

Het Nieuwe Landrecht van Thorn

Citation for published version (APA):

Berkvens, A. M. J. A. (1999). Het Nieuwe Landrecht van Thorn: Verlicht absolutisme en codificatie onder het bewind van de vorstin-abdis Maria Cunegonda van Saksen (1776-1794). *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg*, 134-135, 1-76.

Document status and date:

Published: 01/01/1999

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Het Nieuwe Landrecht van Thorn.

Verlicht absolutisme en codificatie onder het bewind van de vorstin-abdis Maria Cunegonda van Saksen (1776-1794)¹

Inleiding

De tweede helft van de achttiende eeuw is voor rechtshistorici het tijdvak der codificaties. In het Heilige Roomse Rijk kwam het onder invloed van het rationalisme en van het natuurrecht tot een brede herwaardering van het *ius patrium*, d.w.z. het inheemse recht. Door middel van codificatie wilde men een einde maken aan willekeur, rechtsonzekerheid en onbekendheid van het recht, gebreken die men toeschreef aan het gereciperde Romeinse recht. Bekende voorbeelden van dergelijke codificaties zijn o.a. de *Codex juris Bavarici criminalis* (1751) en de *Codex Maximilianeus Bavaricus civilis* (1756) in Beieren, de *Allgemeine Gerichtsordnung* (1781/1793) en het *Allgemeine Landrecht* (1794) in Pruisen, en in de Oostenrijkse Erflanden de *Constitutio Criminalis Theresiana* (1768), en de *Codex Theresianus* en het *Josephinische Gesetzbuch* (1786) als voorlopers van het *Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch* (1811).²

In het derde kwart van de achttiende eeuw breidde het codificatiestreven zijn invloed ook uit tot de Oostenrijkse Nederlanden, waar Joseph II het initiatief nam tot hervorming van de rechterlijke organisatie, het burgerlijk procesrecht en het strafrecht. Zoals bekend zijn

¹ Deze bijdrage omvat de gereviseerde en op enkele plaatsen aangevulde tekst van twee eerder afzonderlijk gepubliceerde artikelen. Het eerste verscheen in 1999 onder de titel *Het Nieuwe Landrecht van Thorn. Verlicht absolutisme en codificatie onder het bewind van de vorstin-abdis Maria cunegonda van Saksen (1776-1794)* in: E.C.C. COPPENS (red.), *Honoris Causa*. Opstellen aangeboden aan prof.mr. O. Moorman van Kappen, Nijmegen 1999 (Rechtshistorische Reeks GNI 42) blz. 1-28; het tweede artikel verscheen in 1997 onder de titel *Het concept van de "Nieuwe Landrechten van het Hooggrafelijk Stift en Vorstendom Thorn"* in *Verslagen en Mededelingen van de Stichting tot uitgaaf van de bronnen van het Oud-Vaderlandse Recht*, nieuwe reeks, dl. 9 (1997), blz. 39-96. De auteur dankt beide uitgevers voor de welwillende toestemming deze teksten hier opnieuw te mogen afdrucken.

² H. HATTENHAUER, *Europäische Rechtsgeschichte*, Heidelberg 1994², blz. 471 e.v.

deze hervormingen stuk gelopen op het verzet van de Standen, uitmondend in de Brabantse Opstand van 1789.³

Willekeur, rechtsonzekerheid en onbekendheid van het recht speelden ook in de kleine territoria van het Heilige Roomse Rijk, zoals het geestelijk vorstendom Thorn, in het midden van de huidige Nederlandse provincie Limburg.

Hoewel het territorium van het vorstendom Thorn slechts enkele dorpen met in het totaal ± 3800 inwoners omvatte, kende het in de achttiende eeuw een bijzonder gecompliceerde bestuurlijke en rechterlijke organisatie. De soevereiniteit werd er gedeeld door de vorstin-abdis, die vanwege Thorn zitting had in het gravencollege van de Nederrijns-Westfaalse Kreits, en het Hoogadellijk Kapittel. Daarnaast kende Thorn een statenvergadering, bestaande uit de leenmannen van Thorn, alsmede de burgemeesters als vertegenwoordigers van het gemene land. De rechterlijke organisatie omvatte de schepengbanken van Thorn en Grathem, het leengerecht van de abdis en de laathof van het Kapittel. Van de uitspraken van deze colleges stond hoger beroep open op het Thornse Hof van Appel, dat in 1718 was opgericht na verbreking van het hoger beroep op Echt. Vandaar kon men appelleren op het Rijkskamergerecht te Wetzlar en - in bestuursrechtelijke aangelegenheden - op de Rijkshofraad te Wenen.⁴

De afbakening van de competentie van de diverse gerechtelijke instanties, de kwaliteit van het landrecht en van de rechtsbedeling waren er uiterst problematisch toen in 1776 Maria Cunegonda van Saksen als vorstin-abdis aantrad. Maria Cunegonda was in 1740 geboren uit het huwelijk van Frederik August, keurvorst van Saksen en koning van Polen, met Maria Josepha, aartshertogin van Oostenrijk. Haar broer Clemens Wenceslas van Saksen was keurvorst van Trier (1768-1812) en haar broer Albrecht Kasimir van Saksen-Teschen was vanaf 1780 tot 1792, met een onderbreking in 1789 ten gevolge van de Brabantse Opstand, landvoogd van de Oostenrijkse Nederlanden.⁵

In het hierna volgende zal worden geschetst op welke wijze Maria Cunegonda van Saksen in de periode 1776-1794 op verlichte wijze heeft gepoogd door middel van haar *rescripten* een hervorming van de rechterlijke organisatie en codificatie van het landrecht van Thorn af te dwingen.

De landsconventie van 1776 en het oude landrecht

³ L. DHONDT, Tussen "grondwetten" en "grondwet": de natuur- en volkenrechtelijke achtergronden van de Jozefijnse hervormingen, in: *Liber amicorum J. Gilissen*, Antwerpen 1983, blz. 135-147; P. LENDERS (ed.), Het einde van het Ancien Régime in België, in: *Standen en Landen* 93(1991); C. DOUXCHAMPS-LEFÈVRE, Le programme réformateur de Joseph II dans les Pays-Bas autrichiens, première ébauche du système imposé par la Révolution, in: *La Révolution et l'ordre juridique privé*, Parijs-Orléans 1988, blz. 55-64.

⁴ P.L. NÈVE, *Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden*, Assen 1972 (Maaslandse Monografieën 14), blz. 482-494; m.b.t. de oprichting van het Thornse Hof van Appel cfr. HABETS/FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, blz. 347 en 349; zie ook: TH.J. VAN RENSCH, *Inventaris van het archief van de Schepenbank Echt*, Maastricht 1981, blz.20-21.

⁵ Voor biografische gegevens zie: M. COLSON, Notaris Jan Matthijs Dodé 1765-1799, in: *PSHAL* 107/108 (1971/72) blz. 155-209, t.a.p. blz. 157 en de literatuur aldaar (noot 8).

Op 29 oktober 1776 werd op de landdag van de Staten van Thorn een overeenkomst geratificeerd, die tot stand was gekomen door onderhandelingen tussen afgevaardigden van Maria Cunegonda van Saksen, de aantredende vorstin-abdis van Thorn, en van het Kapittel en de Staten van Thorn. In deze als *landsconventie*⁶ aangeduide overeenkomst werd een regeling getroffen voor de *gravissimae lites circa varia objecta constitutiones patriae et administrationem temporalem concernentia*, de zeer ernstige geschillen, de fundamentele wetten van het land en het tijdelijke bestuur betreffende, die tijdens het bewind van de vorstin-abdis Francisca Christina van Pfalz-Sulzbach (1717-1776) aanleiding hadden gegeven tot processen voor de Rijkshofraad te Wenen, wegens schending van de rechten van het Kapittel en van de Staten.⁷ De twaalf artikelen van de conventie laten toe, de aard van die geschillen enigszins te duiden. Zij betroffen de benoeming van burgemeesters, het uitschrijven van gemeentelijke belastingen, de betaling van kreits- en rijksbelastingen, geschillen over de limieten, het functioneren van de rechtspraak, de afvaardiging van deputaties naar kreits- en rijksdag, gebreken in het vigerende landrecht, de vrije keuze der schepenen en de benoemingsvereisten van de meyer, die namens de vorstin-abdis leiding gaf aan bestuur en rechtspraak in het vorstendom.

Ten aanzien van het landrecht van Thorn werd geconstateerd, dat het in het verleden aanleiding heeft gegeven tot "diverse contestatiën" en mede onderwerp uitmaakte van het proces, dat voor de Rijkshofraad hangende was. Men hadt daarom besloten

"dat men binnen een oft twee jaeren zal maecten met consentement van het Kapittel ende de Staeten een nieuw landregt, in welke alle zaeken ende de andere artikelen, dewelke ofte wel onnoodig ofte met de tegenwoordige manieren niet kunnen vervoegt worden zullen uitgelaeten worden, ende dat ondertusschen in de cassen in welke bij den tegenwoordigen contract nogte bij contrarie observantie gederogeert is, het oudt landregt in vigueur blijven zal, ..." (art. 10)

De ratio van deze bepaling is gelegen in de omstandigheid, dat de "oude landregten" van Thorn

"voor een groot gedeelte niet meer toepasselijk zijn aen den tegenwoordige staet van den selven lande; dat bovendien weynige der daegelijksche gevallen uytgemaekt zijn bij die oude landrechten; en dat d' onderdaenen alzoo sig dikwils vindende in den voorval van sig te moeten beroepen op oude gewoontens en onzekere gebruycken, daardoor niet alleen aen merkelijke kosten onderworpen worden, maer dat hun recht ook meerendeels afhangt van eenen twijfelaghtigen uytval ..."

In hoeverre is dit negatieve oordeel over het oude landrecht van Thorn terecht? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is het wenselijk een korte analyse te maken van deze

⁶ Tekst in het landdagprotocol 1734-1793 (RAL, Archieven Thorn, archeionnr. II 2047)

⁷ Naast deze landsconventie werd op 27-28 oktober 1776 nog een afzonderlijke overeenkomst gesloten tussen de vorstin-abdis en het Kapittel. Hierin werden geheime afspraken gemaakt over de spirituele en temporele bevoegdheden van de vorstin-abdis. De inhoud van deze capitulatie werd pas in 1788 bekend, toen de artikelen betreffende de temporele jurisdictie werden opgenomen in het ontwerp van het ontwerp van het nieuwe landrecht van Thorn. Zie hierna blz. 16. De tekst van de capitulatie werd uitgegeven in HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl II, blz. 376 e.v., nr. 913.

rechtsbron, waarvan de tekst in 1871 door Habets en Sivré werd uitgegeven, naar een mogelijk uit 1532 daterende editie.⁸

De 76 artikelen van het landrecht⁹, die volgens de inleiding uit de dertiende eeuw zouden stammen, hebben voor een groot deel betrekking op competentie-kwesties. De rechten van de abdis, het Kapittel en van de heer van Horn als voogd werden nauwkeurig omschreven, evenals de bevoegdheden van de diverse gerechten, zoals schepenbank, leenhof en laathof. Bij herhaling benadrukte het landrecht, dat niet de abdis, doch het Kapittel de feitelijke gezagsdrager is. Indien de abdis eigenmachtig optrad en inbreuk maakte op de rechten van het Kapittel, dan mocht de schepenbank daaraan geen medewerking verlenen. De Thornse gerechten dienden in een dergelijk geval de rechtspraak onmiddellijk te staken en verdere gehoorzaamheid aan de vorstin-abdis te weigeren (o.a. artt. 25, 26). Dit wijst erop, dat de optekening van het landrecht plaats vond na een periode van hevige conflicten tussen abdis en Kapittel. Hierbij ware te denken aan de periode 1486-1531, toen Eva van Isenburg en Amalia van Rennenberg elkaar de functie van abdis betwistten. Het is zeer wel voorstelbaar, dat men bij de verkiezing van Margaretha van Brederode in 1531 garanties heeft willen inbouwen ten gunste van het Kapittel. Daarnaast bevat het landrecht voornamelijk bepalingen van procesrechtelijke aard en betreffende het strafrecht. De weinige bepalingen van privaatrechtelijke aard betreffen de uitwinning van onroerend goed (artt. 40-43).

Naar alle waarschijnlijkheid is dit landrecht een mixtum compositum van oudere en jongere bepalingen, waarvan de jongste mijns inziens uit de tweede helft van de vijftiende eeuw, of mogelijk zelfs uit de eerste helft van de zestiende eeuw dateren. Dit geldt o.a. voor art. 3 van de zogenaamd uit 1180 daterende "nieuwe articulen", waar sprake is van hoofdvaart op Echt.¹⁰ Aangezien men van Thorn eerst vanaf \pm 1450 hoofdvaart kende op Echt, ligt datering in de tweede helft van de vijftiende eeuw eerder voor de hand.¹¹ Art. 76, het laatste van de "oude artikelen", waar - in nadrukkelijke afwijking van "die keyserlicke rechten" - werd bepaald, dat iemand die een ander aanklaagde wegens moord, doodslag, diefstal of dergelijke lijfstraffelijke delicten, maar er niet in slaagde bewijs te

⁸ J. HABETS, J.B. SIVRÉ, De oude landregten en andere gerechtelijke documenten van het voormalige sticht en rijksvorstendom Thorn, in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 8 (1871) 195-297, t.a.p. blz. 205-247; bij deze bespreking abstraheren wij van de acte van publikatie die van 1295 heet te dateren en van de "nieuwe artiekels" uit 1180. Hiervan is immers reeds door W. GOOSSENS, De keuze van Guda van Rennenberg tot abdis van Thorn en de Thornsche Landrechten, in *De Maasgouw* 45(1925) 15-16, en door K.[J.TH.] JANSSEN DE LIMPENS, Het Rijksvorstendom Thorn en zijn Landrechten, in: *Een boekje open over Thorn*, z.p., z.j., blz. 61-68, geconstateerd dat het hier gaat om mystificaties en dat, gelet op de inhoud, een datering van het oude landrecht op zijn vroegst in de vijftiende eeuw aannemelijker lijkt.

⁹ De art. 77-86 zijn door Habets toegevoegd aan de hand van een jonger afschrift van de Thornse Landrechten uit het bezit van ridder de Corswarem en komen niet voor in het ms. van de *Thoersch beschreven landrechtten* uit 1593 (RAL, Archieven Thorn inv. nr.634).

¹⁰ HABETS, SIVRÉ, *Oude Landregten van Thorn*, blz. 246.

¹¹ K.J.TH. JANSSEN DE LIMPENS, *Geldersche wijzenissen van het Hoofdgerecht te Roermond*, Utrecht 1953 (Werken der Vereeniging tot Uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht, 3e reeks, no. 16), blz. xxiii; IDEM, Het Hoofdgerecht van Roermond, in: *Verslagen en Mededelingen OVR* 13 (1967-1971) blz. 97-122, t.a.p. blz. 105; zie ook TH.J. VAN RENSCH, *Inventaris van het archief van de schepenbank Echt*, blz. 11-21.

leveren, niet zijn leven verbeurde, maar een schadevergoeding diende te betalen aan de beklaagde en een boete aan de heer, verwijst mogelijk naar art. 11 e.v. van de Codex Criminalis Carolina uit 1532, d.w.z. het jaar waaruit de door Habets en Sivré uitgegeven tekst zou dateren. Dit artikel zou zeer wel kunnen zijn opgenomen met het oog op de zgn. *Salvatorische clausule*, om zo voor de toekomst de eigenheid van het Thornse strafrecht tegen de predominantie van het rijksrecht te beschermen.

Men krijgt de indruk, dat het "oude" landrecht van Thorn slechts een beperkte schriftelijke neerslag is van het gewoonterecht, aangezien regels van materieel privaatrecht vrijwel ontbreken. Veeleer betreft het een betrekkelijk recente optekening van problematische punten, aangevuld met enkele nieuwe bepalingen, die men als "gekoren" recht zou kunnen beschouwen, die men door middel van een antiek ogende preambule schijn van authenticiteit heeft willen verlenen. In de sfeer van het costumiere recht stond "oud" recht immers lange tijd gelijk aan "goed" recht.

Het landrecht van Thorn werd reeds in het begin van de achttiende eeuw als onwerkbaar beschouwd. In 1715 betitelde de Thornse kanunnik Stuben het als een "monstruositeit".¹² In 1753 gaf vorstin-abdis Francisca Christina van Paltz-Sulzbach nieuwe regels voor het procesrecht, welke door de inwoners van Thorn als strijdig met het landrecht werden afgewezen. En in 1775 bepaalde de vorstin-abdis, dat het hoofd- en schepengerecht te Thorn voortaan in temporele zaken "bloß nach denen gemeinen Rechten und der Heiligen Römischen Reichs gesätzen zu richten hatt".¹³ Dat deze verordening effect gesorteerd heeft is twijfelachtig, aangezien de Thornse schepenen, zoals hierna nog zal blijken, kennelijk niet over de benodigde juridische kennis beschikten om het Romeinse recht en het rijksrecht te kunnen toepassen.

Aangenomen mag worden dat men zich in de loop der tijd steeds meer bewust is geworden van het problematisch karakter van het Thornse landrecht. Over de mogelijke oplossingen bestond echter lange tijd geen overeenstemming. Eerst bij de aanvang van de regering van Maria Cunegonda van Saksen was er sprake van consensus ten aanzien van de noodzaak tot codificatie van het landrecht.

Op welke wijze hebben de vorstin-abdis, het Kapittel en de Standen van Thorn invulling gegeven aan dit codificatie-artikel? Bezien wij hiertoe de afschaffing van de schepenrechtspraak te Thorn en de lotgevallen van het Nieuwe Landrecht.

Gerechtelijke hervorming en de afschaffing van de schepenrechtspraak te Thorn 1781-1785¹⁴

De Landdag van 1781: Codificatiebesluit en eerste poging tot hervorming van de rechtspraak

¹² In 1715 publiceerde kanunnik Joannes Stuben te Keulen een pamflet met de veelzeggende titel *ex monstruosis Thorensis patriae statutis*; cfr. HABETS/SIVRÉ, *Landrecht Thorn*, blz. 297, noot 1.

¹³ HABETS/FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, nr. 888, 891 en 911.

¹⁴ Tenzij anders is aangegeven, is het hierna volgende gebaseerd op het landdagprotocol over de jaren 1734-1793 (RAL, Archieven Thorn, archeionnr. II 2047).

Op de Landdag, d.w.z. de vergadering van de Staten van Thorn, bestaande uit gedeputeerden van het Kapittel, de adellijke heren landstanden en de burgemeesters van het land Thorn, als vertegenwoordigers van de geërfden, die op 27 september 1781 te Thorn werd gehouden, werd door meyer De Borman namens de vorstin-abdis een begin gemaakt met de uitvoering van het in art. 10 van het "Haupt-vergleich" van 1776 neergelegde voornemen tot codificatie van het landrecht. Namens de vorstin-abdis stelde hij voor, dat de Standen "ein verständiger und erfahrender Rechtsgelehrter" zouden benoemen, die tegen een nader overeen te komen honorarium, op kosten van het land, het Nieuwe Landrecht zou moeten ontwerpen. Het vervaardigde ontwerp zou achtereenvolgens aan de vorstin-abdis, het Kapittel en tenslotte aan de Standen ter goedkeuring moeten worden voorgelegd. Na verkregen goedkeuring, zou het - in afwachting van het besluit het Nieuwe Landrecht te laten drukken - in viervoud gekopieerd moeten worden, ten behoeve van de vorstin-abdis, het Kapittel, het Hof van Appel en de "justitie op het dinghuis" elk één exemplaar.

Aanpassing van het landrecht alleen zou in de ogen van de vorstin-abdis onvoldoende zijn. Zij stelde daarom voor ook de verordeningen betreffende de gerechtskosten van het Hof van Appel en de daarvan afhangende gerechten te herzien, alsmede nieuwe *Appellations-, Revisions-, Untergerichts-, und Criminal-ordnungen* uit te vaardigen. Codificatie van het Landrecht zou alleen dan zinvol zijn, indien ook de rechterlijke organisatie en het procesrecht hervormd zouden worden. Om de Standen van de noodzaak van deze hervormingen te overtuigen, diende meyer De Borman enige *Betrachtungen über das Thornische Justitz-wesen* voor te dragen, en hen uit te nodigen "das wahre beste des Landes und das Wohl ihres Nachkömmlingen zu beherzigen", zonder gehoor te geven aan "jenen Einwürfen", "welche auf Vorurtheil, Eigennutz, oder Nebenabsichten gegründet sind."

Wat was nu de strekking van deze *Betrachtungen über das Thornische Justitz-wesen*?

Volgens de onbekende auteur, was de rechterlijke organisatie van het land van Thorn zodanig achterhaald, dat procespartijen aan hoge kosten en veel omstandigheden waren bloot gesteld, die elk proces "auch in der rechtsten Sache" tot een bedenkelijke onderneming maakten. Hij weet dit aan de omstandigheid, dat de rechtspraak in eerste instantie aan schepenen was toevertrouwd. Deze schepenrechtspraak was zijns inziens toereikend geweest in een tijd, "wo die Gesetze wie die Sitten einfach gewesen, wo die alte Redlichkeit und Treue ohne ausnahme üblich ware, wo man die seitdeme nach Teutsch-land übertragene Römische Gesetze, und die hieraus entstande Zweifel und Verdrehungen noch nicht kannte, und alles auf väterlichen Gebrauchen beruhete." De sedertdien toegenomen complexiteit van het juridische bedrijf verplichtte de schepenen, "welche gemeinlich ungelehrte Bürger und Bauren sind", in vrijwel elk geschil dat aan hen werd voorgelegd rechtsgeleerd advies in te winnen bij naburige advocaten. Hierdoor werd de duur van de processen eindeloos gerekt, terwijl de kosten exponentieel toenamen. Bovendien droeg deze praktijk het risico in zich van omkoping van de rechtsgeleerde adviseur door partijen.

Om aan deze misstanden een einde te maken, zou het aanbeveling verdienen de schepenrechtspraak op te heffen en een alleen-sprekende rechter - vergelijkbaar met de huidige kantonrechter - aan te stellen. Deze "Justitz-officier" zou een "in denen Rechten, und der

Flamendischen Sprache kundiger Mann" moeten zijn, die tegen een jaarsalaris van 100 patacon wekelijks te Thorn tezamen met de gerechtssecretaris zitting zou houden om in alle "Justitz- und Criminalsachen" recht te spreken.

Indien de Staten van Thorn bereid waren de nodige middelen voor diens aanstelling te voteren, dan was de vorstin-abdis bereid hen het recht van voordracht toe te staan.

Ten einde een onpartijdige procedure te waarborgen werd een speciale wrakingsprocedure voorzien. Indien partijen om moverende redenen de rechter zouden willen wraken, dan zouden zij zich tot de vorstin-abdis kunnen wenden, die nadat partijen het *juramentum perhorrescentiae* hadden afgelegd, door de gerechtssecretaris de procesakten aan een andere rechtsgeleerde zou doen toekomen. Diens oordeel zou vervolgens door de secretaris in aanwezigheid van twee schepenen als vonnis gepubliceerd moeten worden.

Ook de rechtspraak in tweede instantie door het in 1718 opgerichte Appellationsgericht was niet boven kritiek verheven. Processen voor dit college gingen met zeer hoge kosten gepaard, omdat de raadsheren van het Hof van Appel niet te Thorn resideerden, maar in verscheiden plaatsen (voornamelijk te Roermond en Luik) woonachtig waren. De vorstin-abdis was voornemens aan dit "den Unterthan Recht zu grunde richtenden und aussaugenden Übel" een einde te maken door uitvaardiging van een nieuwe appel-ordonnantie, gepaard gaand met ontslag van de zittende raadsheren en deze te vervangen door een directeur en twee raden, die allen in Luik woonachtig zouden moeten zijn.

De voorstellen van meyer De Borman kwamen voor de aanwezige gedeputeerden kennelijk als een volslagen verrassing. Zij besloten daarom "naer rijpe deliberatie" de vorstin-abdis alleronderdanigst te bedanken "voor den goeden ijver ende voorsorge soo Haere Koningl. Hoogheyt tot welstandt, voordeel ende gemeyne beste deses landts Thorn tot hieraen hebben bethoont ende beweesen". Zij verzochten haar op onderdanige wijze, aangezien zij niet dan na rijp beraad over de gedane voorstellen zouden kunnen besluiten, wegens de afwezigheid van een aantal leden van de ridderschap van Thorn, en omdat "de naebuyren en geërfdens niet geweeten en hebben de oorsaeken ofte inhoudt deeser vergaederlinghe", een continuatie van de landdag toe te staan. Aldus geschiedde.

Blijkens de recessen van de gecontinueerde landdag, die op 2 oktober 1781 te Thorn gehouden werd, vielen de voorstellen van de vorstin-abdis slechts ten dele in goede aarde. Ten aanzien van de codificatie werd besloten dat een deputatie, bestaande uit proost De Fabry, als vertegenwoordiger van het Kapittel, en de Luitenant Moers, als vertegenwoordiger van de adellijke stand, zich zou wenden tot Pierre Joseph Stuers, raad-fiscaal van het Hof van Oostenrijks Gelre te Roermond, met het verzoek op landskosten een Nieuw Landrecht te concipiëren. Deze keuze lag voor de hand aangezien de Roermondse advocaat Stuers, voorafgaand aan zijn benoeming tot raad-fiscaal bij het Hof van Oostenrijks Gelre in 1779, sedert 1778 de functie had vervuld van vorstelijk hofraad te Thorn, raad-fiscaal in het Hof van Appel van Thorn en van Thorns commissaris-deciseur in het tweeherige Neeroeteren. De twee laatstgenoemde functies moest hij in 1779 neer leggen aangezien zij niet verenigbaar waren met het ambt van raad-fiscaal van Oostenrijks

Gelre.¹⁵ Aangenomen mag worden, dat de raadsheer Stuers uit hoofde van zijn voormalige functies met het Thornse landrecht goed bekend was.

Het ontwerp zou in een vergadering van de Staten moeten worden vastgesteld, alvorens het aan de vorstin-abdis ter hand gesteld zou worden, waarna het in viervoud gekopieerd zou moeten worden ten behoeve van de landsvrouwe, het Kapittel, het Hof van Appel en de justitie op het dinghuis om voortaan dienovereenkomstig recht te spreken.

Ook de voorstellen met betrekking tot de hervorming van de *Appellations*-, *Revisions*-, *Untergerichts*-, und *Criminal-ordnungen* werden "mit grootsten danck" ontvangen, evenals het voorstel de zittende raadsheren van het Hof van Appel door andere te vervangen.

Ten aanzien van het voorstel de schepenrechtspraak af te schaffen en een alleenzittende rechter te benoemen bleken de meningen echter verdeeld. De gedeputeerden van het Kapittel toonden zich voorstanders van deze hervorming, doch twee van de adellijke landstanden en de burgemeesters van het land van Thorn verzetten zich, onder aanvoering van de notaris Montforts, die als gemachtigde van graaf De Borggraeve, adellijke geërfde te Grathem, optrad.¹⁶ Zij stelden zich op het standpunt, dat - vanwege de benarde staat van de openbare financiën - de nodige middelen niet opgebracht zouden kunnen worden. Of dit de werkelijke reden is, moet worden betwijfeld. Waarschijnlijk waren de schepenen - al dan niet vanwege de emolumenten van de rechtspraak - te zeer gehecht aan hun prerogatief, dat bovendien in de artt. 5 en 6 van de *landsconventie* van 1776 werd gegarandeerd, om hun rechterlijke functie zonder slag of stoot op te geven.

De Landdag van 1785: tweede poging tot hervorming van de rechtspraak

Kennelijk heeft de vorstin-abdis zich voorlopig bij het landdagsreces van 2 oktober 1781 neergelegd. Maar van uitstel kwam geen afstel. Op 24 november 1785 werd - voor het eerst sinds 1781 - opnieuw een vergadering van de Landdag bijeengeroepen, met als inzet afschaffing van de schepenrechtspraak te Thorn. Als uitgangspunt voor de discussie diende een nota, getiteld *Naerdere overweginge van den staet des gericht van Thorn*,

¹⁵ HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. 2, blz. 390, nr. 916, aanstellingsbrief voor Pierre Jean Joseph Stuers als vorstelijk Thornse Hofraad, advocaat-fiscaal en commissaris-deciseur te Neeroeteren, 15 september 1778. Op 29 juli 1779 volgde zijn - expectatieve - benoeming als raad-ordinaris, tevens raad-fiscaal, van het Hof van Oostenrijks Gelre te Roermond (cfr. J.B. SIVRÉ, *Leden en suppoosten van het Hof van het Overkwartier van Gelderland te Roermond 1580-1794*), welke functies hij daadwerkelijk aanvaardde na het overlijden van momboir Rutger Joseph van Dungen op 17 augustus 1779. Cfr. RAL, Hof van Gelre, inv.nr. 4, commissieboek, fol. 230-233. Per 28 augustus 1779 werd hem daarop ontslag verleend als advocaat-fiscaal van Thorn en als commissaris-deciseur te Neeroeteren (cfr. HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. 2, blz. 392). Hij behield echter de titel van vorstelijk Hofraad van Thorn.

¹⁶ Jean Guillaume Michel Pascal graaf De Borchgrave d' Altena was vanwege het bezit van kasteel Groot-Buggenum te Grathem sedert 1771 lid van de ridderschap van Thorn. Hij verbleef echter op zijn kasteel te Mechelen-Bovelingen, zodat het goed werd beheerd door zijn rentmeesters Dinraets en Montforts. Cfr. J.H. HANSSEN, *Inventaris van het archief van de Familie De Borchgrave d' Altena 1392-1793*, Maastricht 1983 (Rijksarchief in Limburg 29), blz. 10. Charles Erneste Montforts werd op 23 augustus 1781 door graaf De Borchgrave gemachtigd, namens hem deel te nemen "aux seances et assemblément des fieeves du Pays de Thorn, tenant pour bon et valide tout ce qu'il y aura fait et geré de nostre part". Cfr. RAL, *Archieven Thorn*, archeionnr. II 2047, landdag 27 september 1781.

ende hoe denzelven zijn mag. In deze uitvoerige nota, waarvan de 26 artikelen hier niet in extenso te bespreken zijn, werden opnieuw de gebreken van de schepenrechtspraak in den brede uiteengezet en middelen van redres voorgesteld.

Bezien wij in het kort de argumenten met betrekking tot de noodzaak van codificatie van het landrecht en de samenhang met de voorgenomen gerechtelijke hervorming. Deze werden in hoofdzaak daarin gevonden, dat de bestaande structuren niet meer zouden overeenstemmen met de tijdsgeest en met de heersende zeden:

"...de oude landrechten zijn met eene volkoomene vergetelheid overdeekt. Een noodlot, hetwelk zij meermaelen ondergaen hebben. Ende hierover kan men zig zoo veel minder verwonderen, terwijl hun eensdeel de eigenschappen, dewelke tot goede wetten vereischt worden, mogelijk ontbroken hebben, ook anderen deels de tijden en zeden thans zoo verandert zijn, dat een langduriger bestaan derzelver onmogelijk geworden is, alwaer het ook dat men toegeven zoude, dat zij bij hunne eerste opkomste uytmuntende geweest waeren.

Eenen soortgelijken toestand hebben ook de schepenstoelen: hunne eerste inrichtinge ende gesteltenisse kan met die tijden geheel overeenstemmende en volkoomen wel passende geweest zijn; maer naerdad de omstandigheden geheel en al verandert zijn, zoo konnen deze even zoo weinig als de oude landswetten op den ouden voet in hunne voorgaende gesteltenisse en bestaan met nut gelaeten worden." (art. 5)

Schepenrechtspraak was toereikend in de periode dat "de aloude bekende wetten in Duytsland, zoowel in burgerlijke als in pijnlijke zaeken, waeren in hunnen aert doorgaens kort, bediedende, bestemt en eenvoudig." Deze wetten zijn echter in de loop der tijd voor en na vervangen door het Romeinse en canonieke recht. Dit had uiteraard ook consequenties voor de schepenrechtspraak. Waar van schepenen oorspronkelijk weinig meer verwacht werd, dan dat zij met het lokale recht vertrouwd waren en dit op rechtvaardige wijze toepasten, mocht thans van hen worden verwacht

"dat zij niet slegts eene volkooome kennis hebben van hunne landswetten ende wel ingevoerde gewoonten, maer zij moeten daerenboven wel ervaeren zijn in de tot bijhulpe aengenoomen Roomsche en kanonieke rechten; omdat in alle rechtsbanken zeer dikwils vraegen ontstaan van welke de landregten niets melden, ende welckers ontscheydinge uyt hun niet en kan genoomen worden." (art. 9)

De schepenen van het land van Thorn schoten naar deze strenge maatstaf duidelijk tekort. Zij hebben "om hunne onkundigheid, zooals het alomme bekend is" op het verloop van rechtzaken geen enkele invloed en dienden tot weinig meer, "dan als dekmantels van de begaene fouten en buytenporigheden" van de de gerechtelijke officier, of van de gerechtssecretaris, wier suggesties zij beaamden of stilzwijgend goedkeurden. De meeste van hen hebben immers "van de rechten ende den gerichtsloup geen het minste begrip", terwijl zij al evenmin "kennis draegen van hun eygen land- en bankwetten en gewoonten", getuige de vele klachten daarover die tot de hoogste rijksgerichten aanhangig zijn gemaakt.

De procedure van *Aktenversendung*, door middel waarvan men in dit euvel had willen voorzien, heeft vanwege de hoge kosten nog verder bijgedragen aan de slechte reputatie van de schepenrechtspraak. De rechtsonkundige schepenen konden er niet mee volstaan als het proces gesloten was een *Gutachten* te vragen, maar zij moesten vrijwel voor elk decreet en tussenvonnissen bij rechtsgeleerden te rade gaan. Hierdoor werd de rechtsgang ten eerste vertraagd. Bovendien veroorzaakte het "heen en weer sweven" tussen rechts-

geleerden grote kosten, omdat niet alleen het *Gutachten* betaald moet worden, maar ook de reis- en verblijfkosten van de schepenen.

Van dergelijke onbekwame schepenen kon men niet verwachten, dat zij beter toegerust zouden zijn om het Nieuwe Landrecht te begrijpen, dan zij tot op heden hun eigen "vaderlandse gewoonten en wetten verstaan hebben". Men zou zich dus moeten blijven wenden tot rechtsgeleerde adviseurs, nu eens uit Oostenrijks Gelre, dan weer uit het prinsbisdom Luik, dan weer uit het hertogdom Gulik en dan weer uit de rijksstad Aken, terwijl deze uitheemse rechtsgeleerden weinig of niets afwisten van de gewoonten en rechten van het land van Thorn. Partijen zouden dientengevolge het risico blijven lopen een uitspraak te krijgen die niet gebaseerd is op het landrecht van Thorn, maar op het naburige Gelderse, Gulikse of Luikse recht, danwel op het gerecipieerde Romeinse recht. "Wat baten dan op dusdanige wijze de uytmuntenste wetten, wanneer zij niet gevolgd worden?"

Om aan deze misstand een einde te maken, zou het wenselijk zijn de schepenbanken van Thorn voortaan alleen nog maar te bemannen met personen "dewelke niet alleen om hunnen iever tot de rechtvaardigheid befaemt, maer ook ... in de lands- en overige rechten grondig ervaeren zijn, ... ende aldus niet gedwongen zijn om voor een ieder gemeen decreet ofte uytspaeke ende vonnisse tot vremde rechtsgeleerde[n] met zwaere kosten en tijdverlies hunnen toevlugd te nemen." De aanstelling van dergelijke rechtskundig onderlegde schepenen zou bijzonder kostbaar zijn, want: "lieden die hun daerin oeffenen willen betaeld worden, hetwelk ook volkoomen met de billigheid overeenstemt; want zij moeten hun leven met arbeid en moeyte doorbrengen ..." En aldus werd het argument van de Staten tegen henzelf gekeerd: waar zou men daartoe de middelen vinden, als zelfs de eerder voorgestelde aanstelling van een alleensprekende rechter al te begrotenlijk was?

Om dit dilemma op te lossen bood de vorstin-abdis aan, omdat zij de zorg voor een goede rechtsbediening tot de eerste taak van de landsoverheid rekende, de kosten van de aanstelling van een dergelijke *iudex unicus* voor haar rekening te nemen, indien de Staten met de voorgestelde rechterlijke hervorming accoord zouden gaan:

Op deeze wijze vleyd men zig, dat de Staeten en geheel het land overtuygd zullen wezen, dat Hare Koninklijke Hoogheid ... haer eygen personeel interessen en baet terzijde stelt ende alleen het bevoororderen van het waere welwezen ende van den besten bloey der onderdaenen ter herte neemt, waerbij dan eenieder onzijdigen zig ligtelijk kan voorstellen, dat het profeyt hetwelk de jurisdictie afwerpt, met de kosten, dewelke daeraen gehegt zijn in verre naer in geen evengewigt bestaen kan." (art. 22)

Mochten de Staten van Thorn dit aanbod niet accepteren, dan "zal niemand die van vaderlandsliefde vlamt en gerechtigheids-iever in den boesem voert" het de vorstin-abdis euvel kunnen duiden, wanneer zij zich tot de keizer, als hoogste rijksrechter, zou wenden, om zich over de gebrekkige toestand van de rechtspraak in het land van Thorn te beklagen, waarbij de hoge kosten van de daarop volgende rijksenquête voor rekening van de Staten zouden komen.

"De eigen eere van Hare Koninklijke Hoogheid, haere ruste ende de welvaert der onderdaenen zijn hiermede beknoopt ende vereyschen, dat eenieder overtuygd worde, dat Hoogstdezelve in de vertraginge der rechtsbedieninge ende in de aangeklaagde wanordres der Thornse en Grathemse rechtsbanken geen het minste aendeel en hebben." (art. 26)

Politieke verdeeldheid binnen de Staten van Thorn

Het namens de vorstin-abdis voorgestelde alternatief, de rechterlijke hervorming, waarvan zij de kosten zou dragen, te aanvaarden, dan wel de kosten van een rijksenquête-commissie te riskeren, heeft op de Thornse Landdag aanleiding gegeven tot verhitte discussies en de uitslag van de stemming was uiterst verdeeld.

De gedeputeerden van het Kapittel ondersteunden, niet alleen als Kapittel, maar als bezitters van de Grote Hegge ook in hun hoedanigheid van adellijke geërfde en lid van de Staten, het voorstel van de vorstin-abdis. Indien de vorstin-abdis zich genoodzaakt zou zien haar dreigement uit te voeren, dan zouden zij niet bereid zijn bij te dragen in de kosten, die aan de kortzichtigheid van de mede-staten te wijten zouden zijn.

Twee adellijke leden van de Staten sloten zich bij dit standpunt aan, alsmede de burgemeesters van Thorn, Ittervoort, Beersel en Haler. De overige edelen, waaronder graaf De Borggraeve, die door notaris Montforts vertegenwoordigd werd, alsmede de burgemeesters van Stramproy, Baexem, Grathem en Ell, verzochten twaalf dagen uitstel en copie van de propositie. Hiertegen werd door de gedeputeerden van het Kapittel en de twee edelen, die zich bij hen hadden aangesloten, geprotesteerd, omdat de "verzogte deliberatie tegens gebruik en regel is". Besluiten dienden genomen te worden door "lidmaeten, dewelke op den Landdag present zijn", met andere woorden de afgevaardigden moesten stemmen zonder ruggespraak.

Om uit de aldus ontstane impasse te geraken, werd op 9 december 1785 de Landdag gecontinueerd. Achter de schermen was inmiddels het nodige voorwerk verricht.

Onmiddellijk nadat de Landdag door meyer De Borman geopend was, las de landssecretaris een aantal "rescripten" van de vorstin-abdis voor, gegeven te Ehrenbreitstein op 1 december 1785. Blijkens het eerste rescript hadden twee van de adellijke heren, te weten graaf De Borggraeve en de prior van het klooster St. Elisabethsdal te Nunhem zich inmiddels aangesloten bij het standpunt dat eerder door het Kapittel, twee edelen en de burgemeesters van Thorn, Ittervoort, Beersel en Haler was ingenomen.¹⁷ In het tweede rescript verklaarde zij, dat zij "de meerheit van de stimmen voor het verbeeteringsproject van de justitieadministratie uytgefallen sijnde", "hetzelve nogmaels approbeert en dienvolgens met den eersten de noodige maetregels zal aenvatten om dit project tot het beste van het land in staet te stellen." Door middel van een derde rescript verklaarde de vorstin-abdis, dat het in strijd was met het landsgebruik om zich op vergaderingen van de Landdag zonder haar toestemming door een gemachtigde te laten vertegenwoordigen en "dat in gevolg deeze verklaringe Hoogstdezelve het votum van den procureur Montforts, hetwelke in de laetste vergaederinge ten protocolle gestelt is, hiermede annuleert."

De reactie van de Landdag was opnieuw verdeeld. De gedeputeerden van het Kapittel en het merendeel van de adel, alsmede de burgemeesters van Thorn, Haler en Beersel, accepteerden de rescripties volmondig en dankten de vorstin-abdis "voor de genadigste

¹⁷ Cfr. RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nr 12 en 13.

voorsorge tot het beste van deezen lande en onderdaenen", en verzochten haar de gerechtelijke hervorming zo snel mogelijk in te voeren.

De oppositie, bestaande uit de heren De La Marck en De Brias en de burgemeesters van Stramproy, Baexem, Grathem en Ell, verklaarden "met deese maniere van verbeetringe niet content te zijn".

De burgemeester van Ittervoort wilde zich hierbij aansluiten, onder voorgeven dat zijn gemeente hem daartoe opdracht had gegeven. Dit werd echter door de gedeputeerden van het Kapittel, als grondbezitters te Ittervoort, bestreden, omdat een dergelijk vergadering niet had plaatsgevonden. Hierop werd besloten, dat op het votum van de burgemeester van Ittervoort in deze vergadering van de Landdag in het geheel geen acht geslagen zou worden.

Dat de vorstin-abdis in de goede afloop van de landdag alle vertrouwen heeft gehad, blijkt uit het eveneens op 1 december 1785 te Ehrenbreitstein, dus ruim op voorhand, gegeven rescript, dat op 10 december 1785 door de landssecretaris Rotscheidt "än das versammelte Thornische Landgericht" op het dinghuis zou moeten worden voorgelezen.

In het rescript deelde de Vorstin-abdis mede, dat de Landstanden bij meerderheid van stemmen het voorstel tot verbetering van de rechtspleging hadden aanvaard. Dientengevolge was de rechtspraak en de administratie der justitie voortaan aan een alleen-spreekende rechter toevertrouwd. De rol van de schepenen in de rechtspraak was daarmee uitgespeeld. Zij zouden voortaan alleen nog maar een functie vervullen als getuigen bij de vestiging van hypotheeken, en als toezichhouders bij criminele processen. Aangezien Hare Koninklijke Hoogheid begeerde, dat de gerechtelijke hervorming zo spoedig mogelijk van start zou gaan, beval zij uit kracht van het onderhavig rescript, dat - vooruitlopend op de benoeming van de nieuwe rechter - de schepenen van Thorn en Grathem zich voortaan van elke bemoeienis met de rechtspraak dienden te onthouden, "bei Vermeidung willkürlicher und unausbleiblicher Strafe", aangezien zij

"sowohl den Rath und Meyer Von Borman, als auch sämtliche Scheffen von dem Thornischen und Grathemischen Landgericht kraft dieses von ihren aufhabenden Gerichtsstellen und Ämtern entlassen, und somit in bezug der Justitz und ihrer Sessionen abgeschaffet haben wollen, und hiemit auch wirklich abschaffen."

In afwachting van de aanstelling van de nieuwe rechter zouden alle justitie-zaken "in suspenso" gehouden worden. In spoedeisende gevallen, echter, diende de landssecretaris Rotscheidt in samenspraak met de advocaat-fiscaal van het Hof van Appel, Ramaekers, de nodige voorlopige voorzieningen te treffen. Bovendien moesten meyer De Borman - die met pensioen gestuurd werd - en de gerichtsscretaris Coomans alle gerichtsakten, protocollen en "ambtschriften" aan de landssecretaris overhandigen en diende de archiefkist op het dinghuis verzegeld te worden.

Aldus kwam op 10 december 1785 een einde aan enkele honderden jaren schepenrecht-spraak te Thorn. Op 22 december 1785 werd vervolgens Jacob Norbert van den Schoor

beëdigd als Hofraad, Oberamtman en Meyer.¹⁸ Hem werd als unus-iudex nieuwe stijl bij deze gelegenheid opgedragen "einem jeden ohne mindeste Rucksicht und unparteyisch Justiz wiederfahren zu lassen". Bovendien moest hij eenieder in pijnlijke, d.w.z. lijfstraffelijke, zaken recht bedelen, en oordelen zowel de arme als de rijke, en met name "Kaiser Karls des funften und des Heiligen Römischen Reiches Peinliche Gericht-sordnung", de fameuze *Codex Criminalis Carolina*, naar zijn beste vermogen toepassen en handhaven.

De oppositie heeft zich niet onmiddellijk bij deze gang van zaken willen neerleggen. De dissidenten stelden zich in een notarieel gewaarmerkte verklaring van 26 december 1785 op het standpunt, dat de genomen besluiten "directe strijdigh zijn tegens de grondregels, rechten ende gerechtigheeden ende concordaten van den lande van Thorn."¹⁹ Zij hebben vervolgens gepoogd door middel van het opstellen van een *species facti* een voor hen gunstig *Gutachten* - rechtsgeleerd advies - te verkrijgen van de juridische faculteit van de Pruisische Universiteit te Duisburg, dat echter voor hen niet zeer positief uitviel.²⁰

Onder de bevolking van het land van Thorn heeft een en ander kennelijk tot de nodige beroering geleid, zodat de vorstin-abdis zich op 16 januari 1786 genoodzaakt zag een plakkaat uit te vaardigen tegen degenen die het gewaagd hadden zich "tegens die tegenwoordige verbeterde inrichtinge der justitie" te verzetten, waarbij zij "uyt eene waere moederlijke voorsorge" eenieder vermaande zich niet aan verdere ongeregelheden schuldig te maken.²¹ Nadat zij ook het verzoek van heer De la Marck tot heroverweging van haar besluit naast zich neer had gelegd,²² kon ambtman van den Schoor op 29 april 1786 berichten, dat de bevolking zich bij de hervorming had neergelegd: "Tout commence à s'appaier dans le pays. Les opposants reviennent de leur erreur en appréciant les vues salutaires de Votre Altesse Royale pour le bien-être du pays".²³

Samenvattend kan men stellen, dat het besluit tot de gerechtelijke hervorming in de beste traditie van het verlichte absolutisme was doorgedrukt, tegen de zin van een groot deel van de burgemeesters en van de leenmannen. Het ressentiment, dat hierdoor is gewekt, zou enkele jaren later een belangrijke rol gaan spelen bij de behandeling van het ontwerp van het Nieuwe Landrecht van Thorn.

¹⁸ J.N. van den Schoor studeerde op 16 december 1778 af als licentiaat in de beide rechten te Leuven. Hij werd op 18 februari 1779 geadmitteerd als advocaat voor het Hof van Gelre te Roermond. Cfr. RAL, Hof van Gelre, inv. 4, commissieboek, fol. 222.

¹⁹ RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nr. 36

²⁰ RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nr. 47

²¹ RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nr. 41 en 42

²² RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nrs. 56 en 57

²³ RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nr. 65

Het ontwerp van het Nieuwe Landrecht van Thorn²⁴

Nu aldus de gerechtelijke hervorming tot stand gekomen was, werd de afronding van het codificatie-project urgent. Bij brief van 30 mei 1786 werd raadsheer Pierre Joseph Stuers vanwege de vorstin-abdis tot spoed gemaand.²⁵ Deze aansporing had kennelijk het gewenste resultaat, want in november 1786 werd door hem een vergadering belegd met de gedeputeerden De Fabrij en Moers. Bij deze gelegenheid werd de tekst "geheel geresumeert ende geaprobeert".

Hierna werd het ontwerp-landrecht voorgelegd aan het Kapittel, dat in art. 13 van de overeenkomst tussen vorstin-abdis Maria Cunegonda en het Kapittel van 27-28 oktober 1776 instemmingsbevoegdheid had bedongen ten aanzien van wetgeving die op naam van de vorstin-abdis werd uitgevaardigd.²⁶

Van de behandeling door het Kapittel zijn mij verder geen gegevens bekend. Vast staat slechts, dat de door het Kapittel voorgestelde wijzigingen in augustus 1788 op voorstel van proost De Fabrij met raadsheer Stuers zijn besproken.²⁷

Het ontwerp van het Nieuwe Landrecht, zoals het uiteindelijk in 1788 aan de Landdag van Thorn is voorgelegd, is opgebouwd uit preambule en slotformulier, de landsconventie van 26 oktober 1776²⁸ en de publiekrechtelijke artikelen van de capitulatie van 27-28 oktober 1776²⁹ - tezamen aangeduid als *constitution* - enkele aangepaste artikelen van het oude landrecht, alsmede 260 artikelen, welke als *législation* werden aangeduid, tezamen omvattend het staatsrecht, privaatrecht en strafrecht van het vorstendom Thorn.³⁰

De preambule geeft, zoals gebruikelijk, informatie met betrekking tot achtergronden en oogmerken van de codificatie. Als uitgangspunt diende de in deze periode in verlichte kringen algemene opvatting, dat

"tot het gelukkig bestieren der onderdaenen en voor 't gemeen welzijn het hoogst aangelegen is en selfs vereyscht word in alle gepoliceerde landen, van onophoudene zorgh te draegen om te

²⁴ O. MOORMAN VAN KAPPEN, Le projet d' une nouvelle rédaction de la coutume de la principauté ecclésiastique de Thorn 1786, in: *Revue du Nord* 58 (1976) blz. 144-145, vestigde als eerste de aandacht op het bestaan van het ontwerp-landrecht van Thorn.

²⁵ HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. 2, blz. 394, brief van graaf Brandis aan Stuers, gedateerd te Ehrenbreitstein, 30 mei 1786.

²⁶ Art. 13. Edicta, mandata et ordinationes. § unicus. Omnia edicta, mandata et ordinationes in politicis solius Principis Abbatissae nomine publicentur, super forma et minuta autem edictorum et mandatorum, ad quae capituli consensus requiritur, cum eodem praevis desuper convenietur antequam ad publicationem nomine abbatissae procedatur (HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, blz. 376 e.v.).

²⁷ Specificatie van devoirs, salaris, reysen, conferentiën en correspondentiën gedaen en gepromeriteert door den raed ende momboir De Stuers ..., d.d. 22 juni 1793 (RAL, *Archieven Thorn*, archeionnr. 2047).

²⁸ HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, nr. 912, blz. 370-376 (alleen latijnse versie); RAL, *Archieven Thorn*, archeionnr. II 2047, tweetalige versie.

²⁹ HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, nr. 913, blz. 376-389, regeling van enige geschillen tussen Kapittel en Abdis, betreffende de kerkelijke en burgerlijke administratie, 27 en 28 oktober 1776.

³⁰ RAL, *Archieven Thorn*, archeionnr. II 2005, *Nieuwe Landrechten van het hooggrafelijk Stift en Vorstendom Thorn verzameld en opgesteld en in orde gebracht door Pierre Jean Joseph Bernard de Stuers, advocaat-fiscaal te Roermond en raadsheer der vorstin-abdis van Thorn.*, zie hierna blz. ##

geraeken tot vaste en bekwaeme wetten, die overeenkomen, zoo met de constitutie der landen, als met den aerd ende maniere der volkeren."

Vervolgens werd geconstateerd, dat

"dat d' oude landrechten voor een groot gedeelte niet meer toepasselijk zijn aen den tegenwoordigen staet van denselven lande; dat bovendien weynige der daegelijksche gevallen uytgemaect zijn bij die oude landrechten; ende dat d' onderdaenen alzoo sig dikwils vindende in den voorval van sig te moeten beroepen op oude gewoontens ende onzekere gebruyken, en daardoor niet alleen aen merkelijke kosten onderworpen worden, maer dat hun reght ook meerendeels afhangt van eenen twijfelaghtigen uytval"

Daarom heeft de vorstin-abdis besloten het oude landrecht te vervangen door "een opregt, deugdelijck en bestendig landrecht om een ieder voortaan te verzeekeren wat reght hij heeft te hopen en bij vonnis te verwagten". Om aan dit voornemen uitvoering te geven, verklaarde de vorstin-abdis te "willen ende statueren", dat de landsconventie van 1776, zoals gewijzigd door de besluiten van december 1785, betreffende de rechterlijke organisatie, en de artikelen van de corresponderende overeenkomst tussen vorstin-abdis en Kapittel die betrekking hebben op de temporele jurisdictie "voor all[tijd] voor eene vaste en onbreekelijke wette, nu en ten allen tijden sullen worden gehouden." Met andere woorden, de landsconventie en de capitulatie werden een permanent onderdeel van de "constitutie".

In deze twee overeenkomsten is in hoofdzaak het "staatsrecht" van Thorn neergelegd. Van wezenlijk belang zijn hier de artikelen 12 t/m 20 van de capitulatie, welke in hoofdzaak de distributie van publiekrechtelijke bevoegdheden tussen vorstin-abdis en Kapittel betreffen. Art. 12 van de capitulatie bevat het formulier van de eed, die de vorstin-abdis bij haar intrede diende af te leggen, alsmede een explicatie van de rechtsverhouding tussen de vorstin-abdis en het Kapittel, inhoudende dat de vorstin-abdis zonder raad en toestemming van het Kapittel geen bezittingen van het Kapittel zou mogen vervreemden, of wijzigingen aanbrengen in de fundamentele wetten van het land van Thorn.

Deze bepaling heeft tot gevolg, dat het Kapittel ten aanzien van wijzigingen van de constitutie een aanzienlijk sterkere positie had dan de Staten van Thorn.

Aangaande de uitvoerende en rechterlijke macht was bepaald, dat

"aen de prinsesse-abdisse alleen gereserveert blijft d' executie der wetten, de administratie der justitie, het oppergezag in materie van politie, de volkomen en privative jurisdictie zoo civile als crimineele, het regt van het zweerd en van remissie der delicten de dood meriteerende."

Ten aanzien van de wetgevende macht werd bepaald, dat wetten en verordeningen zouden worden uitgegeven op naam van de vorstin-abdis, maar dat deze naar vorm en inhoud instemming zouden behoeven van het Kapittel en dat daarover overeenstemming zou moeten zijn alvorens tot publicatie kon worden overgegaan (art. 13). De grondheerlijkheid van Thorn kwam toe aan het Kapittel. De territoriale superioriteit of, moderner gezegd, de soevereiniteit, was voorbehouden aan de vorstin-abdis (art. 15). Alleen zij was bevoegd tot het benoemen van de bestuurlijke en rechterlijke ambtenaren van het vorstendom (art. 14). Zij beschikte over de volledige civiele en criminele rechtsmacht in temporele zaken.

Daarnaast was zij als enige bevoegd akten van naturalisatie te verlenen, procureurs, notarissen, medici, chirurgijnen en apothekers toe te laten, leden van het leenhof, rechters en ambtenaren te benoemen en om wettige redenen te ontslaan, en vergaderingen van de gemeenten en bijeenkomsten van de Staten bijeen te roepen. Indien zij een vergadering van de Staten wenste uit te schrijven diende zij de decanes van het Kapittel van tevoren te verwittigen, zodat deze de gedeputeerden van het Kapittel behoorlijk zou kunnen instrueren (art. 18). Daarnaast omvatte de capitulatie enkele op het eerste gezicht minder belangrijke bepalingen over de uitgifte van woeste gronden, het plantrecht langs de publieke wegen en over het jachtrecht (de artt. 16 en 21).

De *landsconventie* regelde de benoeming van burgemeesters, alsmede de omslag en heffing van lokale, kreits- en rijksbelastingen. Ten gevolge van de besluiten van december 1785 waren de bepalingen over de schepenrechtspraak komen te vervallen. Belangrijk is echter de bepaling, dat de vorstin-abdis geen inbreuk zou mogen maken op de ordinaris jurisdictie. Kabinetsjustitie is verboden. De vorstin-abdis zou zonder overleg met Kapittel en Staten geen deputatie mogen afvaardigen naar Rijks- of Kreitsdagen. Om kosten te besparen, zou men in voorkomende gevallen gebruik maken van de diensten van iemand die reeds gevestigd was in de stad waar de desbetreffende vergadering plaatsvond, of die reeds met de vertegenwoordiging van andere rijksstanden was belast.

Men kan constateren, dat de voorgestelde bepalingen overwegend de belangen van de vorstin-abdis en van het Kapittel betroffen. Voor de Staten van Thorn was slechts een beperkte constitutionele rol weggelegd en de invloed van de ingezetenen op de rechtspraak was ten gevolge van de gerechtelijke hervorming vrijwel tot niets gereduceerd. Alleen het verbod van kabinetsjustitie doet enigszins denken aan hetgeen wij thans onder de klassieke grondrechten zouden rekenen.

Ten aanzien van het oude landrecht werd bepaald,

"... dat die voorschreve oude landreghten t' eenenmaele sullen cesseeren ende dat daerop zoo in 't oordeelen als andersints geen beroep meer zal worden gedaen, tenzije voor zoo viel eenige artikels daervan alnog bij Ons zijn worden aengenoomen, gemodificeert of gerestringeert, ...; derogeeren wij voor de meer reste wel duydelijck hiermede aen allen 't genen meerder of andersints bij die oude landrechten staet ..."

De hierop volgende zestien artikelen betroffen voornamelijk de bevoegdheden van de ambtman nieuwe stijl, van de schepenen en van de deurwaarder, welke met de rechterlijke hervorming in overeenstemming werden gebracht.

Om nu de onderdanen ten aanzien van privaatrecht en strafrecht te "begunsten met vaste wetten voor alle voorvallende saeken ... ende almeede hun [te] geven eenen sekeren voet wegens de maniere van procedeeen", is men te rade gegaan bij de "naebuyrige reghten en gewoontens". Men heeft daarbij geconstateert dat de in 1619 gehomologeerde en in 1620 in werking getreden Gelderse Land- en Stadsrechten "meerendeels aghtervolgen de gemeene beschrevene reghten en in veele gevallen overeenstemmen met de gewoontens ende gebruycken van onsen landen van Thorn." Omdat deze Gelderse Land- en Stadsrechten "doorgaents behelsen 't genen het besten, redelijksten en bekwaemsten is tot een goede, prompte en regtvaerdige administratie van justitie", en omdat zij "naer den

tegenwoordigen staet en gelegentheyd van onsen landen zijn ingerigt", werd de gehomologeerde costume van het Gelders Overkwartier van Roermond "geadopteerd en voor onse landen aangenoomen en in kraghte van wetten gekeert".³¹

De keuze voor het Gelderse Land- en Stadsrecht was vrij voor de hand liggend. Dankzij de hoofdvaarten op Echt vanaf ± 1450 tot 1718 was Thorn voor wat betreft het privaatrecht in sterke mate op het Overkwartier van Gelder georiënteerd³² en veel Roermondse juristen maakten als raadsheer van het Hof van Appel of als advocaat-fiscaal deel uit van de zittende of staande magistratuur te Thorn.

De formulering van de considerans wekt de indruk, dat het Gelderse Land- en Stadsrecht voor wat betreft het privaatrecht en het strafrecht als het ware "in complexu" werd gereciperd. Dit is echter niet volledig het geval, aangezien in het ontwerp van het Nieuwe Landrecht van Thorn is bepaald, dat het Gelderse Land- en Stadsrecht "in onse Landen geene plaetse of uytwerkinge der wetten en zullen gewinnen, voor soo veel daeraen, te weten hierbij, door ons met de opvolgende [260]³³ artikels is worden verandert, gealtereert of gederogeed."

De artikelen van het Nieuwe Landrecht van Thorn vormen kennelijk geen zelfstandige codificatie van privaatrecht en strafrecht, maar behelzen aanvullingen, wijzigingen en ontkrachtingen van bepalingen uit het Gelderse Land- en Stadsrecht (GLS). Aangezien het GLS in het totaal 2060 artikelen telt, werd ruim 12,5 % van het GLS in het Nieuwe Landrecht van Thorn op enigerlei wijze gewijzigd. Deze wijzigingen treffen niet alle zes boeken van het GLS in gelijke mate. Naar verhouding zijn de meeste wijzigingen aangebracht in boek 3, waarin de verschillende manieren van eigendomsverkrijging zijn geregeld, in boek 1, betreffende het personen- en familierecht, en boek 6, waarin het strafrecht en strafprocesrecht is gecodificeerd. Het verbintenissenrecht (boek 4), het zakenrecht (boek 2) en de burgerlijke rechtsvordering (boek 5) bleven relatief onberoerd. De aangebrachte wijzigingen houden slechts in beperkte mate verband met aanpassing van het Gelders-Overkwartierlijke recht aan typisch Thornse aangelegenheden. In hoofdzaak gaat het om verwerking van jurisprudentie van het Hof van Gelre te Roermond. Naar eigen zeggen heeft raad-fiscaal Stuers alle artikelen van het Gelderse Land- en Stadsrecht "expresselijk doorgrond of geresumeert", "om te zien en t'oordeelen welke artikels ... konde verblijven, welke diende t'eenemaele te worden geabrogeert, welke maer gemodereert, ende eyndelijk welke volgens d'antérieure kennisse van de voorss. raed [van Gelre] behoorde te worden geïnterpreteert of geëxtendeert." Men kan de artikelen van het Nieuwe Landrecht van Thorn daarom beschouwen als een *restatement* van het Gelderse Land- en Stadsrecht en daarin ligt mijns inziens het grootste belang van het Nieuwe Landrecht.

³¹ Voor een recente heruitgave zij verwezen naar A.M.J.A. BERKVEN, G.H.A. VENNER, *Het Gelderse Land- en Stadsrecht van het Overkwartier van Roermond 1620*, Arnhem 1996 (Werken Stichting tot uitgaaf van de bronnen van het Oude Vaderlandse recht, nr. 25)

³² P.L. NÈVE, *Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden*, Assen 1972 (Maaslandse Monografieën 14), blz. 490.

³³ In het concept was het definitieve aantal artikelen nog niet ingevuld.

Alvorens het ontwerp van het Nieuwe Landrecht aan de Landdag werd voorgelegd, heeft men echter afstand genomen van enkele voorstellen met betrekking tot de humanisering van het strafrecht en strafprocesrecht, zoals deze in Oostenrijks Gelre inmiddels waren ingevoerd.³⁴ Zo werd onder meer een artikel geschrapt, dat bepaalde dat een decreet, waarbij iemand ter tortuur werd verwezen, of een vonnis waarbij iemand ter dood werd veroordeeld, niet ten uitvoer mocht worden gelegd, tenzij het desbetreffende decreet of vonnis door het Hof van Appel was bevestigd.³⁵ Hierdoor werd aan het Hof van Appel de mogelijkheid onthouden toepassing van tortuur en doodstraf feitelijk te verhinderen. Door deze ingrepen is het ontwerp wellicht minder progressief dan de praktijk in Oostenrijks Gelre.

Behandeling van het ontwerp-landrecht door de Landdag van Thorn 1788-1794

De Landdag van 1788: gematigde bezwaren in eerste lezing

Eerst op 1 september 1788 werd "ter gewoonlijke plaetse binnen Thorn" opnieuw een Landdag gehouden, alwaar proost De Fabrij en de luitenant Moers, ter voldoening van de hen op 2 oktober 1781 opgedragen commissie, in de vergadering het concept ter hand stelden van het Nieuwe Landrecht. Het concept werd ter vergadering - in aanwezigheid van de auctor intellectualis, Pierre Joseph Stuers - "van woord tot woord" voorgelezen. De leenmannen en de burgemeesters, die in tegenstelling tot de gedeputeerden van het Kapittel met de inhoud nog onbekend waren, verzochten - "reflecteerende dat deeze zaeke van groot belang is en in deeze vergaederinge haere resolutie daerop niet konnende geeven" - zes maanden uitstel om het concept-landrecht door een rechtsgeleerde adviseur te laten onderzoeken. Het gevraagde uitstel werd toegestaan. Aan ridder De Brialmont zou een kopie ter hand worden gesteld aan de hand waarvan de leenmannen en burgemeesters met hun rechtsgeleerde adviseur overleg zouden kunnen voeren. Indien echter hun overwegingen niet binnen zes maanden ter griffie van de Staten ingediend zouden zijn, dan zou het concept worden geacht door de Staten te zijn aangenomen.

Conform dit besluit werd op 2 oktober 1788 een kopie van de Nieuwe Landregten bezorgd ten huize van ridder De Brialmont te Grathem, bezitter van het goed Ten Hove aldaar.³⁶

De besprekingen over het Nieuwe Landrecht leken aanvankelijk voorspoedig te verlopen, zoals blijkt uit het onderhandse verslag, dat de gedeputeerde Moers op 31 oktober 1788 deed toekomen aan graaf Aicholdt, grootmeester van de vorstin-abdis te Koblenz. De

³⁴ Met betrekking tot het verlichte denken over strafrecht en strafprocesrecht in Oostenrijks Gelre, zie: A.M.J.A. BERKVEN, Hervorming van strafrecht en strafprocesrecht in de Zuidelijke Nederlanden in de tweede helft van de achttiende eeuw, in: A.M.J.A. BERKVEN, A.F.L. GEHLEN en G.H.A. VENNER (red.), *"Fittich erforscht und gecolligeert ..."*, Maastricht 1995, blz. 137-171.

³⁵ Nieuw Landrecht van Thorn, concept-art. 258; dit artikel vormt de rechtstreekse vertaling van het decreet terzake van de toepassing der tortuur van 3 februari 1784, dat in het Overkwartier als interne dienstinstructie aan de gerechtelijke officieren was bekend gemaakt (RAL, Hof van Gelre, inv.nr. 65, fol. 95; *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas autrichiens*, 3^e serie, dl. 12, blz. 326).

³⁶ RAL, Archieven Thorn, archeionnr. II 1627, protocol van het Kapittel 1776-1784, fol. 287.

landstanden hebben op 27 oktober in hun te Grathem gehouden vergadering besloten hun rechtsgeleerde adviseur, de advocaat Schoonbrood uit Maaseik, te belasten met het opstellen van een "tres humble et respectueuse remonstration". Deze zou zich in hoofdzaak moeten richten tegen de bevoorrechtiging van het Kapittel ten aanzien van de ontginning van woeste gronden en ten aanzien van het plantrecht langs de openbare wegen (art. 16 van de capitulatie). Daarnaast wilde men naar analogie van art. 7 van de landsconventie voorstellen, dat de schepenen bij toerbeurt betrokken zouden worden bij de overdracht van onroerend goed, opdat zij gelijkelijk van de inkomsten daaruit zouden mogen profiteren. Verder maakten zij bezwaar tegen het recht van de meyer om twee advocaten aan te wijzen voor de herziening van criminele vonnissen (ontwerp-art. 258); en spraken zij de wens uit, dat ook testamenten, gemaakt ten overstaan van pastoor en twee getuigen, geldig zouden zijn (ontwerp-art. 129). Tevens besloten zij inzage te vragen van het nieuwe belastingreglement. Tenslotte zag men gaarne een einde gemaakt aan de voorkeursbehandeling van het Kapittel voor wat betreft de verwerving van goederen in de dode hand (ontwerp-art. 177). "Au reste les nouveaux statuts ont été unanimement agréés".³⁷ Ook ambtman Van den Schoor liet zich aanvankelijk optimistisch uit over de bezwaren van de Staten, die zijns inziens weinig om het lijf hadden. "Ce ne fut pas sans surprise d'apprendre, que le même jour toute la besogne en étoit déjà faite, sans contradiction quelconque à tous les articles de la législation." Hij verbaasde zich slechts over het tempo, waarmee de adviseur van de Staten zich een oordeel had gevormd over het Nieuwe Landrecht: "La sublimité et le désintéressement de leur avocat est surtout admirable en besognant tout un code dans l'espace d'une petite journée."³⁸ Het behoeft dan ook nauwelijks verbazing te wekken, dat graaf Aicholdt, als reactie op het goede nieuws, schreef "avec toute la tranquillité possible" de overwegingen van de Staten te zullen afwachten.³⁹

Serieuze oppositie: Réflexions de la part des Etats du Pays de Thorn contre le plan ou modèle des nouvelles loix dressées par leurs députés

Aan deze gemoedsrust kwam een plotseling einde, toen ambtman Van den Schoor hem bij brief van 24 januari 1789 een uitgelekte versie van de definitieve *Réflexions de la part des Etats du Pays de Thorn contre le plan ou modèle des nouvelles loix dressées par leurs députés* deed toekomen.⁴⁰ Wat was er intussen gebeurd?

Kennelijk ontevreden met het verzoekschrift, zoals op verzoek van de Staten door advocaat Schoonbrood opgesteld, had heer De Brialmont bij zijn terugkeer naar Luik het ontwerp van het Nieuwe Landrecht voorgelegd aan de advocaat Hollanders sr. aldaar, die

³⁷ RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18880, brief van A.R. Moers aan graaf Aicholt d.d. 31 oktober 1788.

³⁸ RAL, Archieven Thorn, inv. d' Hoop, inv.nr. 18880, brief van Van den Schoor aan graaf Aicholdt, d.d. 5 november 1788

³⁹ RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18880, brief van graaf Aicholdt aan ambtman Van den Schoor, d.d. 10 november 1788.

⁴⁰ RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18880, brief van Van den Schoor aan graaf Aicholdt, d.d. 24 januari 1789

op zijn verzoek inhoud en constitutionnalité van het ontwerp aan een grondige analyse onderwierp, waarvan de resultaten nadien in de hierboven genoemde *Réflexions* zijn neergelegd.

Deze *Réflexions* waren aanzienlijk forser van toonzetting dan de eerder uitgelekte *treshumble et respectueuse remonstration*.

De Staten van Thorn namen thans nadrukkelijk stelling tegen de bijzondere constitutionele positie van het Kapittel en stelden zich op het standpunt, dat de basis van de codificatie werd gevormd door art. 10 van de landsconventie van 1776 en dat op grond daarvan de tussenkomst en nadrukkelijke instemming van de Staten noodzakelijk was wilde het ontwerp kracht van wet kunnen krijgen. Art. 10 van de landsconventie maakte immers op geen enkele wijze melding van de capitulatie tussen de vorstin-abdis en het Kapittel. De Staten stelden zich daarom op het standpunt, dat de capitulatie strijdig was aan de landsconstitutie, met name omdat in art. 12, § 3 en in art. 13 allerlei afspraken waren gemaakt over de fundamentele wetten van Thorn, zonder dat zij daarin waren gekend. Zij verlangden derhalve, dat in de nieuwe code zou worden vastgelegd, dat voor het uitvaardigen of veranderen van 's lands wetten het unanieme consent van de Staten vereist zou zijn, op straffe van nietigheid.

Vervolgens herhaalden zij hun bezwaren ten aanzien van de beschikking over woeste gronden en over het plantrecht langs de openbare wegen.

Hierna kritiseerden zij de voorgestelde wijzigingen van het oude landrecht. Teruggrijpend op de bepalingen in de landsconventie van 1776, eisten zij niets meer en niets minder, dan ongedaanmaking van de complete gerechtelijke hervorming en herstel in volle omvang van de schepenrechtspraak. De besluiten van december 1785 waren niet unaniem; derhalve "sont (elles) illégales et inconstitutionnelles pour autant qu'elles regardent les affaires du pays."

Tegen het voornemen de Gelderse Land- en Stadsrechten te adopteren bestonden op zich geen bezwaren. Wel had men bezwaren tegen enkele van de voorgestelde artikelen. Deze betroffen enerzijds aanpassingen die nodig waren met het oog op het herstel van de schepenrechtspraak, maar daarnaast voornamelijk artikelen, waarbij voorrechten werden toegestaan aan het Kapittel.

Afkeer jegens het Kapittel spreekt ondermeer uit de bezwaren tegen ontwerp-art. 121 betreffende het jachtrecht, dat op grond van art. 21 van de capitulatie aan het Kapittel zou toekomen. Dit artikel zou moeten worden geschrapt, "comme contraire à tout droit et justice"; immers "les vassaux du pays ne doivent être d'une condition moins favorable. Car pour l'un et l'autre homme libre le droit est égal et la possession immémoriale est par tout l'empire un titre légitime pour acquérir le droit de chasse et de pêche." Ontwerp-art. 177 betreffende de verwerving van goederen door de dode hand wekte in het bijzonder de woede van de Staten. In plaats van zich te onttrekken aan het bepaalde op blz. 224, art. 5-7 van het Gelderse Land- en Stadsrecht, zou het Kapittel "comme bien loin la plus riche main-morte du pays" het goede voorbeeld moeten geven en afzien van verdere verwerving van goederen in de dode hand, "puisque les mains-mortes sont riches assez, et que l'état temporel diminue et se charge tous les jours de plus en plus." De Staten van Thorn

verklaarden zich zelfs - onder verwijzing naar de wetgeving in Oostenrijkse landen⁴¹ - voorstander van een algeheel verbod van verwerving van goederen in de dode hand.

Ondanks de forse toonzetting van de *Réflexions* was de grootmeester van de vorstin-abdis, graaf Aicholdt, kennelijk niet onder de indruk. Hij deed de bezwaren van de Staten in brieven aan proost De Fabry en aan ambtman Van den Schoor af als "un amas des contradictions et d' arguments peu fondés, qui pourront être réfutés sans beaucoup de peines". En hij heeft dienovereenkomstig zijn plan getrokken. Hij was voornemens de volgende bijeenkomst van de Staten uit te stellen tot een voor de vorstin-abdis convenabel tijdstip, en tegen die tijd de Staten te dwingen hun stellingen met akten te bewijzen. De aanwezigheid van de vorstin-abdis zou er zijns inziens garant voor staan, dat de Staten zouden bijdraaien en dat "nous pourrions finir et concerter le plan de vive voix".⁴²

Het zou nog tot eind februari 1789 duren, totdat De Brialmont de "réflexions sur le nouveau code des loix" officieel aan graaf Aicholdt deed toekomen. Deze beperkte zich aanvankelijk ertoe de ontvangst te bevestigen. Nadien kapittelde hij in een afzonderlijk schrijven De Brialmont over de grote beroering die in het land van Thorn was ontstaan over het hele project, hetgeen hij weet aan de indiscretie van de adellijke heren landstanden, die als natuurlijke leiders ten dezen een speciale verantwoordelijkheid hadden. "C'est à votre direction que l' on a confié son examen et c' est à vous que j' ai confié le soin de retenir les communautés dans les bornes du respect et de la tranquillité, sachant par expérience que des paysans ignorants en ce genre ne s' adresseroient qu' à des perturbateurs du repos public."⁴³

Enkele dagen later, op 20 maart 1789, werd door de landssecretaris Rotscheidt in het protocol van de Landsdag een reeds op 19 januari 1789 op verzoek van "eenige heeren landstanden en borgemeesteren" opgestelde verklaring geregistreerd. Blijkens deze verklaring hebben zij het concept-landrecht onderzocht en daarin geconstateerd "verscheyde punten ... contrarie aen de oude landtsconstitutie, dus contrarie aen onse wettige pligt". Zij protesteerden daarom "hogelijcx" "tegens het emaneeren of publiceeren van alsulke pretenze nieuwe wetten, totdat dezelve in eene generaele vergaederinge der Landtsstaethen sullen worden herleezen, gemodificeert, gecorrigeert en bijgevoegd soo en gelijk bij een gemeyn en unaniem consent sal worden verdraegen en geresolveert". Zij verklaarden met dit oogmerk - de hierboven besproken - "reflectiën" te hebben opgesteld, om deze te zijner tijd aan de voltallige Landdag voor te leggen.

Uiteindelijke mislukking van de codificatie-poging ten gevolge van externe factoren

⁴¹ Te denken valt in dit verband aan het plakkaat van 15 september 1753 in de Oostenrijkse Nederlanden en de daarop gevolgde verordeningen. Cfr. A.M.J.A. BERKVEN, *Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794*, Nijmegen 1992, dl. 2, blz. 279.

⁴² RAL, Archieven Thorn, inv. d' Hoop, inv.nr. 18880, brieven van graaf Aicholdt d.d. 3 februari 1789 aan proost De Fabry en ambtman Van den Schoor

⁴³ RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18880, brief van graaf Aicholt aan De Brialmont d.d. 16 maart 1789

Ondanks het optimisme van graaf Aicholdt, is het niet verbazingwekkend dat de "reflectiën" van de Staten vooralsnog een einde hebben gemaakt aan de codificatiepogingen te Thorn.

Het ligt voor de hand te wijzen op de situatie in de Oostenrijkse Nederlanden, alwaar - ondanks het feit dat de hervormingsdecreten van Joseph II onder druk van de Staten van Brabant reeds in mei 1787 waren ingetrokken en in september 1787 de gewestelijke privileges nadrukkelijk opnieuw waren erkend - het verzet tegen de regering toenam en de Brabantse omwenteling van 1789 zich aankondigde. Daarnaast droeg ook de Luikse Revolutie van 1789 bij aan een onrustig klimaat.⁴⁴ Het is aannemelijk, dat het voorbeeld van de Oostenrijkse Nederlanden en van het prinsbisdom Luik de leenmannen en burgemeesters van Thorn heeft geïnspireerd in hun verzet tegen wat zij zagen als een aantasting van hun privileges.

Waar het in het voornemen van Von Aicholt lag om tegen het einde van 1789 een landdag uit te schrijven in Thorn, alwaar in aanwezigheid van de vorstin-abdis de bezwaren van de Staten konden worden afgedaan en het landrecht zou worden afgekondigd, maakte het uitbreken van de Brabantse revolutie - die onder andere resulteerde in de gevangenneming van raadsheer Stuers door Weertse patriotten⁴⁵ - dit feitelijk onmogelijk.

Pas enkele maanden na de restauratie van het Oostenrijks gezag in de Nederlanden (december 1790) kwam het onderwerp opnieuw aan de orde in een brief van de inmiddels wegens zijn verknochtheid aan het Oostenrijkse bewind geridderde raadsheer Stuers.

In deze brief van 25 september 1791 beklagde Chevalier De Stuers zich erover, dat hij reeds in 1786 de codex van het Thornse Landrecht had voltooid, maar dat hij daarvoor nog altijd geen betaling had ontvangen. Hij zou thans gaarne 150 Louis d' Or ontvangen bij wijze van honorarium.⁴⁶ Nadat proost De Fabry hem op 28 maart 1792 had laten weten, dat - wegens bezwaren zijdens de burgemeesters - betaling nog wel enige tijd op zich zou laten wachten, schreef hij op 30 maart 1792 enigszins geïrriteerd: "Si le code des loix rencontre dans les circonstances actuelles d' obstacles à son émanation, cela ne doit et ne peut me porter le moindre préjudice. (...) Si les bourgmestres font des difficultés de donner la somme exigée, il me semble qu'il ne s' agira que de faire assembler les États et de leur proposer ma demande."⁴⁷

Ten gevolge van de Franse bezetting in de periode december 1792-maart 1793 bleek het eerst in juni 1793 mogelijk een vergadering van de Landdag van Thorn bijeen te roepen. Van behandeling van het Nieuwe Landrecht kon toen vanwege tweespalt tussen de Staten en het Kapittel geen sprake meer zijn. De heren landstanden en burgemeesters gedroegen zich volgens de gedeputeerden van het Kapittel, die zich in een brief aan de vorstin-abdis bevreesd toonden over "les progrès trop dangereux de la démocratie",⁴⁸ hoe langer hoe meer "comme une assemblée populaire". Tijdens deze vergadering verklaarden de Staten dat zij, zonder nadere specificatie, niet bereid waren de declaratie van De Stuers te

⁴⁴ Cfr. P. HARSIN, *La Révolution Liègeoise de 1789*, Brussel 1954; W.J. ALBERTS, *Geschiedenis van de beide Limburgen*, dl. 2, Assen 1974, blz. 99-104.

⁴⁵ Cfr. E.C.M.A. BATTA, e.a. (red.), *Limburg's Verleden*, dl. 2, blz. 346

⁴⁶ HABETS/FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II nr. 936.

⁴⁷ HABETS/FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, nr. 939.

⁴⁸ HABETS/FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, nr. 941, brief d.d. 12 december 1793.

betalen, aangezien zij niet konden begrijpen "hoe in reekeninge zoude kunnen worden gebrogt de anterieure kennisse van de geadopteerde Geldrische Landregten, terwijl het die gesupponneerde anterieure kennisse is dewelke de gezaementlijke landstanden gemoveert hebben om aen d' heer raad De Stuers de confectie van dit werk toe te vertrouwen." De in reactie daarop door De Stuers opgestelde *Specificatie van devoiren, salaris, reysen, conferentiën en correspondentiën* is ten gevolge van de tweede Franse inval, die in oktober 1794 in deze streken een definitief einde maakte aan het Ancien Régime, niet meer door de Landdag van Thorn in behandeling genomen.⁴⁹ Op 30 januari 1798 verzocht een inmiddels - naar eigen zeggen - met vrouw en negen kinderen in kommervolle omstandigheden te Elten verblijvende De Stuers nogmaals om betaling van zijn declaratie.⁵⁰

Samenvatting

Maria Cunegonda van Saksen heeft een scherp oog gehad voor de noodzaak van codificatie van het Landrecht van Thorn. Zij heeft zich gerealiseerd, dat vernieuwing van het recht tevens gepaard zou moeten gaan met vernieuwing van de rechterlijke organisatie. Hoewel klachten over de schepenrechtspraak in deze periode ook in de aangrenzende regio's vrijwel algemeen waren, is zij er als enige in geslaagd de rechtspraak daadwerkelijk te vernieuwen. In de *iudex-unicus* van Thorn wierp de kantonrechter van de negentiende eeuw reeds zijn schaduw vooruit.

Ook haar aanpak van de codificatie van het Landrecht was bepaald origineel. Waar de grote Pruisische en Oostenrijkse codificaties uit deze eeuw het product waren van natuurrechtsgeleerden, die als goede academici de praktijk nog al eens uit het oog wilden verliezen, en men zich in de Republiek der Verenigde Nederlanden verloor in theoretische beschouwingen, koos zij voor een pragmatische oplossing: adoptie en actualisering van het naburig Gelderse Land- en Stadsrecht.

In de traditie van het verlichte absolutisme heeft zij gehandeld met het oog op het welzijn van haar onderdanen. Zij heeft daarbij echter de tegenkrachten en met name de animositeit tussen de Staten van Thorn en het Kapittel onderschat. Waar zij in 1785 de gerechtelijke hervorming nog kon doordrukken tegen de zin van een groot deel van de Landdag, was de oppositie in 1789 in staat de invoering van het Nieuwe Landrecht te blokkeren. Ten gevolge van het mislukken van de Josefijnse hervormingen in de Oostenrijkse Nederlanden en dankzij de Brabantse en Luikse revoluties van 1789 was het klimaat gunstig voor de Thornse oppositie. De Franse invallen van 1792/'93 en van 1794 hebben de moderniseringspogingen van Maria Cunegonda van Saksen definitief verijdeld. Inhoudelijk gezien, is het Nieuwe Landrecht van Thorn voornamelijk gestrand op de constitutionele verankering van de bevoorrechte positie van het Kapittel. Daarnaast speelde ook de wens van de Staten tot herstel van de schepenrechtspraak zeker een rol. Tegen de adoptie en modernisering van het Gelderse Land- en Stadsrecht als zodanig bestonden geen overwegende bezwaren.

⁴⁹ Specificatie van 22 juni 1793, RAL, Archieven Thorn, archeionnr. II 2047, protocol van de Landstanden van Thorn, 1734-1793.

⁵⁰ RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18882

Bijlage

Het concept van de "Nieuwe Landrechten van het Hooggrafelijk Stift en Vorstendom Thorn" (1788)

Tekst

Van de Nieuwe Landrechten van Thorn zijn, voor zover thans bekend, slechts drie volledige exemplaren bewaard gebleven: twee Nederlandse versies en een Duitse vertaling.

De hiernavolgende teksteditie is gebaseerd op het ms. RAL, Archieven Thorn, archeionnr. II 2005, dat nog doorhalingen en aanvullingen bevat in de hand van Pierre Joseph Stuers, waarvan de laatste mogelijk nog tijdens de eerste lezing ter vergadering van de landdag op 1 september 1788 zijn gemaakt. Dit handschrift is in de negentiende eeuw gebonden en van een korte inleiding met enkele biografische bijzonderheden over Pierre Joseph Stuers, in het handschrift van de toenmalige rijksarchivaris J. Habets, voorzien. RAL, Archieven Thorn, inv. d' Hoop, inv.nr. 18881 bevat in losse katernen een door de landssecretaris Rottscheidt gewaarmerkt afschrift, dat in oktober 1788 aan de Staten van Thorn ter nadere bestudering ter hand is gesteld. RAL, Archieven Thorn, inventaris d' Hoop, inv.nr. 18880 bevat een Duitse vertaling, die waarschijnlijk ten behoeve van de vorstin-abdis is vervaardigd.

De tekst editie is gecompliceerd aan de hand van de concept-inleiding (RAL, Archieven Thorn, inventaris d'Hoop, inv.nr. 18879). Aanvullingen zijn weergegeven tussen teksthaken [] en in voetnoten verantwoord.

Nieuwe Landrechten van het Hooggrafelijk Stift en Vorstendom Thorn (1788)⁵¹

⁵¹ RAL, Abdissen archief Thorn, archeion nr. II 2005

[Maria Cunegonda koninklijke prinsesse in Pohlen ende Lithauen, hertoginne tot Saxen, Julick, Cleve, Berg, Engeren ende Westphaelen, des Heyligen Roomschen Rijkx, vorstinne ende abdisse der keyserlijken vrij-wereltlijken stiftern Essen ende Thorn, landgraevinne in Thuringen, markgravinne tot Meysen, van Boven- ende NederLausnitz, borggraevinne tot Magdenborg, gevorstete graevinne tot Henneberg, gravinne tot der Marck, Ravensberg, Barbij ende Hanau, vrouwe tot Ravenstein, Breysig, Relinghausen, Huckarde, Ubach ende Neeroeteren etc.]⁵²

Alsoo tot het gelukkig bestieren der onderdaenen, en voort gemeen welzijn het hoogst aangelegen is, en selfs vereyscht word in alle gepoliceerde landen, van onophoudene zorghe te draegen om te geraeken tot vaste en bekwaeme wetten, die overeenkomen zoo met de constitutie der landen, als met den aerd ende de maniere der volkeren, zoo is 't dat die noodzaakelijckheyd van den eenen kant overweeght zijnde ende Wij Maria Cunegonda etc., [benedeffens Ons Graefelijck Capittel van Thorn, ende]⁵³ de Landsstenden van dyen lande bespeurt hebbende van den anderen kant, dat d' oude landrechten voor een groot gedeelte niet meer toepasselijk zijn aen den tegenwoordigen staet van denselven lande; dat bovendien weynige der daegelijksche gevallen uytgemaekt zijn bij die oude landrechten; ende dat⁵⁴ d' onderdaenen alzoo sig dikwils vindende in den voorval⁵⁵ van sig te moeten beroepen op oude gewoontens ende onzekere gebruyken, en daardoor niet alleen aen merkelijke kosten onderworpen worden, maer dat hun recht ook meerendeels afhangt van eenen twijfelaghtigen uytval, dyensvolgens bij onse Transactie den 28 october 1776 tot Thorn ingegaan en den 29 en 31 van denselven maand naarder in alle deelen ende punten geratificeert ende geconfirmeert, goed gevonden ende bij den 10. artikel beslooten hebben, van ter eerste gelegentheyd uyt te geven een opreght, deugdelijk en bestendig landrecht om eenieder voortaan te verzeekeren wat recht hij heeft te hopen, en bij vonnis te verwagten: Ende, willende alsnu die resolutie voltrekken tot voordeel van 't gemeene best, zoo is 't dat Wij, inhaererende onze voors. transactie, hebben gewilt ende gestatueert, willen ende statueeren, dat voor all voor eene vaste en onbreekelijke wette, nu en ten allen tijden sullen worden gehouden alle punten daerby uytgemaekt, [voor sooveel daeraen niet en is worden gederogeert bij de landtresolutiën van den 24 november en 9 december 1785]⁵⁶, luydende deselve transactie als volgt:⁵⁷

⁵² Ontleend aan conceptinleiding (RAL, Archieven Thorn, inventaris D'Hoop, inv.nr. 18879)

⁵³ benedeffens ons graefelijck capittel van Thorn: doorgehaald: alsmede wij prinsesse van Salm etc. decanesse ende verdere capitularen van 't Hooghgraefelijck Capittel van Thorn, benedeffens

⁵⁴ ende dat: doorgehaald: dat ook geene vaste maniere van procedeeën bekend zijnde, daardoor de saeken meerendeels buytenmaete getrokken worden, ende dat

⁵⁵ voorval: doorgehaald: cas

⁵⁶ [...] ingevoegd; door middel van de landdagsresolutiën van 24 november en van 9 december 1785 werd de schepenrechtspraak in het land van Thorn afgeschaft. Hiervoor in de plaats kwam een alleen-sprekende rechter, die werd belast met criminele en civiele rechtspraak in eerste aanleg. Cfr. RAL. Abdissenarchief Thorn, archeionnr. II 2047.

⁵⁷ Ontleend aan de concept-inleiding in RAL, Archieven Thorn, inventaris D'Hoop, inv.nr. 18879; de preambule, het slotformulier en de tekst van de ratificaties zijn achterwege gelaten; voor de volledige tweetaligeversie (Latijn/Nederlands) zie RAL, Abdissenarchief Thorn, archeionnr. II 2047.

[Art. 1 *Den keus der borgemeesters*

Alzoo tot Thorn ende Ittervoort een vastgesteld gebruyk is, dat teneynde van den keus der borgemeesters de gemeynte aen mevrouw de prinsesse abdisse eenige personen om daeruyt te kiezen voorstelt, ende dat over den nomber dier contestatiën opgestaen zijn, zoo ist dat om een eynde aen deeze differentiën te stellen, men geconvenieert is, dat zijdens de gemeynte van Ittervoort dry personen, ende zijdens de gemeynte van Thorn zes personen zullen worden geproponeert, uyt welke eerste dry mevrouw de prinsesse abdisse eenen tot borgemeester van Ittervoort ende uyt de andere zes twee, den eenen tot eersten ende den anderen tot tweeden borgemeester van Thorn noemen zal, zullende in de andere dorpen de gewoonte aldaer ten deezen opzigte in observantie blijven stadtgrijpen.

Art. 2 *Van de schattingen*

Alzoo tot Thorn ende Ittervoort de gewoonte is, dat de geërfdens ten overstaen van eenen commissaris der vrouwe prinsesse abdisse en van de gedeputeerde van het Kapittel, mitsgaeders ter praesentie van den landssecretaris, naer exigentie van hunnen noodt ende uytgaeven de schattingen reguleeren ende fixeeren, ende dat de prinsesse abdisse, naer alvorens de arrangementen ten dien opzigte gemaakt geaprobeert te hebben, de uytchrijvinge van den schatt doet proclameeren, zoo zal daeromtrent wederzeyts geene veranderinge gedaen worden ende zal in de andere gemeyntens den ouden voet opgevolgt worden, welverstaende dat aldaer alles geschieden zal ten overstaen van eenen commissaris der vrouwe prinsesse abdisse ende ter praesentie van den landssecretarius.

Art. 3 *Van de landsonkosten*

In conformiteyt van de resolutie van den 14^{den} september 1762 van den Opper Rijkx Hofraedt zal in materie van collecten ende contributiën, hetzije dezelve het rijk, den cerkel ofte het land zelfs aengaen, niets ondernoomen ofte gedaen mogen worden, tenzije met toestemminge ende consentement van het Kapittel ende van de Staeten. Ende zoo wanneer ten tijde van den oorlog eenige betaeling aen de krijgscassen van het rijk te doen zal weezen, zal ter vergaederinge van de Staten geconvenieert worden over de gemaek[k]elijkste ende minst kostbaere maniere tot alzulke overtellinge ofte transport, ende zullen de quittantiën deezer gedaene betaelingen in haer origineel aen de Staeten des lands moeten verthoont worden. Zullen ook de onderdaenen in geenderlij maniere verplicht zijn tot eenige corveën ofte dergelijke diensten ten behoeve van de prinsesse abdisse, ten waere zij zulkx vrijwillig zouden willen doen.

Art. 4 *Van de limyten*

Als wanneer ten opzigten van de limyten eenig arrangement met de nabueeren te doen zal koomen voor te vallen, zal zulkx in conformiteyt van het decreet van den Opper Rijkx Hofraedt niet mogen getermineert worden, als met consentement van het Kapittel ende van de Staeten, welke ieder zullen mogen noemen eenen gedeputeerden om gezaementlijk met den commissaris der prinsesse abdisse de

gelegentheyd der betwiste limyten te examineeren, waarvan de kosten door het landt betaelt zullen worden.

Art. 5 *Van de gerichten*

Conformelijk aen het decreet van den Opper Rijkx Hofraedt zullen de schepenen van Thorn ende van Grathem geen hinder ofte belett gestelt worden in hunne possessie van te weezen de ordinarijsse rechters, ende belooft de prinsesse abdisse, dat zij van de voorss. rechtsbanken in het land opgeregt, geene zaeken tot particuliere cabinetscommissiën evoceeren zal.

Art. 6 [*Van de processtukken ten advijs van onpartijdigen rechtsgeleerden te draegen*]⁵⁸

De schepenen zullen continueeren, zooals zij in possessie zijn te doen, van de acten der processen te draegen bij eenen impartiaelen advocaet. Maer zoo in tijdt van twee daegen het advies ende sententie niet zoude kunnen veerdig wezen, zullen die schepenen gehouden zijn tot minderinge der kosten van de litigante partijen terstont weder te keeren: ende zal eenen van hun om de acten af te haelen zig weder vervoegen tot den voorss. regtsgeleerden ten daege als hij zal hebben aangewezen.

Art. 7 [*Van de leenmannen*]⁵⁹

Alzoo wijlen Haere Hoogvorstel. Dhlh.⁶⁰ hadde geordonneert van bij ieder verheff te assumeeren dezelve leenmannen die zij benoemt hadde, ende dat bij ordonnantie van den Opper Rijkx Hofraedt deeze veranderinge van gebruyk is tenietgedaen, zoo is geconvenieert, dat in het toekomende alle de leenmannen alternatiefelijk zullen geassumeert worden opdat eenieder derzelve van de kleyne retributie dier mag genieten.

Art. 8 [*Van sendinge tot den rijcks cirkel*]⁶¹

Als er quaestie voorvallen zal van te doen eenige deputatie tot den cerkel van het rijk, zal eerst geconvenieert worden met het Kapittel en met de Staeten over de nootzaakelijckheydt der deputatie, waernaer het van de prinsesse abdisse afhangen zal te deputeeren den geen en haer believen zal.

Nogtans om kosten te spaeren, belooft de prinsesse abdisse, dat zij buyten den cas van eene zaeke van groote consequentie ende buyten het consentement van het Kapittel ende van de Staeten niemandt zenden zal voor haer alleen, maer dat zij daeromtrent haer voegen zal naer het gebruyk bij veele rijkxstanden geplogen, ende dat zij vervolgens noemen zal iemenden gedomicilieert in de stadt alwaer den cerkel vergaedert is, ofte wel jemanden die reets met de stem ofte stemmen van andere rijkxstanden gelast is.

⁵⁸ Toegevoegd in RAL, Archieven Thorn, inventaris d'Hoop, inv.nr. 18879, concept-inleiding

⁵⁹ Toegevoegd in RAL, Archieven Thorn, inventaris d'Hoop, inv.nr. 18879, concept-inleiding

⁶⁰ Haere Hoogvorstelijke Doorluchtigheid

⁶¹ Toegevoegd in RAL, Archieven Thorn, inventaris d'Hoop, inv.nr. 18879, concept-inleiding

Art 9. [*Van andere deputatiën*]⁶²

Zoo in tijdt van oorlog de prinsesse abdisse ten eynde van nootzaekelijke arrangementen ende tot 's lands welvaeren iemanden zal koomen te deputeeren, zal het de Staeten vrijstaen ook eenen gedeputeerden te zenden, ende als de prinsesse abdisse zal absent weezen ende dat den dringenden noodt zal koomen te verheyschen van terstondt ende alleer de resolutie der prinsesse abdisse zoude kunnen arriveeren, eene deputatie te doen, zoo zal het aen het Kapittel ende aen de Staeten vrij ende toestaen van door hunne zorge de onheylen die het landt zouden kunnen menaceeren voor te koomen, ende consequentelijk te deputeeren iemandt ten eynde van te maeken de convenabele arrangementen tot de wurkelijke aengelegentheydt der onderdaenen⁶³, in welken voorval desniettemin het Kapittel ende de Staeten hun verbinden van de prinsesse abdisse behoorlijk te verstendigen van de nootzaekelijkheydt van hun gedaene onderneemen ende van den uytval⁶⁴.

Art. 10 [*Van de landrechten*]⁶⁵

Alzoo diverse contestatiën geweest zijn ten opzichte van het landregt, ende dat dezelve deel maeken van het proces voor den Opper Rijkx Hoffraedt, zoo is men geconvenieert dat men binnen een oft twee jaeren zal maecken met consentement van het Kapittel ende de Staeten een nieuw landrecht, in welke alle zaeken van het oudt landrecht, dewelke met den tegenwoordigen staet overeenkoomen zullen ingebrogd worden, ende de andere artikelen, dewelke oftewel onnoodig ofte met de tegenwoordige manieren niet kunnen vervoegt worden, zullen uytgelaeten worden, ende dat ondertusschen in de cassen in welke bij den tegenwoordigen contract nogte bij contrarie observantie gederogeert is, het oudt landrecht in vigeur zal blijven, uytgenoomen den zesentwintigsten artikel⁶⁶, ende hetgene op het eynde van den

⁶² Toegevoegd in RAL, Archieven Thorn, inventaris d'Hoop, inv.nr. 18879, concept-inleiding

⁶³ De latijnse versie spreekt van: pro reali subditorum bono omnia disponendum deputare

⁶⁴ De latijnse versie spreekt van: successum et eventum

⁶⁵ Toegevoegd in RAL, Archieven Thorn, inventaris d'Hoop, inv.nr. 18879, concept-inleiding

⁶⁶ Ten xxvi maell. So is oeck dat landrecht, off ein vrowe die abdisse datt Capittel in eingen saecken tegen huer privilegiën ende gerechticheytt, of tegen die alde aherlicke gewoenten des Gotzhuyse vorss. veronrechten of verkortten wolden, so sijn die lehenman, die schepen uund die laeten, ende die gantze gemeinden schuldigh nae den lantrecht, dat sij bij den capittel blijven sullen, ende der Abdissen in geinrehandt saecken gehorsam sijn, noch aen geine gerichten buyten consent des capittels dingen tott der tijtt toe, dat die Abdis sich mitt den capittel verdragen hefft ende hueren eidt genoch doet, angesien datt capittel ons grontheren sijn.

vijfentwintigsten artikel⁶⁷ gezejd word, zooals ook by andere artikelen die inhouden expressiën die zouden kunnen seditiën ende soulevementen toebrengen.

Art. 11 *Van den keus der schepenen*

De schepenen aenbetreffende, zoo is overeengekoomen, dat ingevolge de resolutie van den Opper Rijkx Hofraedt, de schepenen zullen continueeren in de possessie van te kiezen hunne nieuwe stoelbroeders ende dat zij zullen doen den gewoonlijken eedt; zij zullen nogtans niet mogen kiezen nogte in hunne bank tezaemen aenveerden meer dan twee gebroeders ofte zwaegers ofte andere in den eersten graet zig bestaende.

Art. 12 *Van het aenstellen van den meyer*

Het zal aen de prinsesse abdisse vrij staen te noemen ende aen te stellen alzulken persoon tot meyer als haer behaegen zal. Men is nogtans geconvenieert, dat hij binnen s'landts zal moeten gepossessioneert weezen ter concurrentie van vijfthienhondert guldens Luykx, binnen twee jaeren naer date deezer conventie; ende zoo vervolgentlijk binnen twee jaeren naer date der aenstellinge, ende dat hij ook ondertusschen, ende eer habiel te weezen tot den ontfank van publike penningen, zal moeten stellen genoegzaeme cautie. Ende opdat het land eene volkoomen zeekerhejd hebbe bij ende ten opzigte van zijne possessie, zoo is weyders geconvenieert, dat de landerijen ofte het kapitaal dewelke hij zal bezitten ofte acquireeren ten valore van vijfthienhondert guldens Luykx geldt niet zullen moogen gehypoteseert ofte bezwaert worden, maer zullen moeten vrij blijven ende niet anders executabel weezen, als voor defecten ofte gebreken van zijn officie ende charge, ofte voor schulden aen de lands- ofte gemeene casse.]

Wij willen dat gelijke kraghte en uytwerksel sal hebben en voor altijt behouden de transactie tusschen Ons, Maria Cunegunda etc. en ons decanesse en verdere capitulairen van 't Graefelijk⁶⁸ Capittel van Thorn den [27. en 28. oktober 1776]⁶⁹ separaetelijk ingegaen, en waarvan den inhoud voor sooveel denselven die onderdaenen van den landen van Thorn kan aengaen luyd als volgt :⁷⁰

⁶⁷ Ten xxv maell. So is oeck datt landtrecht, lehen- ende laetrecht, dat ein vrow die Abdisse op lehen- of laetgoett niet en sall doen penden, noch om schatt, noch om geenrehand saecken wille: sij en sall oeck gein schattinge int landt of in eingen dorp besonder doen setten, sonder raet ende consent des Capittels, lehenman ende laeten, des gerichtz ende gantzer gemeinden, ende in groet noedsaecken des landtz. Ende als ein settinge, also geconsentiert woerd, so mach men opt lehen- of laetgoett mitt lehenmann of laet doen penden ende daer en sall geen gerichtzman der schepenbanck niet op die vrijheiden gaen om yet daarvan to nehmen. Ende of ein Abdisse daerbaven op lehen of laetgoett mitt den gerichtzluyden om einige saecken wille doet penden, daer en sullen die pende niet verwiesen werden, ende die lehenman, laeten ende die gantze gemeinden, sullen bij den capittel blijven hun grontheren, ende der Abdissen in geinre saecken gehorsam sijn, tott der tijtt datt sij hueren eidt genoch doet.

⁶⁸ Doorgehaald: Hoogh-graefelijk

⁶⁹ HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, blz. 376, nr. 913

⁷⁰ Ontleend aan de concept-inleiding in RAL, *Archieven Thorn*, inventaris D'Hoop, inv.nr. 18879; de latijnse versie van deze kiescapitulatie is afgedrukt bij HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, blz. 376 e.v., nr. 913. De nummering tussen teksthaken in de hierna volgende artikelen is aan deze editie

[[Art. 12, § 1]

“Aengaende den eed van de prinsesse abdisse is overeengekomen, dat de volgende oude formulier voor het toekomende zal worden behouden, en dat aen het maeken van alle verdere formulieren gerenuntieert word.

[§ 2]

Den eed van de prinsesse abdisse is desen:

1mo. Vrouwe, uw sweert dat gij persoonlijk zult willen resideeren in het stift van Thorn, en nergens anders; dat gij de geheymen en den raed van het Kapittel van Thorn niet zult veropenbaeren.

2do. Item, uw sweert, dat gij geene zaeke, het Kapittel ofte het land van Thorn raekende, zult willen verrigten zonder raed en toestemminge van het Kapittel.

3^{tio}. Item, uw zweert, dat gij voor de hoogtijden en jaergetijden geene andere presentien eyschen of ontfangen zult, als de stiftdames ende canoniken; en dat, zoo gij niet en zult zijn in het stift van Thorn, gij zult willen verliesen uwe presentien gelijk andere stiftdames en canoniken, tenzije gij om het welzijn van het Kapittel afwesend moet zijn.

4to. Item, uw zweert, dat gij voor uw en die, welke woonen in het stift, niet dan eene economique portie zult eyschen, gelijk van ouds gebruykelijk is.

5to. Item, uw zweert, dat gij aen alle stiftdames, canonicken en capellaenen van de kerke van Thorn, en aen jeder van hun in 't bezonder, vergunt de magt van testament en hunnen uystersten wille te maeken, zonder dat van noede is daertoe eenige verdere permissie van uw te verzoeken, volgens de gewoonte van de Luykse kerke.

Op den hoogen choor

6to. Vrouwe, uw zweert ter getuygenisse van dit Alderheyligste Sacrament dat gij het Kapittel en het stift van Thorn uyt alle uwe magt zult laeten bij hunne geregtigheden, en dat gij de goederen van het Kapittel die ontkomen of verduystert zijn, uyt alle uwe magt wilt helpen wederom te bekoomen; voorts dat gij alle statuten en ordonnantiën voor het gemelte stift welke tebevoorens met wille en toestemminge van d' abdisse en van het gezeyden Kapittel voorgeschreven sijn worden, vast en gedurig wilt behouden, en uyt alle uwe magt zult doen behouden, zoo helpt uw God, dit Alderheyligste Sacrament, en alle Gods Heyligen.

7mo. Vrouwe, uwe zweert ter getuygenisse van dit Alderheyligste Sacrament, dat gij uwe en die vasallen der kerke van Thorn, voorts alle gemeene onderdaenen laeten zult bij hunne wetten en geregtigheden. Uwe zweert allen 't genen hierboven voorzeyd te zullen houden. Zoo helpt uwe God en het Alderheyligste Sacrament en alle Gods Heyligen.

[§ 3]

En terwijlen over den zin van desen eed verscheide verschillen ontstaen zijn geweest, zoo is bovendyen overeengekoomen, dat denselven verstaen moet worden in dyer voegen, dat de prinsesse abdisse de goederen van het stift zonder het consent

ontleend. De artikelen 1 t/m 11 betreffen interne aangelegenheden van het Stift en zijn, als niet relevant voor de ingezetenen van Thorn, indertijd nog niet aan de openbaarheid prijs gegeven.

van het Kapittel niet vervremden ofte belasten mag, of de fundamentele wetten van de lande van Thorn, rakende de regtspleginge en het ordre van taxe van den appellationsraede, van het hooftgericht van Thorn en van het gericht van Grathem, zoo min als de landsconstitutiën in materie van collecten, schattingen en landslimiten, waerover bij particuliere transactie tusschen het Kapittel en de Staeten der provincie reets geconvenieert is, ook zonder geleijken raed en toestemminge niet veranderen of op nieuws maeken en wilt, in dyen verstanden dog, dat aen de prinsesse abdisse alleen gereserveert blijft d' executie der wetten, d' administratie der justitie, het oppergezag in materie van politie, de volkomen en privative jurisdictie, zoo civile als crimineele, het regt van het zweerd en van remissie der delicten, de dood meriteerende.

[art. 13, § unicus]

Alle edicten, mandaten en ordonnantiën in politike zaeken zullen naemens de prinsesse abdisse alleen gepubliceert worden; dog zal over de forme en het minuteeren van die edicten en mandaten, waartoe de toestemminge van het Kapittel vereyscht word, met hetzelfde tebevoorens geconvenieert moeten worden, eer dat tot alzulke publicatie naemens de abdisse voortsgevaeren word.

[art. 14, § 1]

Den meyer van de prinsesse abdisse mag zonder het consent van het Kapittel door haer alleen aangesteld worden, gelijk ook den pedel ofte bode van het hooftgericht van Thorn, voorts den president en alle raeden van den appellationsraedt en den secretaris van desen, als ook van het hooftgericht.

[§ 2]

De wereltlijke officialen van de prinsesse abdisse, gestelt voor het territoir van Thorn, zullen den ouden en gewoonelijken eed, dog voor eenen commissaris van d' abdisse, en in de tegenwoordig[heid] van twee gedeputeerdens van het Kapittel moeten uytzweeren. En opdat het formulier van desen eed door de eenen of andern misschien niet behoorelijk geëxpliceert worde, is beslooten, dat daerdoor niet anders verstaen word, dan dat die wereltlijke officiaelen aen die prinsesse abdisse alleen schuldig zijn te gehoorzaemen, en dog aen de kerke en lande van Thorn getrouwigheid, en in het geval den stoel vaceeren zal, ook gehoorzaamheid beloeven.

[art. 15, § unicus]

De prinsesse abdisse erkent, dat aen 't Hooggraeflijk Kapittel competeert de grondherrschaft, dog blijvende aen de prinsesse abdisse gereserveert de territorieele overigheid.

[art. 16, § unicus]

Niemand en zal zonder het consent van de prinsesse abdisse en het Kapittel mogen bekoomen of cultiveeren inculte of sterile gronden; dog zoo iemand deese op alzulke maniere bekoomen heeft, zal het Hooggraefl. Kapittel eenen cijns daerop stellen, en denselven genieten mogen.

Vansgelijken zal het Kapittel verblijven in possessie van boomen te planten op de publijke wegen, waeraen de erven of weyden van particuliere niet grensen.

[art. 17, § unicus]

De inheredatiën, overdragten en verbintenissen zullen naer gewoonte geschieden voor den grondmeyer, door het Kapittel aengesteld, welken daerenboven volgens de transactie, in het jaer 1710 ingegaen tusschen de prinsesse abdisse en het Kapittel, en voor de meereste naer het gebruyk en hedendagsche observantie, zal moeten procedeeën.

[art. 18, § unicus]

De prinsesse abdisse zal, boven de volkomene civile en crimineele jurisdictie temporeel, ook behouden de volgende geregtigheeden, welke dog hierbij maer bijvoorbeeld gespecificeert worden: het recht van borgers in het geheel land van Thorn aen te nemen, gelijk ook procureurs, notarissen, medicijn doctors, chirurgiens, apothekers, van te noemen den Thornschen nagtwekker, de rechters uyt de vasallen, die roodendraegers, en van die om delicten te suspendeeren en zelfs van hun officie af te setten, promotorealen en admonitiën der gerechten toe te wenden, te suspendeeren en te casseeren de wereltlijke officialen, door haer aengesteld, om redenen in rechten gefondeert, het recht van geld te slaegen, van bijeen te roepen de gemeyntevergaederingsen, en aen te stellen de staetenvergaederingsen, welk laetsten dog zal moeten geschieden in voegen, dat aen de vrouwe decanisse, en bij desselfs afweezendheijd aen de vrouwe vice-decanisse door den meyer dags te bevoorens zal moeten kenbaer gemaekt worden tot welk eynde de Staten dienen geconvoceert te worden, opdat het Hooggraeflijk Kapittel zijn gedeputeerdens behoorlijke instructie geven kan; en op deselve maniere, en tenselven eynde sullen de gemeyntsvergaederingsen ook aengesegt worden.

[art. 19, § 1]

Opdat in het toekoomenden over het verpagten der thiendens en het luyden der decimale klokke ten dyen eynde, alle verschillen komen te eyndigen, zoo is overeengekoomen, dat den rentmeester van het Hooggraeflijk Kapittel aen den meyer van de prinsesse abdisse, of aen dyen welken in desselfs afweezendheijd hun plaetse zal bekleeden, den dag van die verpagtinge der thiende bekend maeke; daertegens en zal den meyer naer deeze bekendmaeking in geen en deelen aen het Kapittel, gelijk geploogen is, die verpagtinge beletten.

[§ 2]

Is 't zaeke dat de banaele klokke ter oirzaeke van de publicatie van een mandaet of ordonnantie moet worden geluyd, zal den meyer van de prinsesse abdisse zulks aen de vrouwe decanisse of in desselfs absentie, aen de vice-decanisse bekend moeten maeken.

[art. 20, § unicus]

Tegens de suymige schuldenaeren van der capitulaeren lequide inkomsten, cijnsen of andere soortgelijke schulden, bekend volgens de oude registers van het Kapittel,

zal de parate executie plaetse hebben. En daertoe zal den meyer van de prinsesse abdisse ter requisitie van den rentmeester van het Kapittel of van eenen anderen, verzien zijnde met de volmagte van het Kapittel, den bode voor die executie onophoudentlijk toestaen.

[art. 21]

Terwijlten over de jagte in den lande van Thorn verscheide processen ontstaen zijn, zoo is over dit punt alzoo geconvenieert:

[§ 1]

De prinsesse-abdisse en zal tegens de sententie van de Rijkxkamer tot Wetzlar ten faveure van het Kapittel ten possessoiren geweest, ten petitoiren niet voortvaeren, nogte zal het Kapittel stooren in haere possessie.

[§ 2]

Daertegens belooft het Kapittel van door de leden van hunne domestiquen alleen, die jagte niet te willen exerceeren; dog zal het vrij zijn aen het Hooggraefelijk Kapittel van eenen gemeynen jager aen te stellen, welken alleen zal mogen jagen; en hetgeene geschooten word zal tusschen de leden verdeelt worden.

[§ 3]

Maer alle die leden van het Kapittel zulen ook met hunne bediendens in het gemelte district mogen jagen.

[§ 4]

En de vrouwe abdisse zal die jagte voor het toekomenden niet mogen verpachten.

[§ 5]

Het Hooggraefelijk Kapittel verbindt zig van ter requisitie van de prinsesse abdisse zig te voegen en gemeyne zaake te maeken tegens die, dewelke de gezeyde jagte zouden koomen te krenken ofte te stooren.”]

Verders willen en verklaeren wij, dat [op] die voorschreve oude landrechten [...] ⁷¹ zoo in 't oordeelen als andersints geen beroep meer zal worden gedaen, tenzije voor zooveel eenige artikels daarvan alnog bij Ons zijn worden aengenoomen, gemodificeert of geres-tringeert, bestaende deselve, boven die reets hierboven aengehaelt in de geseyde transac-tiën, in geene verdere nogh andere dan maer in de naestvolgende, welke alleen willende [achtervolgens onse opgemelte transactie] dat kraghte van wette behouden. Derogeeren Wij voor de meerreste wel duydelijck hiermede aen allen 't genen meerder of andersints bij die oude landrechten staet, als wel uitgedrukt is bij d' opvolgende artikels: ⁷²

[1.

De eed, welke eene tijdelijke prinsesse-abdisse gehouden is te doen, zal in alle punten en deelen conformelijk aen hetgeenen hierboven reets dyenaengaende in de transactie uytgedruykt staet achtervolgd ende gedaen worden.

⁷¹ Doorgehaald: teenenmaele sullen cesseeren ende dat daerop; de tekst van het “oude” landrecht van Thorn is uitgegeven door J. Habets en J.B. Sivré in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 8(1871) blz. 205-247.

⁷² Ontleend aan de concept-inleiding in RAL, Archieven Thorn, inventaris d'Hoop, inv.nr. 18879

2.

Zal naergekoomen worden all hetgeene raekende den meyer bij de opgeroerde transactie is worden besloeten.

3.

De gerechtigheden van de graeven van Horne zullen verblijven op den voet als die tegenwoordig in observantie zijn.

4.

Eenen schepen zal noyt de fonctie van meyer mogen doen.

5.

Aengaende het administreeren der justitie door schepenen, bij de oude landrechten vermeldt, voorsien zijnde met de landsresolutien van den 24^{den} november en 9^{den} december 1785, zal het getal dier verblijven als daerbij gestelt; en zal, conformelijk aen het gestatueerde bij den 9^{den} artikel, eenen schepen eens wettig aengesteld, niet afgeset mogen worden, als met kennis van zaake en bij vonnis. Dog zal eenen schepen zijne demissie verzoekende, geen verder consent als hetgeene van eene tijdelijke abdisse daertoe van noode hebben.

6.

En vermits de fonctiën der schepenen tegenwoordig door de opgemelte landsresolutiën verandert zijn, zullen in plaetse van den eed bij den 10. artikel der oude landtrechten vermeldt, gehouden zijn uyt te zweeren den volgenden eed:

“Alzoo ik tot schepen gekozen ben, zoo geloove ik holt en trouw te zijn aen mijne genaedigste vrouw abdisse van Thorn, ende het Hooggraeflijk Kapittel van Thorn, als grondheer des eygendoms van Thorn. Voorts, dat ik alle plichten en devoiren, tot mijn officie staende, getrouwelijk en deugdelijk, zonder jonst of gaeve van iemandt, zal voltrekken en alles stiptelijk naerkomen; [voorts geene geheymenissen van mijn officien veroepenbaeren.]⁷³ Zoo helpt mij God en alle zijne liefde Heyligen.”

7.

Raekende het aenstellen van den gerichtsbode, voorsien zijnde bij de opgemelte transactie, zal denzelven tot voltrekkinge van zijne pligte doen den volgenden eed:

“Ik gelove ende zweere, dat ik van desen dag aen holt en getrouw zal zijn aen mijne genaedigste vrouwe prinsesse abdisse van Thorn, ende het Hooggraeflijk Kapittel van Thorn als grondheer des eygendoms van Thorn, voorts overampt deses lands, ende dat ik het gerichtsbodeampt vlijtig, getrouwelijk [en] naer recht bedienen zal, naementlijk van parthijen desversogt zijnde, tegens behoorlijke belooninge alle gerechtelijke acten en zaeken die mijn ampt aengaen verrichten, van alles aenteekeninge doen en houden, en daervan, des noodig, goeden berigt en bescheid geven als het behoort. Zal mij

⁷³ In margine aangevuld

ook niet door giften of gaeven van parthyen laeten verleyden. Zal den overamptman in alles gehoorzaam zijn, des overampts raad en geheymenisse verzwijgen en alles verder doen, wat eenen vroomen en getrouwen gerichtsode pligtshalven toestaet te doen. Zoo helpe mij God en alle zijne liefe Heyligen.”

8.

Zal den gerichtsode des heeren roede niet openbaerlijk in des stifts-, of zoo genoemde Munsterkerke nog omgang dyer draegen, nog iemant daerin mogen daegen.

9.

En zal den gerichtsode in die qualiteyt des heeren roede aen geen leen-, of laet-rechten draegen of dyenaengaenden eenige exploiten doen, zonder consent van den leen- of laetheer, dog verstaen Wij zulks maer voor zooveel aengaet de reële actiën met allen het gevolg dyer op alzulke leen- of laet-rechten.

10.

Maer zoo er questie is van eenige personeele actie, uyt hoofde van contract of delict vel quasi tot laste van eenen persoon op een leen- of laetgoed woonende, zal den gerichtsode ook zonder consent van den leen- of laetheer mogen doen alle citatiën en verdere noodige exploiten, mitsgaeders treden naer authorisatie van den richter, zoo tot arrest op de meubels en de vrugten, zig op hetzelfde goed bevindende, zijn zij ook nog niet gemaeyt, als voorts tot verdere executie en verkooping dyer.

11.

De tijdelijke vrouwe prinsesse-abdisse zal schuldig zijn alle leen- en laetgoed bij hunne oude rechten te laeten ende naer alle haere magt te houden, en zij zal geene nieuwe rechten daerinne brengen ofte laeten brengen.

12.

Niemandt zal zijn leengoed, hetgeene hij van het Godshuys is houdende, mogen verkoopen, versetten, splijten, verborgen ofte belasten zonder voorgaende octroy of consent van de tijdelijke vrouwe abdisse.

13.

Alle geudingen en ontgeudingen van schepengood in den eygendom van Thorn, gelijk ook de verleeninge van aerde om eenige uytwendige guedinge te doen, moeten geschieden door den kapittels amptman of rentmeester alleen, conform aen den 17. artikel der transactie tusschen de abdisse en Kapittel ingegaan.

14.

Zoo wanneer op de Dry onverdeylde Eygens⁷⁴ eenig misdaet quam te geschieden, hetselve misdaet zal moeten worden gestraft door den heere der plaetse, dewelke het naestgelegen is aen die, alwaer het misdaet bedreeven is, ten welken eynde door de dry eygen gericht, zoo haest daeromtrent eenigen twijfel quam te ontstaen, de metinge van de naeste tuynen zal moeten geschieden.

15.

Niemand zal buyten het land geconfineert of in verseekeringe gestelt worden, tenzije bij schriftelijke autorisatie en toestemminge van den richter.

16.

Voorders verklaeren Wij dat het bannissement van het jaergedinge in observantie zal blijven, en jaerlijks op den gewoonelijken dag van 's maendags naer Dry Koningen worden gepubliceert, zooals tot hieraen altijd is worden geplogen; ende dat hetzelfde jaergeding zal blijven staen, gelijk van oudts, tot alsulke rechten, dat alle breuken en boeten, alsdan vervallende, dobbel zijn.]

Ende willende voor soo veel doenelijk onse onderdaenen verders begunstigen met vaste wetten voor alle voorvallende saeken, die hierboven en bij de voordaetige ordonnantiën of placaten in deze landen afgekondigt ende door 't gebruyk al nog ontfangen, nog niet en zijn begrepen ende almeede hun geven eenen sekeren voet wegens de maniere van procederen, zoo ist dat Wij, ten dyen eynden naergegaen hebbende de naebuyrige reghten en gewoontens, ende bevindende dat die landreghten van 't Overquartier van Gelderland den 19. september 1619 gehomologeert, en verscheyde keeren in druk uytgegaen, meerendeels aghtervolgen de gemeene beschrevene reghten, en in veele gevallen overeenstemmen met de gewoontens ende gebruyken van onsen landen van Thorn; dat die voornoemde landreghten doorgaents behelsen 't genen het besten, redelijksten en bekwaemsten is tot eene goede, prompte en regtvaerdige administratie van justitie; en dat dezelve landreghten naer den tegenwoordigen staet en gelegentheyd van onsen landen zijn ingerigt, verklaaren oversulcx dieselve geadopteert en voor onse landen aengenoomen en in kraghte van wette gekeert te hebben, zoo ende gelijk Wij deselve landreghten hiermede adopteeren en in hoede der wetten keeren [, mede raeckende allen 't geene wegens d' ordre judicair daerbij gestatueert is, welcken aengaenden Ons benefens 't welgemelten Capittel alleen aengaet te disponeeren volgens landts constitutie ende oud gebruyck]. Alles noghtans in dyen verstanden, dat dezelve in onse landen geene plaetse of uytwerkinge der wetten en zullen gewinnen, voor soo veel daeraen, te weten hierbij, door Ons met d' opvolgende ... [aantal?] artikels is worden verandert, gealtereert of gederogeert. Welke veranderinge of derogeeringe met de daerbij gevoegde explicatiën en vermeerderingen Wij willen, dat alleen sullen hebben en alhier behouden kraghte van wetten, en sulcx sonder aensien van 't genen daeraen contrair of anders bij die landrechten van 't geseyde

⁷⁴ *De Drie Eigen* is de reeds sedert de middeleeuwen gebruikelijke aanduiding voor de gemene gronden, waarvan het gebruik aan de gemeenten van Ittervoort, Kessenich en Thorn gezamenlijk toekwam. Cfr. A.M.L. VAN SOMEREN, *Inventaris van het archief van de schepensbank Neeritter*, Maastricht 1982 (Rijksarchief in Limburg 27), blz. 11-12.

Overquartier van Gelderland uytgedrukt is, of daeruyt te besluyten moghte zijn en aldaer gepractiseert of geoordeelt is worden, welken aengaende Wij verklaeren deselve landreghten, gebruycken of practyken in geen en deelen voor d' onse aen te nemen; En dat onse veranderingen, uytleggingen en vermeerderingen bestaen en vervat sijn bij de .. [aantal ?] naervolgende artikels:

1.

'T genen wegens 't aenstellen van officier en verdere gerichtsluydens, voorts wegens hunne officiën en eyd pag. 1 et sequentibus der opgemelte geadopteerde landreghten, in voegen als voorseyt, geprescribeert word, sulcx vind sig ten opsichte van den lande van Thorn al uytgemaekt [soo bij de bovengemelte transactie als verders bij de geroerde landtsresolutiën van den 24 november en 9 december 1785.]

2.

Ende de bekwaemheeden voor eenen schepen pag. 1 art. 3 et 4 vereyscht, willen Wij dat sig alhier ook sullen moeten bevinden in den persoon tot die functie verkoosen, soo nochtans dat voor genoegsaeme sal worden gehouden den ouderdom van vijftientig jaeren voltrokken.

3.

De toestemminge van de ouders der kinderen, nog niet bereykt hebbende den ouderdom van vijftientig jaeren, voor 't ingaen van hun houwelijk vereyscht volgens den 1 art. pag. 10 derselve landreghten van 't Overquartier van Gelderland, sal ook tot een tweede of verder houwelijk van noode zijn, op deselfste straffen, in val van versuym, als aldaer art. 2,3,4 et 5 is gestatueert.

4.

Wij verklaeren nochtans, dat de bewillinge van den vaeder alleen genoeg sal zijn; en bij desselfs aflijvigheyd die van de moeder van alsulke minderjaerige, zoo zij is mombersse derselve; en dat bij gebrek van vaeder en moeder in voegen als voorseyt die minderjaerigen sullen kunnen volstaen met de bewillinge van hunnen grootvaeder van hun vaders zijde.

5.

Zoo nochtans tijde van 't leven van vaeder, moeder of groot-vader, de minderjaerige om eenige redenen sig soudén vinden onder de momberye van eenen anderen persoon, sal bovendien van noode zijn de bewillinge van desen.

6.

En zoo deselve niet overeenkomen, zoo zal den richter der minderjaerige daerover oordeelen.

7.

In val de minderjaerige tot die bovengeroerde vereyschte bewilligen niet kunnen geraeken op behoorelijke instantiën door hun ten dyen eynde gedaen, staen Wij toe, naer

verloop van eenigen teijd, zoo aen die minderjaerige, als ook aen degene, waarmede sij vermeenen in houwelijk te treden, of aen dessens vaeder of momboir, van sig t' adresseeren bij den richter competent van die minderjaerige.

8.

En denselven naer gehoort te hebben dengenen, welken verweygert de bewillinge hierboven vereyscht, zal die verweygeringe bestedigen, zoo hij deselve gegrond vind. Zoo niet, zal hij die toestemminge van officie wegen suppleeren, naerdatt hij vrugteloos sal hebben ondervonden datter geen middel is om in der minne tot de bewillinge te geraeken.

9.

Naer de dood van vaeder, moeder en grootvaeder sal den minderjaerigen op deselfste straffen als geseyt sig niet mogen trouwen, dan met bewillinge van sijnen momboir [of momboirs]⁷⁵ en sal in desen val daertoe tot dyen vereyscht worden de toestemminge van den richter van den minderjaerigen.

10.

En zoo den momboir sig weygerig toont [of dat deselve niet overeenkomen]⁷⁶ zal den richter alleen kunnen disponeeren op den voet als hierboven art. 8 is verstaen.

11.

Die vereyschte bewillinge sal worden gehouden voor niet gegeven, zoo bevonden word, dat deselve door bedrog of andere onbehoorelijke middelen is bekoomen, en volgens de redelijkheid andersints niet en zoude hebben moeten worden gevolgt.

12.

Wij verstaen door meerderjaerige personen, aen dewelke volgens den 8. art. pag. 11 de maght word gegeven van met hunne houwelykse voorwaarden alles te maeken, 't geen niet strijdig is aen de billigheyd, de meyskens die aghtien jaeren en de jongens dewelke den ouderdom van twintig jaeren hebben bereykt.

13.

En zoude den eenen of anderen nog niet mündig zijn, sullen door hun edog bestendig alnog kunnen worden ingegaen dusdaenige houwelykse voorwaarden als voorseyt, bij aldyen deselve gemaekt worden met wille en ten overstaen van beyde de ouders van den minderjaerigen of van den laatstlevende of momboirs dier, mits den laatstlevenden of de momboirs daertoe te bevoorens speciaelijk bij den gerigte zijn geautoriseert.

14.

De houwelykse voorwaarden van eenen onmündigen beslooten, maer met die solemniteyten als voorseyt, soowel als de voorwaerde door mündige, alofschoons onder hunne vijftientwintig jaeren, ingegaen eygener autoriteyt, sullen naer 't voltrekken van 't houwelyk

⁷⁵ Toegevoegd in margine

⁷⁶ Toegevoegd in margine

aghtervolgt moeten worden: zoodaenig dat daerover uyt hoofde van quetsinge, hoe groot die ook zoude mogen zijn, geene herstellinge en zal mogen worden verleent.

15.

Voor soo veel aengaet de dispositie bij de houwelijkse voorwaerden gedaen over leen-, of laet-, of hofhoorig goed zonder voorgaende octroy, willen Wij ten dyen opsichte, zoowel als generaelijk raekende alle andere handelingen over dergelijke goederen sonder octroi, dat nogtans spruyten zal eene personeele obligatie of verbintenis om te doen uytwerken een octroi, ofwel om daer omtrent te besorgen eene volkomene vergoedinge; en van welke generaele dispositie Wij alleeneljk willen uytgesondert hebben 't geval wegens eenkindschappen art. 10, pag. 191 vermeldt.

16.

Die generaele maght bij die voorwaerden verleent, word bepaelt in dyer voegen, dat inderdaad bij houwelijkse voorwaerden moet zijn gedisponeert en alles beslooten; zonder dat eenige uytwerkinge zal hebben de reserve van dispositiën contrair aen die der land-rechten, welke men daerbij allereerst tijde van 't houwelijk sig zoude willen voorbehouden te doen of in 't werk stellen.

17.

Tot die wederroepinge, arlo. 11. pag. 12 vermeldt, van 't genen de vrinden aen den oudsten zoone of imand anders der kinderen van de toekomende eheluydens verspreken bij de houwelijkse voorwaerden, zal soowel van noode zijn den wille van beyde die eheluydens, als die van die vrinden; maer zal de wederroepinge door deese alleen mogen worden gedaen, zoo deselve geschiet uyt hoofde van ondankbaerheyd van die ouders of van 't kind 't welk begiftigt is.

18.

Onwederroepelijk recht zal bij den 17. art. pag. 13 verstaen worden verkreegen te zijn, zoo wanneer 't genen welk man en vrouw bij hunne houwelijkse voorwaerden den eenen aen den anderen verspreekt, niet bij wegen van eenen laetsten wille of gifte onder de doode, maar zonder meldinge dyer en bij maniere van contract of belofte is gemaekt.

19.

De dispositie, art. 30 pag. 16 vervat, dat er geene gemeenschap der schulden voor 't houwelijk gemaekt en zal zijn, soo wanneer versprooken is, dat tusschen man en vrouw geene gemeenschap van goederen wezen zal, en zal geene plaatse hebben, tenzije dergelijke houwelijkse voorwaerden geregistreert zijn bij 't ingaen van 't houwelijk in de gewoonelijke verbintenis of overdragsprotocolle der plaetsen, waeronder den man is woonaghtig.

20.

Bij gebrek van den wille en believe van beyde de eheluyden pag. 18 art. 6 vereyscht tot alle belastingen en handelingen nopende d' aengebraghte en staende ehe aengestorvene goederen, zal selfs geene actie personeel tot interesse vallen, zoo min tegens den man of

sijn erfgenaemen als tegens de vrouwe.

21.

En de belastinge of handelinghe over dergelijke goederen en zal geen den minsten effect hebben, noghte in eeniger maniere opereeren mogen, als van den dagh af, dat inderdaad blijkt van beyde eheluydens wille en believe.

22.

Zoude nogthans den eenen of anderen van hun onbillig verweygeren de toestemminghe daeraen te geven, zoo zal deselve in alsulken val kunnen worden gesuppleert, of door den gerichte waeronder sij woonaghtig zijn, of ook door dyen waeronder die goederen zijn gelegen.

23.

Wat aenbelangt d' executie [over]⁷⁷ de schulden de vrouwe in 't besonder niet raekende, waervan spreekt den 12. art. pag. 19, zal naer de pandinge van de roerende goederen d' executie verders moeten worden gedirigeert op d' onruerende goederen staende houwelijk tesaemen gewonnen; ende dese niet bijreykende, zullen alsdan des mans bijgebroghte, of staende houwelijk aengestorvene goederen moeten worden geëxecuteert, voor en aleer tot des vrouwe goederen magh worden gekomen [doch de schulden van haeren kant alleen komende, sullen naer discussie als boven, van de gereede en gewonnen goederen op der vrouwe partimonieele goederen worden gesogt voor en aleer te komen op die van den man]⁷⁸.

24.

Voor soo veel edog die executie gedirigeert word op die bijgebroghte of aengestorvene goederen van den man alleen, zal aen hem of aen desselfs erfgenaem naer 't scheyden van den bedde, voor de helghte overblijven hun regres tegens de vrouwe of haere erfgenaeme, welverstaende zoo deeze niet gedekt zijn door 't privilegie aen de vrouwe bij de landr. pag. 24, art. 10 et pag. 30 artlo. 8 vergunt.

25.

Eene vrouwe word verstaen het beliefte van haeren man te hebben bij aldyen deselve opentlijk eenen winkel houd of anderen handel drijft; en alszoo zal haeren man daardoor soo wel als sij verbonden zijn.

26.

De toelaetinge welke art. 27, pag. 22 gegeven word aen twee eheluyden in groote bewijselijke schulden gevallen zijnde, om bij testament malkanderen de magt te verleen van naer des anderens dood hunne goederen te beswaeren, zal niet alleen bij testament mogen geschieden, maer die toelaetinge zal ook aengenomen moeten worden zoo haest door ander schriftelijk bescheyd blijkt van alsulken wille der eheluydens.

⁷⁷ Tussengevoegd

⁷⁸ In margine aangevuld

27.

Voor groote schulden worden alhier gehouden, bij aldyen deselve aensienelijk overtreffen de weerde van alle de gereede penningen en effecten, die sig tijde van 't afsterven van den eersten der eheluydens overig bevinden.

28.

De pene van verval van toghte of ander reght van den laastlevenden der eheluydens, art. 19 pag. 25 gestatueert, bij faute van overleveringe van behoorelijken inventaris der goederen bij hem in toghte beseeten, en zal geen plaetse gewinnen, tenzije denselven daertoe alvorens notarieel [of gerichtelijk]⁷⁹ aengesoght zijnde, alnog ses weeken daernaer suymig soude verblijven, sonder inmiddels uytstell bij den gerichte dyen aengaende om bundige redenen te hebben geïmpetreert.

29.

Noghtans zonder alsulk aensoeken zal den laastlevenden daetelijk in die pene vervallen, zoo hij kind of kinderen hebbende, tot een tweede of verder houwelijk treden zoude, zonder alvorens de geroerden inventaris te hebben overgegeven aen die kinderen of hunne momboirs of naeste vrinden van den kant van den eerstaflivigen.

30.

En in dit geval van hertrouwen, zal den laastlevenden te bevoorens onder deselve pene als voorseyt, dobbel van dyen inventaris geslooten moeten stellen onder de gerichte van sijne woninge, zoo 't een of ander van zijne kinderen nog niet mundig is.

31.

Daer zal aghtervolgens den tweeden artikel pag. 26 voor onruerlijk patrimonieel of aengestorven goed gehouden worden, allen 't genen zoo bij gifte onder de levende, als bij uysterste wille gelaeten word van die daeraf men wettigen erfgenaem zoude zijn, ook voor zoo veel 't selven gegeven of gemaect goed meerder moghte wezen als wel bij wettige versterffenisse toekomen moeste.

32.

De nieuwe werken of merkelijke verbeteringen staende den houwelijk, zoo met timmeren, planten, als andersints gedaen, zijnde volgens den 5. art. pag. 27 voor gewonnen goed tusschen hun gehouden, en waervan de helghte der weerde moet worden vergoedt aen d' andere parthij, op welkers goederen alsulke verbeteringe niet en is geschiet, d' estimatie of wardeeringe daarvan zal geschieden naer de weerde van 't gene sig inderdaad zal bevinden ten tijde van d' aflivigheyd van den eersten dyer eheluydens.

33.

En zo wanneer over dergelijke of andere priseeringe proces zoude vallen, sal den richter⁸⁰ parthijen belasten van binnen korten tijd hun onderlings te vergeleijken om te kiezen twee

⁷⁹ Toegevoegd

⁸⁰ Doorgehaald: sullen de richters

of meerdere personen als zij willen, bekwaem om die estimatie te doen, aen welkers taxatie, in val van accord, zij sig alsdan zullen moeten houden.

34.

En in val parthijen zig alsoo niet en konden verstaen, zoo sal den righter⁸¹ hun teffens belasten van binnen denselven teijd wederseijts twee of dry personen, hun desverstaende, op te geven, waeruyt eenige van officie wegen sullen worden verkoosen, om 't geene voorseyt te schatten naer den teijd, aen denwelken die weerderinge moet worden gerapporteert, sonder parthije toe te laeten verder onderzoek te doen.

35.

In alle de gevallen, waerinne bij den 8. en 9. art. pag. 27 en verders het remplacement of surrogaet valt tussschen d' eheluydens of hunne erfgenaemen, zal ook ten opsigte der ongetrouwde personen 't een en ander egalijk plaatse hebben.

36.

Dus dat het geld, welk den eenen of anderen tot uytkoop van sijn aanpaart in patrimonieele goederen, of tot vergelijk dier in scheyd-en-deylinge bekomt, ook voor patrimonieel zal worden gehouden, in dessens persoon, maer niet verders.

37.

En dat eenen ongetrouwen niet verstaen zal worden eenig goed gewonnen te hebben, tenzije voor al rond gemaekt is worden, 't geene hij van sijne patrimonieele goederen verteert of verhandelt heeft.

38.

Zoude noghtans eenige van zijne patrimonieele goederen door brand, [waeter]⁸² of andere toevallen buyten sijn toedoen vermindert sijn, in alsulken val en zal ten opsichte der ongetrouwde zoo min als van de getrouwde eenige rondmaeking vereyscht mogen worden.

39.

Alles dat van de betekeninge en begriip der woorden van rurende en onrurende goederen ten aensien der eheluydens word geseyt bij die landreghten, zal ook alsoo verstaen worden ten opsight der ongetrouwde.

40.

En d'actiën tot bekominge van onrurende goederen, gelijk ook voor remplacement, zoowel als tot surrogaet, zullen den aert en natuere hebben van ongereed.

41.

En alzo zal voor ongereed gehouden worden, zoo haest eenige immeubele goederen

⁸¹ Doorgehaald: sullen de righters

⁸² Tussengevoegd

gekoght zijn, schoons daarvan d' overdraghte nog niet en is gebeurt.

42.

Gelijk ook voor immeubele gehouden sal worden een capitaal door eenen behoorlijk geconstitueerden van een gemeente opgenomen, schoons de verbintenisse nog niet wettelijk were geschied.

43.

Noghtans zullen niet als gereed zijn de beleeninge of pandschappe van ongereede goederen, zoo lang dezelve niet gerightelijk, maer alleen bij handschrift of andersints onderlings zullen zijn beslooten.

44.

Het remplacement ten opsichte van 't genen staende ehe verhandelt is van d' aengebroghte goederen, en 't welk signantelijk pag. 27, art. 8 en pag. 31, art. 14 verleent word zoo er geene kinderen zijn aghtergelaeten, zal vooral gesoght worden op de goederen samenderhand gewonnen, voor zooveel, te weten boven de betaeling van andere schulden, geene penningen genoeg voor handen zijn ten tijde van 't afsterven van den eersten der eheluydens.

45.

En zoo die gereede penningen en geworvene goederen niet en moghte bijr[e]yken, zal dit remplacement gesoght worden op de verdere gereede door den laastlevenden beëft.

46.

Dese order van 't remplacement te zoeken eerst op de gereede penningen, dan op de gewonne goederen, en naderhand op de verdere gereede, zal ook zoo gevolgt worden nopende de ongetrouwde.

47.

En zoo t' een en ander niet genoeg were tot dergelijke rondmaeking, zal van elke zijde de helghte gedraegen worden uyt de goederen door d' eheluydens ten houwelijk gebrocht, of staende ehe aengestorven.

48.

Of en in hoeverre bijreyken die gereede penningen en mobiliën, zal den laastlevenden gehouden zijn sig daarover, des noodig, bij eede t' ontlasten ende te verklaren; d' erfgenaemen van den eerst-aflijvigen in hun bewijs nogtans onverkort.

49.

Zoo nogtans staende ehe iets van wedersijdsche bijgebroghte of aengestorvene goederen is worden belast, of vervrembt, en zal geen remplacement vallen, maar alles gecompenseert zijn en blijven, voor zooveel te weten van den eenen kant niet meerder als van den anderen kant is worden belast of veralieneert.

50.

Maer voor zooveel sig van den eenen kant meerder als van den anderen kant vind vermindert, zal de helchte daarvan, in vall als voorseyt, rondgemaekt moeten worden uyt die overige patrimonieele of bijgebroghte goederen van den anderen kant.

51.

En bij gebreck als voorseyt van gereede penningen, of gewonne goederen ende gereede effecten, zal ten aensien van ongetrouwde, die van d' eene zijde meerder patrimonieele goederen als van d' andere zijde verteert of vermindert hebben, op denselven voeth remplacement geschieden moeten.

52.

Die natuurlijke verplichtinge van 't onderhoud aen de kinderen door d' ouders te bezorgen, waarvan pag. 33 art. 1 en volgende word gehandelt, zal bij gebreck der ouders, ook volgen de groot-ouders.

53.

Gelijk ook eenen vaeder, of desselfs ouders gehouden zullen zijn tot dergelijke onderhoud van sijn onecht kind.

54.

Over de vrije handeling, die aen de mundige over hunne gereede en geconquesteerde of aangewonne goederen art. 2 pag. 39 verleent word, en zal aen deselve, alofschoon onder de vijftientig jaeren, nooyd restitutie of herstellinge in hunnen vorigen staat worden vergunt uyt hoofde van hunne mindere jaeren.

55.

Selfs zal desen middel van restitutie uyt die oorsaeken niet worden toegestaen, zoo wanneer mundige, alofwel onder hunne vijftientig jaeren, met overstaen en toestemminge van twee van de naaste en principaelste vrinden, van elke zijde eenen, ofwel met decreet en consent⁸³ van 't gericht, komen te handelen ten opsichte van hunne patrimonieele of aangestorvene erven en renten als breeder art. 3, dicta pag. 39 vermelt.

56.

De scheyd-en-deylinge der goederen van d' onmundige ingegaen met die plegtigheeden pag. 42 art^{lis}. 16 et 17 vermelt, zijn van weerde; nogtans zal daarover, in val van merkeleijken schaede, restitutie vallen, soo wanneer die sch[e]ydinge en lootinge gedaen zijn zonder voorgaenden behoorelijken inventaris en zonder estimatie of weerderinge der goederen door twee luydens hun desverstaande, bij den gerichte daertoe geautoriseert.

57.

Wat aangaat het consent of decreet ten desen, en doorgaents ten aenzien der goederen van minderjaerige vereyscht van 't gericht, zal genoeg sijn 't geen van den domiciliairen

⁸³ Consent: doorgehaald: consenteringe

richter van de minderjaerige, zoo wanneer de goederen onder verscheyde jurisdictiën zijn gelegen. Maar bij aldien die goederen alle waeren onder denselfsten richter, en dat daaronder niet gehooft hunne wooninge, zal in desen val het decreet van den eenen en anderen richter van noode zijn.

58.

De momberije, welke aan den laastlevenden van man of vrouw bij die landreghten pag. 43 art. 1 gegeven word over hunne kinderen zal aan den man verblijven, schoons hij sig begeeft tot een tweede houwelijk.

59.

Gelijk ook eene vrouwe, alofschoons overgaende tot een tweede houwelijk, mombersse zal verblijven, als 't gericht om besondere redenen aan haar deselve alnog zoude willen vertrouwen, of dat zij daertoe speciaelijk door haeren man bij testament, of ander schriftelijk bescheyd is worden verkosen.

60.

Den laast-levenden die momboir is, en zal niet verplicht zijn geelijk d' andere momboirs, sig ten dien eynde bij den gerigte aan te geven of te doen den eede daertoe staande.

61.

Wereltlijke geestelijken, alofschoons zij niet gehouden zijn eenige momboireye aan te nemen, zijn daertoe nogtans, gelijk alle andere vrinden, bevoegt zoo zij dien last willen draegen.

62.

Die wederroepinge van schaedelijke verbintnisse, contracten en bekentnisse pag. 67 art. 1 en opvolgende verleent aan vrouwspersoonen geen koopvrouwen zijnde, al zijn deselve weduwe of mündig, en zal niet betrekbaer zijn tot de contracten en verbintnisse voor zooveel deselve aangaen haar inkomsten en gereede goederen en effecten.

63.

En zoo alsulke ongetrouwde vrouwspersoonen voorzien zijn met eenen momboir door haar verkoosen, en op haar verzoek bij den gerichte speciaelijk bestedight, sullen deselve zoo bestendig en onwederroepelijk als de manspersoonen alderhande handeling over haare ongereede goederen en verbintnisse kunnen besluyten, zonder dat van noode zal zijn die handelingen gerigtelijk te verlijden, of daartoe geautoriseert te zijn meerder als eenen manspersoon, dan alleenelijk als zij zig selfs, of haere goederen willen verbinden voor een anders schuld.

64.

En bij gebreck van eenen momboir, die niet specialeijk voor 't ingaen van die verbintnisse is geautoriseert, zullen deselve aen wederroepinge onderworpen blijven, alofschoons die ook gerigtelijk waeren gepasseert.

65.

Daar en zal geene nieuwe rente meer bekend mogen worden, hooger dan tegens den penning twintig, of vijf ten hondert 's jaers. En zoude eenig verloop daarboven betaalt worden, zal 't selven komen in minderinge van de hoofdsomme.

66.

En alhoewel geene renten en mogen worden bekend, alwaar eenig toekomend verloop der interessen begreepen staat in de hoofdsomme, geleyk pag. 75 art. 10 verboden is, zoo zal 't edogh geoorloft zijn van de reets vervallene interesse wederom nieuwe rente of capitaelen te maeken, ook tot laste van denselfsten schuldenaar of rentgever.

67.

De rente met waeren of koopmanschappen aengekoght, en waervan art. 13 dict. pag. 75 word gesproken, sullen kragteloos en van onweerde zijn, zoo wanneer dergeleyke bekentenisse binnen 't jaer naer den koop en leverantie van die waeren soude zijn geschiet.

68.

Nogthans naer 't verloop van dyen tijd, zal naar voorgaende calculatie, oversieninge en goedkeuring der rekeninge van die geleverde waeren en koopmanschappen, mogen worden gemaekt eene rente van 't import of de somme dier rekeninge en interesse bedongen.

69.

Eenen kooper van rente mag volgens den 14. art. pag. dicta niet stipuleeren, dat de verkogte of bekende renten in al, of ten deelen op sekeren teyd gelost worden; noghtans geen onderpand hebbende, is hij bevoeght 't selven t' eyschen, en te concludeeren, dat bij faute van 't selven binnen ses weeken te stellen, het capitaal met de vervallene interesse moet worden gerestitueert.

70.

Ook zal men tot dergeleyke restitutie gefondeert zijn, zoo bij den rentebrief is worden bedongen van 't capitaal wederom te mogen eyschen, bij aldien den rent-gever dry jaeren lank [d' interesse laet verlopen]⁸⁴, sonder betaeling daerop te hebben gedaen, en dat hij in dyen tusschenteijd daerop inderdaed geene betaeling bezorgt heeft.

71.

En zonder dergeleyke conditie te hebben gemaekt, zal 't capitaal met de vervallene interessen ook mogen worden teruggeëyscht, bij aldien den rentgever reets eens tot voldoeninge van interessen naer onderlinge aenmaeninge voor dry jaeren verscheenen in regten betrokken zijnde, denselven, alofschoons naederhand eenige betaeling gedaen hebbende, wederom de interesse langer als dry jaeren laet verlopen.

72.

⁸⁴ Doorgehaald: suymig valt d'interesse te laeten verlopen

Aenbelangende 't genen art^{lis}. 8 en 9 pag. 78 word ges[e]lyt, dat zoo iemand sijne rente langer als vijf jaeren liet verloop, allen verderen verloop te smilten koomt, sonder meerder op sijn onderpand, nog van den besitter dyer te mogen herhaelen, tenzije voor zooveel als vijf jaeren ten agteren zijnde, aenstonts gerigteleijk vervolg gedaen is worden zonder daarmede op te houden, zal dit gestatueerden maer betrekbaar blijven in concurs der crediteuren van eenen boedel, of als iemand bij beswaerelijken tytel acquireert eenig goed met eene rente reets belast, waeraf buyten weeten van den acquirent d' interesse van veele jaeren vervallen zijn. Selfs in plaetse van in die geseyde gevallen toe te wijsen op het onderpand de verloopene interessen tot vijf jaeren, willen wij, dat deselve in praesjuditie van d' andere crediteuren of van alsulken acquirent niet verders als voor dry jaeren geadjugeert mogen worden.

73.

Maer daer en zal geenen rentverspreker of sijne erfgenaemen, nog den besitter van een onderpand sig kunnen ontlasten van de betaeling der interessen tijde van sijn besit vervallen, ten zije, gelijk ges[e]lyt word pag. 161 art. 6, bij verloop van dry-en-dertig jaeren en vier maanden, zoo wanneer te weeten die interessen binnen denselven tijd niet gerigteleijk en zijn gemaent, of dat die geëyscht zijnde, den rentier daerop geen verder vervolg en hadde gedaen, maer 't selven door overjaeringe had laeten smilten, en dat den schuldenaar niet en had geweeten die schuldig te zijn, en sulcx met eede durft behouden.

74.

In welke gevallen naar verloop van geseyden tijd van dry-en-dertig jaeren en vier maanden, nog capitaal, nog interessen, zoo voor 't gepasseerden als toekomenden meer en sullen mogen worden geëyscht.

75.

Gelijk volgens den 3. art. pag. 79 geene rente aen iemand verbonden, aen den rentheffer en sal mogen worden afgelyt door den rentgelder, alsulke verbintnisse wetende, tenzije alvorens den weete daarvan tijdeleijk gedaan worde aen dyen, tot welkens behoef die verbintnisse is, zoo ook en zal aan eenen toghtenaer alleen geene rente afgelyt mogen worden, tenzije daertoe geroepen word den eygenaer of proprietaris.

76.

En zoo deese met malkanderen sig niet verstaan in dyer voegen, dat sij tesaemen voor die wederlegginge van 't capitaal eene voldoende quittance geven willen aen den rentgelder, zal desen, mits sijn capitaal en vervallene interessen in 't gericht tellende en offererende, den eygenaer en tochtenaar beyde daartoe gedaaght, vrij zijn van allen verder verloop, sonder die penningen te moeten consigneren.

77.

Wat pag. 81 art. 17 et 18 ges[e]lyt word, dat de rente, gestelt op seeker getal van guldens, schellingen en dergelijke gemeene munte, alhoewel gesproken staat van sekere speciën of stuckken van golde of silvere munte, jaerlijks betaelt en ook gelost mogen worden met loopende geld, gevende guldens voor guldens en schellingen voor schellingen, schoons

de munte inmiddels is gehooft of geleeft. Dese dispositiën zullen alhier ook plaetse hebben ten opsichte van alle capitaelen in dese landen gecreëert, welkers rentbrief niet en behelst dat de penningen zijn worden geschooten op eenen anderen cours, als wel deselve in dese landen gankbaer waeren tijde der creatie.

78.

Voor loopende geld en zal nogthans niet gehouden worden gelijk 't selven in den handel en wandel gankbaer is, maar daardoor word verstaan alsulken cours, gelijk 't selven in dese landen in betaeling der schattingen en andere publijke lasten aangenoomen word.

79.

En zoude in den rentbrief uytgedrukt staen sekeren cours van geld, als bij exempel, dat de penningen geschooten zijn worden in guldens Luykx volgens den cours als in 't geheel Luykx gankbaer, aldan zal den selven, zoo in 't afleggen der capitaelen, als in de betaeling der interessen moeten worden naargekomen. [Dog verstaen wij, dat alle capitaelen gecreëert voor den jaere 1757, en waerbij den cours niet gestipuleert staet, niet en sullen kunnen worden erlegt, als mits boven de restitutie dyer in lopende gelde volgens den cours der commercie, alnog daerbij gevoegt wordt den sevendenninck en dus dat voor d' afflegginge bij voorbeeld van een capitaal van seshondert guldens, sal moeten worden gegeven sevenhondert guldens in loopende cours als voorseyt.]⁸⁵

80.

De maght, welke § 2. pag. 95, art. 1 generaelijk gegeven word aen eenen toghtenaer, om ook sonder weete en consent van den eygenaer zijne togte te mogen belasten, en word nogthans niet verleent aen d' ouders tot naedeel van hunnen kinderen, geleyk sulks pag. 25, art. 20 ook is worden uytgenoomen.

81.

Zoo ook en is de magt, welke dicta pag. 95, art. 2 generaelijk word verleent aen den proprietaris, om zonder bewillinge van den toghtenaer te mogen verhandelen of belasten den eygendom van sijne erven, niet betrekbaer, geleyk pag. 24 art. 13 uytgesondert staat, op den eygendom der goederen van den laestlevenden der ouders herkomende en op de kinderen gedevolveert.

82.

Aangaende den erfoght, te weeten alsulken, waaronder den langstlevenden der eheluydens blijft besitten zoo sijne goederen, als die van den eersten afgestorvenen, door dessens dood op hunne kinderen gedevolveert en is niet toepasselijc den generaelen regel regtens, dat togte op togte niet en valt.

83.

Maer daaromtrent en sal de togte van den laestlevenden komen op de kinderen, alofschoons dese getrouwt zijnde, den eygendom op hun gedevolveert door 't breeken van hun

⁸⁵ Toegevoegd in margine

[houwelijk]⁸⁶ verders kwaeme te subdevolveeren, voor en aleer den laastlevenden hunder ouders aflijvig were.

84.

Den prijs der materiaelen, welken volgens den 8. art. pag. 98 den eygenaar naer de dood des togtenaars gehouden is goed te doen, moet voldaan worden volgens 't genen denselven prijs in aanvanck belooopen heeft.

85.

Uyt de middelen pag. 113 art. 1 aengenoomen om 't recht van erfdienst te verkrijgen en zal noghtans geen reël recht spruyten, tenzije dyen aangaende naargekomen worde 't gene generaeleijk daartoe is worden voorgeschoven⁸⁷ onder den titel van *erffenis*se en *opdraght der goederen*.⁸⁸

86.

Raekende het maeken der weegen en steegen, belast in 't generael aen eenieder bij den 28 art. pag. 119, dyenaangaenden verstaen Wij dat alleen bevrijt zullen [zijn die denwelke door een besondere gemeents-resolutie ontlast sullen zijn.]⁸⁹

87.

Het beschud van eene erve, gegeven in pantschappe, toegestaan pag. 149, art^{lo}. 3, aan de naaste verwanten, zoo wanneer sulks voor thien of meerdere jaeren is geschiet, zal generaeleijk plaatse hebben, schoons eenen minderen teijdt bepaalt were.

88.

En Wij staen ook toe, dat het beschud door de bloetsverwanten zal mogen geschieden, bij aldyen eene erve in erfpaght uytgegeven, of verpaght word langer dan voor ses jaeren.

89.

Het beschud-reght dicta pag. 149, art. 4 vergunt aan de heeren van leen-, cins-, laat- of lijfgewinsgoederen, zal ook door deselve mogen worden gepleeght, schoons door hun is verleent octroi of permissie tot de verkopinge van alsulken goederen. Maar dit recht zal noghtans komen te eyndigen, zoo haest zij, of hunne stadhouders of gecommiteerdens zoo d' overdraghte aangenoomen, als de regten daartoe staande ontfangen hebben.

90.

Den nabuur welken zoo daar geene andere vernaerders komen, pag. 150, art. 12, ook aangenomen word tot het beschud, zal edog eygendommeleijk moeten hebben huys of erve liggende naast hetgenen verkoght is.

⁸⁶ Tussengevoegd

⁸⁷ Lees: voorgeschreven

⁸⁸ GLS, pag. 126-134

⁸⁹ Toegevoegd in een andere hand.

91.

En onder alsulke nabuuren sal voorgaan, die 't eersten vernaedert heeft, en sulks sonder onderscheyd of hij meer of minder erve daeraen schietende besit als wel eenen anderen nabuur.

92.

Het beschud-reght aan een kind pag. 152, art. 19 vergunt, van 't erf door zijn vaeder verkoght, mag het kind ook exerceeren, schoons 't selve erfgenaem is van zijn vaeder of dat ditselve nog niet geboren were geweest tijde van die verkopinge.

93.

Voor genoegsaame middelen welke voor een kind tot het geseyden beschud dicto art. 19 vereyscht zijn, verstaen wij, zoo wanneer 't selven de daartoe noodige penningen hem gehoorende inderdaad aen de hand heeft, 't zije met deselve op sijne goederen opgenomen te hebben, of met sig die inderdaad door leeninge of andersints van andere, als wel van zijn vaeder of moeder besorght te hebben.

94.

En het voorss. beschud word verstaen te geschieden ten behoeven van een kind, bij aldyen 't selven ingeright word om den eygendom van 't verkoght erve inderdaad aan 't kind te doen toekomen, sonder geresolveert of reets in bespreck te zijn, van 't selven wederom te veralieneeren.

95.

Dyen aangaande zal niet alleen een kind, of sijne momboirs of vrinden, welke het beschud tot desselfs behoef sullen mogen doen, mits daartoe bij den gerichte geautoriseert zijnde, sig onder eede, des verzoght moeten verklaaren. Maer zal in 't generaal eenieder, die voornemens is een beschud te doen, moeten in persoon overgaan tot alsulken eede van tot zijn behoef het beschud te doen, gelijk pag. 156, art. 10 gestatueert is.

96.

En daarenboven zal het vernaedert goed aghtervolgens den 11. art. pag. 157 onverkoght en ook onverlooft moeten worden behouden jaer en dag 't zedert het beschud, of dat 't selven met reght toeërkent is, en zulks zoo wel door een kind, als generaeleijk alle andere beschudders.

97.

Daarmede en word nogtans niet vereyscht, dat, bij aldyen iemand eene erve beschud, hij deselve moet blijven gebruyken. Dan mag hij deselve aanstonts wel verpagten, ook aghtervolgens voorgaenden bespreck.

98.

En zoo het beschud voltrokken of toeërkent zijnde, sig naer jaer en dag eene goede gelegentheyd opdoet om de vernaerderde erve wederom te verkoopen, zoo mag men daertoe ook overtreden.

99.

Wat aangaet den lycoop en armengeld uyt hoofden van verkoping, waarvan gesproken word pag. 158, art. 6, verstaen wij, dat den armen en parochiaele kerke, waaronder liggen de verkoghte goederen, daertoe geregticht zullen blijven, in dyervoegen dat den hondersten penning [tusschen de parochiaele kercke ende den armen van deselfste plaetse egalijck sal worden verdeelt.]⁹⁰

100.

Maer tot lijcoop en zal niemand beregtigt zijn, tenzije denselven duydeleijk is worden besproken.

101.

En zoo niet en is worden bevoorwaert, door wie 't armen- en kerkengeld gedraegen moet worden, zal d' eene helchte komen tot laste van den aankoper, en d' andere tot laste van den verkooper.

102.

Dit armen- en kerkengeld sal niet alleen verschuld worden bij verkooping [, soo onderlinge als gerichteijke,] maar ook bij [alzulke] beleeninge en verwisseling, voor zoo veel d' eene of d' andere der contrahenten toegeven moet eene somme gelds. [En sal 't selve gelt in 't geheel van den prijs der alienatie moeten worden betaelt, sonder dat daervan sal worden gekort 't montant der somme, waarmede de goederen mogen sijn belast, als moetende hetselve montant voor een gedeelte van den prijs gereeckent worden.]⁹¹

103.

Den voorrang in 't vernaerden, gegeven pag. 152, art. 20 aan den naasten bloetverwant, daarvan het goed is gekomen, word verstaen op den voet en volgens deselfste order, geleyk hieronder ten opsichte der wetteijke versterffenisse staat voorgeschreeven.

104.

En desen voorrang volgt die bloetsverwanten ter exclusie van die naaste vrinden van den verkooper van d' ander zijde, hoeverre die bloetsverwanten ook mogen bestaen aan den verkooper.

105.

Daar zal edog niemand uyt hoofde van bloetverwantschappe tot beschud aangenomen worden, tenzije hij te bevoorens op sijne kosten bewijse, zoo de bloetverwantschappe als den graad dier.

106.

⁹⁰ Oorspronkelijk luidde deze passage: “ sal moeten gegeven worden, zoo aan de kerke, als ook den hondersten penning aen den armen van de selfste plaatse.” Waar de godspenning op deze wijze 2% zou bedragen, werd ze in de nieuwe formulering tot 1% gereduceerd.

⁹¹ In margine toegevoegd

Dien, welken onder de verwanten voorrecht heeft om eene erve te beschudden, mag sulks ook doen, alhoewel deselve niet aen eenen vrembden, maar verderen verwant verkogt were, tenzije sig opdoet het geval bij den 12. art. pag. 154 uytgezondert.

107.

En dit voorrecht, toebehoorende aan de naaste bloetsverwanten waarvan het goed gekomen is, blijft staende, alofschoons ook eenen verderen verwant teffens deel hadde in 't verkoght goed [en selfs]⁹² erve daaraan schietende hadde.

108.

Naerdan aan den aenkoper den weete is gedaen van 't beschud, is den beschudder volgens den 7. art. pag. 158 alleen gehouden te vergoeden de noodige en profijteleijke reparatiën, kosten en werken ter goede trouwe aen 't verkoght erve gelagt, maer [wij willen dat] hij [oock] sal moeten vergoeden alle verdere, [selfs]⁹³ voluptuaire kosten door den aenkoper gedaen of aangewent voor den gedaanen weet.

109.

Onder de vrughten en profijten geduurende den tijd van beschud toegestaan aan den kooper bij den 6. art. pag. 160, en sal edog niet begreepen zijn het hold [soo opgaende als slaghoudt]⁹⁴ inmiddels afgekapt, 't welk, of de waarde dier, volgen zal den beschudder.

110.

Den vrijdom van erfdiensten, die volgens den 5. art. pag. 163 word geprescribeert bij aldyen men in dry-en-dertig jaeren en vier maanden geweest is in vrij en gerust besit van sijne panden, sonder die erfdiensten te hebben geleeden, en zal nogtans niet worden verkreegen, zoo wanneer in dyen tusschenteijd geene oirsake of geleegentheyd is voorgevallen om die te leyden, of bij aldyen niets contrair aen 't recht van erfdienst bedreven is worden door dien, welkers grond den erfdienst lijden moeste.

111.

De vrije maght, dicta pag. [sc. 163], art. 6 vergunt, van altijd pandschappen te mogen lossen of goederen op wederkoop verkogt, naar den bepaalden tijd te mogen intrekken, blijft selfs duuren, schoons die goederen of pandschappen in de derde handen gekomen weeren, bij aldyen, te weeten van den wederkoop of pandschappe, tijdeleijke aanteeke-ninge geschiet is in d' overdraghts-protocollen ter plaats en waaronder deselve gehooren.

112.

Maar bij aldyen daarvan geene gerichteleijke acten gepasseert zijn, en dat die aanteeke-ninge is worden versuymt, alsdan zal eenen derden die pandschappe of goederen op wederkoop verkoght, geleyk alle andere saeken, konnen prescribereen.

⁹² Doorgehaald: "of"

⁹³ Doorgehaald: "schoons"

⁹⁴ In margine toegevoegd

113.

De maght aan eene vrouwe gegeven dicta pag. 163, art. 8 van naar de dood van haaren man te kunnen vervolgen en naar sig slaan haare erfgoederen door haaren man verkoght, behoud zij selfs alofschoons deselve blijft besitten d' aghtergelaetene gereede, en in toghte besit desselfs goederen.

114.

Maar sulks word verstaan in dier voegen, dat den aankoper egther niet aanspreekelijk is voor de vruchten staande het houweleijk genooten; en dat aan hem moet worden teruggegeven den koopprijs en daarenboven vergoed de verbeteringe voor sooveel deese sig nog bevinden tijde der inlossinge.

115.

Voor wettige beletsels wederhoudende den teijd van prescriptie, waarvan in 't generael spreekt den 9. art. pag. 164, en zullen niet worden aangenoomen, dan maar alsulke, welke iemand absoluyt en metderdaad wederhouden hebben zijn recht gerigtheleijk te kunnen vervolgen, als zijn sinneloosheyd, gevankennis en dergelijke, geleyk ook als wanneer men zijn recht niet en heeft mogen zoeken of erhaelen.

116.

Maar daaronder en mogen niet worden begreepen de beletsels, welke men uyt hoofde van onwetendheyd van zijn recht, vrijwillige absentie en desgeleyks zoude willen voorwenden.

117.

Het vervolg om te wederhouden de vijfjaerige prescriptie ten opsichte der gereede goederen, die men ter gouder trouwe behoud, waarvan spreekt den 1. art. § 3, pag. 164, zal moeten judicieel zijn.

118.

En soo wanneer den besitter van eenig gereed goed, staende ter goede naeme en faeme, is woonaghtig ter selver plaetse, alwaer ook woont den persoon, welke dit goed als 't sijne eyscht, zal ingevolg den 10. art., pag. 168 den overstrijk van dry jaeren genoeg zijn tot die prescriptie.

119.

De eed, welken volgens den 6. art. pag. 165 gehouden is uyt te sweeren den gemaanden schuldenaar, om naar verloop van vijf jaeren niet meer aangesprooken te mogen worden voor de schulden van natuyr, als art^{his.} 3 et 4 praecedentibus staan vervat, zal ook desselfs erfgenaem moeten uytswereen, in dyervoegen, dat voor sooveel van sijne kennis of weeten is, hij niet anders verm[e]ynt, dan dat de geëyschte schuld is voldaan.

120.

Geleyk volgens den 8. art. pag. 167, niettegenstaende gedaene afdaeginge, voor 't toekomende alnog mogen worden geëyscht de heereleijke geregtigheeden, als van leengoed, tins- en lijfgewinsgoed, of heereleijke erfpaght, en selfs tot dry jaeren te

bevoorens voor den teijdt, dat die geregtigheeden wederom verweht en geëyscht worden. Zoo verstaen Wij ook, dat de geregtigheeden van die natuur nooyt door den bekenners van alsulke goederen, nog door zijne erfgenaemen, sullen kunnen worden geprescribeert, voor 't toekomenden, hoedaenig verloop van teijdt ook zoude zijn vervlooten.

121.

Geleijk ook geene verweylinge zal mogen aangenoomen worden, om uyt hoofden van verloop alleen, alwaer 't ook van onverdenkeleijken teijdt, sonder wettigen titel sig te mogen aanmatigen de jaghte, of andere geregtigheeden van die nature, ende welke onder de regaliën gestelt zijn.

122.

En wat aangaet die geregtigheyd, welke betaalt word tot erkentnisse van de heereleijke heerschappije, en die reets sonder voorgaende afdaeginge verscheenen moghte zijn dry- en dertigh jaeren en vier maanden, zal ten opsigte van alsulke geregtigheeden vervallen voor alsulk verloop, de vrijheyd verkreegen worden, geleijk generaelijk van alle geregtigheeden volgens den 1. art. pag. 161.

123.

Maar desniettemin en sullen die heereleijke reghten van leen-, tins-, kurmoedig- en lijf-gewinsgoed, of heereleijken erfpaght voor 't toekomende nooyd aen eenige praescriptie onderworpen zijn; tenzije door den besitter dyer oppositie of ontkentnisse van de natuur van die goederen gedaan zijnde, en van den anderen kant daerop geen judicieel vervolg geschiet zijnde, 't zedert die oppositie vervlooten is den teijdt van dry- en dertigh jaeren en vier maanden.

124.

En van dyen generaelen regel, pag. 161, art. 1 vermeldt, sonderen Wij alnog uyt de prescriptie opsigteleijk tot de kerke- en armegoederen ende hunne geregtigheeden, welken aangaande Wij tot hun voordeel vereyschen den loop van viertigh jaeren.

125.

Het bespreck, art. 3 pag. 172 vermeldt, van eenige gifte te doen om deselve naar sekeren teijdt, of naar d' afleijvigheyd van den gever, op iemand anders te doen komen, zal niet alleen mogen geschieden ten opsigte van gewonne en geworve, maar ook van patrimonieele goederen, mits daartoe geobserveert worde 't genen art^{lis.} 5 en 6 pag. 170 is worden voorgeschreeven.

126.

Zoo wanneer den gever ook maar een kind verkreege, al waer 't naer 't jaer en dagh van de gifte, zal deselve mogen worden wederroepen, tijde 't selve kind leeft. En de gifte eens wederroepen zijnde, zal daartoe den begiftigden geen reght meer hebben, schoons 't kind naerderhand voor zijn vaeder kwaeme te sterven.

127.

Over gereede en gewonne onruereleijke goederen, waerover volgens den 2. art. pag. 179 testamentaire dispositie valt, geleyk ook volgens 7. art. pag. 180 over leengoederen naar bekomen permissie van den leenheer, alwere die ook patrimonieel, mag eenen manspersoon boven de twintig en eene vrouwspersoon boven de aghtien jaeren hunnen uystersten wille maeken, en sulks zoowel ter plaatse daar 't goed is geleegeen, als elders, mits hier te lande daartoe in 't toekomenden geobserveert worde 't gene bij de voors. landreghten wegens de solemniteyten is worden voorgeschreven naar advenant van de voorvallende cassen.

128.

Maar op den voet van den 3. art., pag. 179 en zal hier te lande bestendigerwijze in 't toekomenden ook geen testament of uystersten wille meer mogen worden gemaekt, aangaende d' onruerende patrimonieele erfgoederen, tinsen, erfpaghten, renten en gerigteleijke pandtschappen, geleyk ook niet over 't genen in plaetse dier is worden gesurrogeert, of daar voor gehouden moet worden.

129.

[Ende Wij verklaaren, dat de testamenten gemaekt ten overstaen van notaris en twee getuygen, gelijk de donatiën tusschen de levende, soowel als ter oirsaecke des doodts, hier te lande raeckende de forme egaelijck, alsof die voor schepenen en secretaris geschiedt wezen, voor valijdt sullen worden gehouden.]⁹⁵

130.

Over de goederen, waarvan vrije dispositie valt, zal men ook mogen maeken fideïcommissen en substitutiën. Maer dergeleijke maeking, of verbiedinge van te alieneren, geordonneert bij testamenten, zoowel als bij donatiën of contracten, en zullen geen effect van realisatie of affectatie gewinnen, tenzije dat alsulke clausulen van testamenten, donatiën of contracten, inhoudende soortgeleijken last, zijn geregistreert in de gerigteleijke protocollen bij den gerichte, daaronder die goederen behooren.

131.

En die registratuyre, invoegen als voorseyt, zal moeten besorght worden door dengenen, welken eerst genieten moet van alsulke dispositiën, aler hij doen magh d' aenvaerdinge van 't goed alzo belast, op pene van te verliesen 't gebruyk van deselve goederen tot profijt van den gesubstitueerden of anderen, tot welkers voordeel die alienatie verbooden zoude zijn.

132.

Alsulke dispositie van fideïcommis, substitutiën, verbadinge van t' alieneren, conditiën van wederkeeringe of andere dergeleijke gedaan, zoo bij uystersten wille, als bij contracten onder de levendigen, van houweleijk of andere conventionele afspraeke, zullen maer

⁹⁵ Doorghaald: Nogtans verklaeren wij, dat de testamenten notarieleyk alleen gepasseert, ~~geleyk ook die over patrimonieele goederen~~ voor 't publiceeren deser gemaekt, agtervolgt zullen worden, schoons den testateur niet aflijvig were.

drymael effect hebben, en tot profijt van dry persoonen, daeronder den eerst geïnstitueerden, declareeren Wij voor 't toekomenden alle verdere van geene waarde, in wat termijnen die dispositiën ook zullen liggen.

133.

Daar en zullen geene fideïcommissen of substitutiën, nogte verbiedinge van 't alieeneren plaetse mogen gewinnen uyt hoofden van conjecturen: maar d' intentie of dispositie dyenaangaanden zal klaar en duydeleijk moeten zijn uytgedrukt.

134.

Nogtans, alofschoons eene substitutie tot profijt van iemand geschiedende, met bespreck, zoo wanneer den eerst geïnstitueerden kwaeme te sterven sonder kinderen, behelst twijffelaghtige woorden, zoo verklaeren Wij dog, dat in alsulk geval de kinderen, geïnstitueert bij conditie, zullen verstaen worden geroepen te zijn naer hunnen vaeder, denwelken alzo niet en zal mogen vervrembden de goederen belast met alsulke substitutiën.

135.

Al ofschoons niet expresseleijk gevraeght is, nog uytgedrukt staet bij een octroi om over leen- of andere hofhoorige goederen te substitueeren, zoo zal nogtans uyt hoofden van een octroy generaeleijk om daerover bij uystersten wille te mogen disponeeren, ook kunnen worden gemaekt eene substitutie of fideïcommis.

136.

En het zal genoeg zijn, dat het octroi om te testeeren verzoght is, schoons ook 't selve voor 't maeken van den uystersten wille nog niet gedepecheert, of verleent were, of dat hetselve ook verweygert were.

137.

Ook zal het octroi eens gevraeght, genoeg sijn, schoons naderhand aflijvig kwaeme te worden dyen, welken 't selve verleent heeft, voor en aleer 't testament moghte zijn gemaekt, of den testateur aflijvig were.

138.

Maar zoo geen octroi is verzoght om over leen- of andere hofhoorige goederen te testeeren, of bij aldyen de vereyschte solemniteyten in 't maeken van een testament niet en zijn aghtervolgt, en zal den wettigen erfgenaem niet gehouden zijn den wille van den testateur te volbrengen, schoons denselven ook door hem nog mondelings mogte zijn worden verklaart in 't bijwesen van sijnen wettigen erfgenaem, tenzije desen aen den overledenen belooft zoude hebben, sijnen wille naer te zullen komen, en dat hij of 't selven onder eede niet en zoude derven ontkennen, of dat alsulk aennemen ten opsichte der goederen, waerover vrije dispositie valt, door twee schepenen en secretaris, of door den pastoor en twee getuygen⁹⁶ zal kunnen worden beweesen.

⁹⁶ In margine: Reflectie, daarbij te voegen: Pastor of notaris en twee getuygen

139.

In welken verstaenden, en niet verders Wij verstaen en alleen alhier aenneemen de dispositie bij den 8. art. pag. 176 en bij den 2. art. pag. 182 gedaen.

140.

En ten opsichte van de dispositie ar^{lo}. 13, pag. 177 verstaen wij, dat het endorsement van een beslooten testament niet eygenhandig en moet geschreeven zijn door den testateur, secretaris of pastoor⁹⁷, maer dat 't selven door eenieder mag geschieden.

141.

Tot vergrootinge van het wettig deel der kinderen in de versterffnisse van hunne ouders, begroot op twee vierendeelen, of de helchte van hun kinds-gedeelte volgens den 13. art. pag. 181, zal worden gerekent allen 't genen reets vanwege den laastlevenden der ouders op die kinders is gedevolveert, zoo ten opsichte der goederen door hem ten houweleijk gebroght, of staenden houweleijk aengestorven, als aengaende de helchte der gewonne goederen.

142.

Wij verstaen den 15. art. pag. 181 in dier voegen, dat d' ouders altijt, en selfs sonder meldinge van beweegelijke oorsaken van verdiensten of ondiensten, aen een of meer van hunne kinderen zullen mogen maeken bij maniere van prelegaet, of voordeel, eenderde deel van hunne aengewonne of verkregene goederen, die op de kinderen nog niet zijn vervallen, geleijk ook van hunne gereede goederen.

143.

En willende dyenaengaende nog meerder voordeel doen, zullen zij daertoe niet mogen treden, tenzije teffens beweegelijke oirsaeke van verdiensten of ondiensten door d' ouders specifikeleijk uytgedrukt staen, en dat die redenen ook notoir zijn, of andersints geprobeert konnen worden door die, in welkers voordeel het prelegaet gemaakt is.

144.

Buyten de redenen van onterfennisse, zoo pag. 183, art. 7 en opvolgende, als ook die bij de gemeene reghten uytgedrukt staan Novella 115⁹⁸, en sullen geene verdere aangenomen mogen worden, op wat voorwentsel sulks ook zoude zijn.

145.

Zoo een testament alleen doorsneedden is, of doorgeschrabt, zonder dat met de hand van den testateur daerop geteekent is, dat hij hetselve testament houd voor wederroepen, of doodt ende teniet, zal dit testament maer in sooverre daardoor zijn geïnfirmeert, als 't selven is onleesbaar of niet klaar.

146.

⁹⁷ In margine: Ad idem: notaris

⁹⁸ Gedoeld wordt op Nov. CXV,3 (causas autem iustas ingratitudinis).

De dispositiën vermeldt pag. 188, ar^{lis} 6, 7, et 8 restringeeren Wij in zoo verre, dat de patrimonieele goederen der grootouders, zoowel als die door hun gewonnen voor 't scheyden van 't houweleijk van hunne kinders, verblijven moeten alleen aen de kinds-kinderen van 't eersten bed, schoons de grootouders beyde naar 't breeken van 't eersten bed van hunne kinderen alnog geleefd hebben.

147.

En Wij verstaen dyensvolgens, dat ten opsichte van die patrimonieele en gewonne goederen op de kinds-kinderen van 't eersten bed alzo verstorvende, geen en zal toekomen aan de langstlevenden tweeden man of vrouw van die kinderen.

148.

Door de een-kindschap geschiet in maniere als pag. 130 en 191 voorgeschreeven, zal in zooverre gederogeert worden aen de devolutie, dat den laatst-levenden in zijn tweeden houweleijk zal mogen vervremden de goederen die door 't breeken van 't eersten bed gedevelopeert waeren.

149.

En zoo naar 't voltrekken der een-kindschap, een kind van 't eersten of tweeden houweleijk komt aflijvig te worden voor 't breeken van 't tweede bed, alsdan zullen de goederen, ten welkers opsichte d' een-kindschappe gemaakt is, egael accreseeren of toekomen, zoo aen de kinderen van 't eersten, als tweeden houweleijk.

150.

D' een-kindschap, welke buyten de bedonge goederen en gevallen niet en mag verbreyt worden, en zal oversulks niet uytwerken het recht van eenige versterffenisse tusschen d' aangemaekte kinderen, in dyervoegen dat d' eenkindschap haer uytwerksel eens gehad hebbende op den voet als die bedongen is geweest, daeruyt geene verdere gevolgen meer te trekken vallen, nog ten dyen opsichten opereeren mag het dispositief der landr. pag. 194 [ar^{lo} 8]⁹⁹ spreekende maer van wettige versterffenisse.

151.

En geleiijk volgens den 9. art. pag. 191 generaeleijk onder d' een-kindschappe niet begreepen is, 't geen die een-kinderen verkrijgen van hunne naeste vrinden, ofwel van andere personen, als wel van hunne ouders, bij versterf, testament, gifte of anderen titel, zoo verstaen Wij ook, dat, bij aldyen iemand toegestemt heeft in d' eenkindschappe over alle sijne goederen in 't generael, daaronder egther niet verstaen zullen worden meede begreepen te zijn de goederen op sijne kinderen gesubdevolveert, zoo alnog in 't leven were hunnen grootvaeder of groot-moeder, waarvan deselve goederen herkomen, en dat die grootouders dyenaangaanden niet toegestemt en hebben.

152.

Den regel van wettige versterffenisse, zoo daar geen broeders of susters of kinderen van

⁹⁹ Toegevoegd

den aflijvigen en zijn, aengenoomen bij den 10. art. pag. 194, te weten dat de vaderlijke erffelijke goederen vallen op die vaederlijke zijde, en die moederlijke op de moederlijke zijde, en sulks in den stam, daarvan die zijn gekomen, verstaen Wij in dyer voegen, dat, sonder in te sien wie den naesten aan den overledenen is, of van wie desen de goederen beërft heeft, dieselve vooral vallen moeten op den naasten afstammenden in den reghten struyk van dyen, door den welken deselve goederen eerst verworven, of in de familie gebrogt zijn worden.

153.

En bij aldyen alsulke afstammende sig niet opdoen, verklaeren wij, dat alsdan daarinne sullen succedeeren de naaste aan den eersten verkrijger, schoons zij aen desen maer terzijde bestaen.

154.

En in val sig aangeven verscheyde persoonen, welke alzoo afstammen, of terzijde bestaen aan den eersten verkrijger, waarvan den eenen naarder als den anderen in graad is bestaende aen den overledenen, over welkers versterf verschil is, dan zal onder hun voorgaen dyen, welken 't naest bestaende is aen den overledenen, sonder in te sien, of naer te gaen, of hij ook den naasten is, of niet, aen dyen, welken de goederen in quaestie eerst of origineel in de familie gebrogt heeft.

155.

En zoo er iemand is, welken nog afstamt, nog collaterael is bestaende aen den origineelen verkrijger der goederen op den laest-overledenen verstorven, zal den voorseyden regel dicta pag. 194, ar¹⁰ 10¹⁰⁰ geene plaatse meer hebben, maar zal alsdan den naesten op den graeve aen den laest-overlevenden die goederen erven.

156.

En Wij verstaen ook, dat den naasten in graed aan den overledenen, sonder onderscheyd van welke zijde of stam hij is, erven zal d' erffelijke goederen, door hem aghtergelaeten, zoo den overledenen dese niet van zijne ouders of groot-ouders beërft heeft, maar door seijdval alleen hem zijn toegekomen, ende sonder dat deselve goederen ooydt op afgaanden stam gevallen zijn geweest.

157.

Zoo wanneer verschil ontstaet tusschen de naeste in graed aen den overledenen en die van zijne verwanten, welke pretendeeren af te stammen, of terzijde te bestaen aan den eersten verkrijger der goederen bij den laest-overledenen aghter gelaeten, zoo zullen deese, zonder te moeten opklimmen tot den eersten of origineelen verkrijger, volstaan kunnen met te betoonen afstammende of collateraal te zijn aen eenen, waarvan de goederen mediaet, of immediaet op den overledenen zijn gekomen.

158.

¹⁰⁰ Doorgehaald de kennelijke verschrijving: pag. 10 art. 194

Nogtans die preuve alofschoons geschiet zijnde, zoo de naaste op den graeve bewijzen konde, dat d' andere pretendenten inderdaet niet en wezen afstammende van den origineelen verkrijger, nog daeraen terzijde bestaende, zullen alsdan die naeste op den graeven echter geprefereert moeten worden.

159.

Bij aldyen iemand niet anders als onder behulp en beneficie van inventaris erfgenaem wilt zijn, zal hij gehouden wezen binnen de ses weeken van d' aflijvigheid alsulk verklaeren gerigtheleijk te doen, ende te verzoeken van daartoe te mogen worden aangenoomen ter plaatse alwaar den overleedenen zijne wooninge heeft gehad.

160.

Welk verklaeren en versoeck alzo geschiet zijnde, zal binnen vierthien daegen daarnaarvolgende door hem moeten worden gemaakt en voleyndicht den inventaris, ten overstaen van [den richter]¹⁰¹ en den secretaris¹⁰² der voors. plaatse.

161.

En voor en aleer te doen d' apprehensie der goederen, zal hij gehouden zijn te stellen cautie voor 't bewijs van de meubelen.

162.

Naar 't voltrekken van den inventaris, sal hij binnen vijftig daegen daarnaar versoecken moeten dagement ende inroeping van die welke iets op 't sterfhuys pretendeeren.

163.

En de meubelen zullen publijck verkoght moeten worden, en de penningen daarvan geconsigneert tot betaeling van de geprivilegieerde schulden, en naer dese, van de meest klaare schulden, op cautie van weder te geven 't genen datter zoude mogen te veel ontfangen weesen, zoo men tekort komt.

164.

Naar 't verloop van 't jaar zal hij verplight zijn zig te verklaaren, of hij simpel erfgenaem wilt zijn of beneficiair. En geduurende 't jaer zal hij de goederen gebruyken onder cautie, alles op den voet, als breeder voorgeschreeven staat bij den 30, 31, 32 en 33 artikel van 't E[e]uwig edict van 12 julij 1611, vindbaar aghter d' opgemelte aangenoomene landreghten.¹⁰³

165.

En ingevolg den 34. van 't selven edict, willen Wij ook, dat geen relievement tegens

¹⁰¹ Doorgehaald: twee schepenen

¹⁰² Doorgehaald: van den gerichte

¹⁰³ De tekst van het Eeuwig Edict *tot beter directie van de saecken van justitie* is in de vierde en vijfde druk van het GLS in de appendix opgenomen; cfr. A.M.J.A. BERKVENS, G.H.A. VENNER, *Het Gelderse Land- en Stadsrecht van het Overkwartier van Roermond 1620*, blz lxxv-lxxviii.

omissie van die voorseyde solemniteyten en zal worden verleent.

166.¹⁰⁴

Den wille der ouders om hunne kinderen iets te doen inbrengen, waarvan spreken die landreghten pag. 201, art. 4 et 5, zal onder andere verstaan worden genoeg te zijn beweesen, zoo haast blijkt, dat door beijde d' ouders, of eenen van hun, zoo desen alleen iets heeft gegeven, 't selven staat aangeteekent, zonder daarbij uyt te drukken d' ontlastinge van 't inbrengen.

167.

Ook zonder dusdaanige aanteekeninge, zal den wille der ouders ten deesen voor genoegsaam geprobeert worden gehouden, zoo zij tesaamen iets gegeven hebbende, den laastlevenden van hun alleen verklaert den wille van hun beyde te zijn geweest, dat 't gegeven goed ingebroght worde.

168.

En zonder bewijs van den wille der ouders verklaaren wij, dat de kinderen, schoons naar hun houweleijk bij d' ouders nog woonende en in den kost blijvende met hunne familie, niets gehouden zullen zijn uyt dyen hoofde in te brengen.

169.

Zoo en geleiijk Wij in dyen val ook willen, dat die kinderen niets en sullen mogen eyschen voor de diensten en hulpe door hun aan hunne ouders bethoont, tenzije dese expresseleijk gewilt hebben hun daarvoor iets te doen geworden.

170.

De lootinge [of] scheyd-en-deylinge, gedaen zijnde in voegen als art. 6 pag. 205 vermeldt, zal het noghtans geoorloft zijn daarvan te weijken, zoo daerbij bedrog of quetsinge over de helchte sig opdoet, of vreesse en geweld is worden aangedaan.

171.

Het bevoorwaarden aen d' erfgenaemen onder malkanderen generaeleijk toegestaen, pag. 209, art. 22, in 't scheijden en deylen van versterffenisse, zal dus ook mogen geschieden ten aensien van patrimonieele en stockgoederen.

172.

Ingevolg de dispositie bij den 2. art. pag. 210 vermeldt, willen wij, dat met getuygen niet en sullen mogen worden beweesen eenige geloftens, voorwaerden of contracten bij parthijen ontkent, welkers object volgens den eysch van den kleger belooopen kan over de [tweehondert guldens]¹⁰⁵ tesaamen, schoons voor iedere bedonge betaeling of gestelden termijn eene merkeleijke mindere somme gevraeght wierde.

¹⁰⁴ Art. 166 was per abuis als 167 genummerd. Deze fout is achteraf hersteld, met als gevolg dat alle volgende artikelen eveneens vernummerd zijn.

¹⁰⁵ Doorgehaald: hondert ducaton

173.

Maar tot bewijs van alsulke geloftens of contracten is van noode voldoende schriftelijk bescheyd, zonder dat de[n] rechter¹⁰⁶, buyten de gevallen ar^{lis}. 6 et 7 pag. 219 geroert, sal¹⁰⁷ mogen aanneemen eenigen anderen thoon van getuygen, noghte parthije den eed toestellen tot volmaeking van 't bewijs, schoons ook al een beginsel were van bewijs van een schriftelijk bescheyd.

174.

En terwijl de houwelijkse beloftens stremmen de liberteyt en dus van een important gevolg zijn, zoo verklaeren wij, dat tot bewijs dyer ook geene getuygen, dan alleen schriftelijk bescheyd op den voet als voors[el]yt aengenoomen mag worden.

175.

Desniettemin zal bij gebreek van schriftelijk bewijs den eenen den anderen, de saeke op hun eyge feyt of weten berustende, mogen op hunnen eed geven. En zal alsdan dengenen, aen wie dit ten eede gestelt is, zijn gehouden denselven te doen, of den eed aen zijne weder-parthije te wederstellen.

176.

Nogtans daarmede verstaan Wij geensints uyt te sluyten den thoen van getuygen tot bewijs van valsheyd, bedrog, geweld, quetsinge over de helchte en dergeleijke exceptiën, welke zig ten opsigte der handelingen kunnen ontmoeten.

177.

Raekende d' acquisitiën, alienatiën en belastinge der goederen te doen door geestelijke stichtingen en doode handen, waarvan spreken die landreghten pag. 224, ar^{lis} 5,6 et 7, verklaeren wij, dat die dispositiën niet betrekbaer zijn tot het Graveleijk¹⁰⁸ Capittel van desen landen [en deszelfs kercke]¹⁰⁹. Maer d' acquisitie, vervrembdinge of belastinge, dictis ar^{lis} verboden sonder octroi, zal hier te lande voor de meerreste insgeleijks voor de geestelijke stichtingen en doode handen niet mogen geschieden, als met octroi of permissie van een teijdeleijke prinsesse abdisse¹¹⁰.

178.

Geleijk volgens den 4. art. pag. 225 aan den koper geene rescissie verleent word, zoo zal aan den verkooper van rurende goederen, waerop sinneleijkheyd valt, als juweelen, schilderijen en dergeleijke, ook dyen middel niet worden vergunt, schoons die goederen boven die helchte van den gemeenen prijs verkogt weren.

179.

¹⁰⁶ Doorgehaald: righters

¹⁰⁷ Doorgehaald: sullen

¹⁰⁸ Doorgehaald: Hoogh-

¹⁰⁹ In margine toegevoegd

¹¹⁰ Doorgehaald: , die van 't hooggemelten Capittel alvorens behoort

Alofschoons volgens den 2. art. pag. 226 den schaede geschiedende aen eenig verkoght goed, eer dat 't selven opgedraegen of geleverd is, generaelijk verblijft aen den verkoper, zoo hij in gebrek of onbehoereleijke hinderinge hadde geweest van 't selven te doen, zoo verstaen Wij dog, zoo beweesen kan worden, dat den schaede aen 't goed egaelijk bij den aankoper zoude zijn toegekomen, dit verlies alsdan niet op den verkoper, maer den aankoper komen zal.

180.

Den teijld van dry daegen gestelt bij den 13. en 17. art. pag. 228 wegens wahren, daar die waeghe of maate over gaat, verkoght zonder dat tot die leveringe dag of teijld gestelt is, extendeeren Wij tot aghd daegen.

181.

En wat aangaet de weerderinge dyer, waarvan ar^{lis} 15 et 16 dictae paginae, als ook ar^{lo} 9, pag. praecedentis word gesproken, zal deselve wegens graenen genomen worden naer de laeste effractie die tot [Maseyck]¹¹¹ gestelt zal zijn.

182.

En onder den schaede dictis ar^{lis} vermelt, zal begreepen worden allen 't genen de graenen of andere wahren inmiddels of van den dag der vereyschte leveringe en tot de betaelinghe of voldoeninge toe zullen zijn verhooght of vermindert.

183.

Wegens de dispositie van den 20. art. pag. 236 verklaeren wij, dat als naer den omgank van den besproken teijld beyde parthijen sweijgen alnog dry weeken en dry daegen daernaer, sonder dat het akkerland inderdaad door den aanpaghter inmiddels aen den eygenaer is worden afgestaan, 't selven land op den ouden voet en prijs wederom verstaen word gehuert te zijn voor zooveele jaeren dat den mistteijld is duurende, volgens gewoonte der plaetse daar die landen zijn geleege.

184.

Hetselve verstaen Wij ook ten opsichte der weyden die gemist werden.

185.

Maar rakende de landerijen en bembden, die met de paghthoven tegeleijk verpagt zijn, en welken aangaende gewooneleijk voorbehouden of aghtervolgt word, dat 't mist naer 't eyndigen van den paght daarvan niet verbroght mag worden, daeromtrent zal in val als voorseyt van stilswijgentheijd, de huyre maer voor één jaer verstaen worden vernieuwt te zijn.

186.

Alhoewel volgens den 2. art. pag. 257 verstaen is, dat een pand voor eenig geld in onberekent gebruyk gegeven zijnde, alsulken contract bestaet, zoo wanneer het inkomen

¹¹¹ Doorgehaald: Ruremonde

van dit pand niet zeker en is, of dat 't selven doorgaents niet en kome boven aght ten hondert ten advenant van 't opgenomen geld, zoo willen Wij dog die somme gerestringeert hebben tot ses ten hondert.

187.

En Wij verstaen door 't woord *doorgants* bij dyen artikel vermeldt, zoo ten tijde van vijf jaeren het inkomen niet meerder dan eens, of ten hoogsten tweemaal boven de ses ten hondert is geklommen geweest.

188.

Noghtans op naekt voorwentsel van dergelyk meerder inkomen, en zal den geldnemer van den pandhebber ten onberekent gebruyk 't selven besittende, geene rekeninge mogen eyschen. Maer willende daartoe aenhouden, zal den eygenaer van 't pand vooral moeten bewijzen, dat d' inkomsten boven de ses ten hondert doorgaents beloopt hebben.

189.

En niettegenstaenden bij den 5. art. pag. 258 verstaen is, dat aan eenen eygenaer van een verpand goed altijd geoorloft is sijn pand te lossen, zulks verklaaren Wij in dier voegen, dat die magt door geenen laps van teijdt geprescribeert word. Maer zoo nogtans bij 't acte van beleeninge besprooken is eenen sekeren termijn van jaeren, zal den voors. eygenaer inmiddels het verpand goed niet mogen lossen.

190.

En alofschoons den eygenaer van 't pand op sijnen teijdt tot die lossinge mag overgaen, zoo zal nogthans den uytreyker van 't geld, die eens tevreden is geweest die vrugten te genieten in plaatse van rente, nooyd de maght hebben van sijn geld tegens offre van afstand van 't pand terug t' eyschen, tenzije alleenlijk in 't geval dat d' inkomsten van dit pand zonder sijn schuld doorgants soude sijn vermindert over de helchte van 't genen 't selven gewooneleijk gerendeert heeft tijde van den contract van beleeninge.

191.

De gewooneleijke renten lopende volgens die landreghten generael tot ses en een quart, of den sesthienden pennink, willen Wij gerestringeert hebben tot vijf ten hondert nopende de dispositie vervat pag. 258, art^o 8, geleyk Wij sulks generaelijk bij hierboven den [artikel te suppleeren]¹¹² al verklaart hebben.

192.

Onder diegene, welke zig voor een ander niet en mogen verborgen, stellen Wij d' advocaeten en procureurs in saeke van hunne clienten.

193.

Op den voet van den 5. art. pag. 285 en 7 art. pag. sequentis en zullen d' ingesetenen van desen landen van Thorn daerbuyten tegens malkanderen voor personeele actiën, nog bij

¹¹² Bedoeld is art. 65.

wegen van arrest, nog andersints in regt treden, tenzije zij ter selver plaetse buyten lands gehandelt of gedelinqueert hadden. Ende sulks op deselfste pene als ar^{lo} 6, pag. 286 is gestatueert.

194.

Het vervolg bij pandinge voor schattingen, heere-penningen, tinsen en verders als bij de landreghten pag. 295, ar^{lis} 1, 2 et sequentibus, en signanteleijk art^{lo} 9, voorts art^{lo} 19 pag. 398 schijnt toegestaan ook naar 't jaar van den verschijndag, zal hier te landen maer mogen geschieden voor soo veel die schuldigheden niet over 't jaar verlopen zijn, zullende bij verder verloop dergeleijken aghterstand bij ordinaire regtsvoordering moeten worden gesoght.

195.

In kleyne saeken [sal den richter]¹¹³ gehouden zijn stipteleijk t' aghtervolgen het voorschrift der landregten pag. 311 art. 9 en op mondelings bedingen van parthijen regt te doen, sonder deselve te laeten schrijven of ten protocollen dicteeren.

196.

Voor kleyne saeken verstaen Wij alle dergeleijke, welkers object nooyd en kan loopen over de twelf guldens Luyks. En daaronder begripen Wij ook de saeken waerinne geene hoogere breuke geëyscht word, voorts d' injurie-saeken, welke van geen bezonder belang zijn.

197.

En zoo in alsulke saeken d' eene of andere parthije tot schrijven zijn worden aengenomen, zullen deselve niet alleen ongehouden zijn daervoor iets aen den gerichte of hunne bediendens te betaelen, en beregtigt zijn van weder t' eyschen 't geen en uyt dyen hoofde mogte zijn betaelt. [Maer zal daer en boven jeder der schepenen alsulke saake bij geschrift aangenomen hebbende, vervallen in eene amende van eenen ducaton voor d' eerste reyse, van ses ducatonen voor de tweede, en gecasseert worden van sijn officie bij de derde overtreedinge.]¹¹⁴

[198.¹¹⁵

Dese pene van cassatie zal insgeleijks bij de derde overtreedinge plaatse hebben tegens den secretaris, en de penen hierboven gecommineert voor d' eerste en tweede reijse sal dobbel tegens hem vallen.]¹¹⁶

198.

En voor zooveel aenbelangt de saeken betreffende eenige schult, schaede of breuke, hooger dan twelf guldens Luyks, en egther niet over de hondert dergeleijke guldens tezamen

¹¹³ Doorgehaald: zullen de gerichten

¹¹⁴ Doorgehaald t.g.v. vervanging van schepenen door een alleen-sprekende rechter.

¹¹⁵ Vanaf art. 98 (=art. 200 oud) zijn de artikelen met twee vernummerd.

¹¹⁶ Doorgehaald.

konnende belooopen, willen wij, dat deselve ook zonder vertrek verbaelijk op den voet der landreghten pag. 310 art. 3 et sequentibus afgedaan worden.

199.

En alzooy verstaan en belasten wij, dat, zoo den verweerder in reght niet en verschijnt naar behoorelijke citatie, die volgens den 4. art. pag. 317 inhouden moet d' oirsaeke en de somme, waervoor de daginge geschiet, denselven bij provisie aenstonts gecondemneert worde de geëyschde somme te namptiseeren, om onder genoegsaame versekeringe te konnen worden gelight.

200.

Zoo ende geleyk Wij ook willen, dat aghtervolgens den 5. art. pag. 317 geschieden moet, bij aldyen den gedaegden in voegen als voorschreven geciteert zijnde in 't gericht tegenwoordig is, en sonder eenige erheffelijke oirsaeke verweygart te antwoorden, naardat hem bij denselven bevoelen zal zijn sulks te doen, op pene dat de klagte voor bekent zal worden gehouden.

201.

En in val in dergeleyke saeken als voorseyt, niet beloopende over de hondert guldens, den verweerder voor reght komt en de schuld bekent, maer daertegens eenige verantwoordinge doet, welke niet in f[e]lyten of costuymen bestaet, zal [den richter]¹¹⁷ parthijen aenstonts vereenigen; zoo niet staensvoets regt doen, immers den naasten gerichtsdag daarnaar, sonder parthijen tot eenig schrijven te mogen aannemen in desen gevallen.

202.

En Wij beveelen almeede wel ernsteleyk, dat, zoo ook de schuld wegens dergeleyk kleyn object als geseyt, ontkent zoude worden, en voorgebrogt eenige verantwoordinge in feyten, alsdan punctueleyk naergekomen worde het geprescribeerde bij den 6, 7, en 8 art. pag. 310 et ar^o 7 pag. 321, aenbeveelende van parthyen aenstonts aan te neemen maar tot mondelings wederleggen, salveeren en verantwoorden sonder deselve dyenaangaanden te laeten komen tot schrijven, is 't eenigsints doeneleyk.

203.

Welke dispositiën bij de vijf laastgemelte artikels vervat, Wij willen, dat aghtervolgt zullen worden¹¹⁸. En dat, zoo parthijen tegens het verbot daerbij gedaen tot eenig schrijven onnoodig of sonder anterieur tentamen concordiae aengenoomen zoude zijn, deselve niet gehouden zullen zijn in alsulke gevallen iets daarvoor aen den gerichte of hunne bediendens te betaelen, en ook bevoegt zullen zijn weder t' eyschen 't geenens reets mogte zijn betaalt.

204.

Wij willen ook, dat sorgvuldig naergekomen en aghtervolgt worde de dispositie pag. 312,

¹¹⁷ Doorgehaald: het gericht

¹¹⁸ Doorgehaald: op pene van arbitraele straffe tegens de suymige

art. 16 geroert, voorschrijvende dat den kleger overgeven moet bij d' aanspraek alle sijne documenten en bewijsstukken, waerop hij sijne actie grond. Geleijk ook den beklagden gehouden is te doen bij sijn antwoord.

205.

En Wij verbieden oversulks van naederhand eenige stukken aan te neemen, of daarop in 't oordeelen te letten, tenzije alvorens reëleijk onder eede behouden word, op den voet als art. 18 pag. 312 voorgeschreeven is, dat sij niet geweeten hebben alsulk bescheyd, als men naemals zal willen overgeven, ten onderen te hebben gehadt, en dat hun 't selven tot bewijs van hunne intentie dieneleijk zoude zijn.

206.

Zoo haast de antwoord ingedient is, willen en belasten Wij wel besonder, dat in alle saeken van belangen partijen tot accord gereguleert worden, voor en alleer aan deselve te permitteeren van verders in saeke te schrijven.

207.

En terwijlen het dikwils gebeurt, dat de tegen-parthije of eenen derden is besittende de documenten, welke eenen kleger vermeent te dienen tot gronde van sijne actie of aanspraek, en dat daardoor de saeke dikwils opgehouden worde, zoo zal denzelven gehouden zijn voor 't aenstellen van sijne actie, d' editie of exhibitie derselve gerighteleijk te vraegen, welk punct alzoo vooral zal moeten worden gedecideert.

208.

Hetgenen pag. 313, art. 6 et art. 7, pag. 3 vereyscht word van eenen procureur of volmaght te stellen, en zal eghter niet van noode zijn in saake als voorseyt van gering object, en alwaer men in schrift niet en mag worden aangenoomen; voorts ook niet in saeken van groot gewicht, zoo [] ¹¹⁹de schriftuyren, die overgegeven worden, door eenen practiseerenden advocaet zijn opgesteld [ende onderteeckent].

209.

De saeken in contrarie feyten bestaande en ten thoon gereguleert wordende, zal bij 't selven decreet uytgedrukt moeten worden zoo 't genen beweesen dient te [sijn]¹²⁰, als ook door wie gevoert moet worden het bewijs, voorbehouden het contrair bewijs.

210.

Dus dat niet genoeg is, gelijk tot nogh toe meerendeels gebeurt, van bij d' interlocutie te zeggen, dat de saeke ten thoon word gereguleert, maer daar moet teffens bepaeld worden 't genen te probeeren is, en die parthije worden genoemt, welke met het bewijs is beswaert.

211.

Aan den genen, welken eenen eed uytswaert, 't zije als getuygen of andersints, moet wel

¹¹⁹ Doorgehaald: bewezen kan worden dat

¹²⁰ Doorgehaald: worden

de wichtigheyd dyer voorgesteld en zijn gewissen geroert worden. En sal den [richter]¹²¹ buyten de stelling der landreghen pag. 325, art. 6, alnog in 't besonder voorhouden d' onregtvaardigheyd, welke eenen valschen eed zoo in crimineele als civiele saeken in zig besluyt. En den [richter]¹²², voor denwelke[n] den eed geschiet, [zal]¹²³ ook gehouden zijn op te staan en 't hoofd t' ondekken, opdat alsulken wichtigen act op 't plechtigste ende met indruck geschiede.

212.

De getuygens zullen ex officio altijd over eenige generael vraagstukken onder den gedaanen eed vernoomen moeten worden. En opdat deselve altijd geleykformig geschieden, willen wij, dat dese zullen bestaan in de naarovolgende:

- 1° Welken naem en toenaem den comparant heeft, en van welke religie hij is?
- 2do Hoe oud denselven is?
- 3^{tio} Wat handteeringe hij doet?
- 4to Of hij d' eene of d' andere parthije in bloed- of aangetrouwde verwantschappe bestaet? En hoe naar in alsulken val?
- 5to Of hij eenig profijt of schaede bij die saeke kan hebben? En wat in cas van jae?
- 6to Of hem wegens sijne depositie niets versprooken is? En wat in dit geval?
- 7mo Of hij te bevoorens geenen raed of daad in die saeke gegeven heeft? En op welke maniere in val van jae? En
- 8vo Of hij ook te bevoorens door parthije, of door iemand uyt haeren naem onder-richt is worden, hoe en wat hij deponeeren moet? En in val van jae, op welke maniere sulks geschiet is?

213.

Van den gevoerden vocaelen thoon of bewijs en zal geene openinge nog copie verleent worden, voor en aleer het tegenbewijs gevoert of wel daerop gerenuntieert is.

214.

Zoo de tegenparthije andere contra-interrogatoria als voorseyt heeft overgegeven, zal den persoon, die zij verzogt heeft dat daerover mag worden vernoomen, als eenen onverwijtbaeren getuygen worden aengesien.

215.

En alzoö volgens den 2 art. pag. 332 naer d' openinge van thoon of bewijs, geen verder bewijs plaetse mag hebben, als uyt erheffelijke en daerbij benoemde oirsaken: zoo en zal nog bij middel van requeste civile, nog andersints naederhand toegelaeten zijn eenige bewijsstukken over te geven, tenzije den producent alvorens onder eede, werkeleijk te presteeren, bekragtigt dat hij die documenten te bevoorens niet ten onderen gehad heeft, nog geweeten heeft deselve te besitten.

¹²¹ Doorghaald: zullen den gerichts-persoonen

¹²² Doorghaald: de gerichtspersoonen

¹²³ Doorghaald: zullen

216.

In dyer voeghen dat het niet genoeg zal zijn om die stukken te mogen aennemen, dat hij onder eede zoude willen behouden, dat hij deselve te bevoorens niet dieneleijk heeft geacht bij te brengen.

217.

De maght aen eenen richter pag. 332 art. 6 et pag. 334, art. 9 toegestaan van aen d' eene of d' andere der parthijen den eed toe te stellen tot volmaeking van bewijs, zal niet dan zeer raer gebruykt mogen worden. En Wij willen dat het stellen van alsulken eede, besonder in gewichtige saeken, voor zooveel mogeleijk worde geschouwt.

218.

Zoo iemand bij vonnis geadjudiceert word eenigen interesse, zal denselven niet hooger als tegens vijf ten hondert gerekent mogen worden.

219.

Gelijk geene revisie verleent word volgens den 6. art. pag. 336 in saeken crimineel en van injurie, daerinne eysch gedaan of condemnatie is liggende tot straffe aan den leijve, zoo zal in alsulke saeken alhier ook geen appel aengenoomen worden.

220.

Maar zoo andere boete of breuke alleenlijk is worden gevraegt of aangewesen, zal daarover ingevolg den voorseijden 6. art. appel mogen worden geïntenteert. Dog permitteeren Wij sulks niet anders, tenzije den eysch of condemnatie belooopen over de [vijftigh guldens Bbnts. Luyks]¹²⁴.

221.

Nogtans in alle andere saeken waervan den eysch of de vonnissen niet excedeeren de somme van hondert pattacons, buyten de kosten, en zal geene revisie nog appel geïnterponeert mogen worden, tenzije gehandelt wierde over eene rente, cins of anderen [e]euwigh duurenden last: als wanneer dan ook geappelleert zal mogen worden in dergeleijke saeken, hoe gering ook moghte zijn die jaerleijkse irredimibile lasten in questie.

222.

Maar hoe hoog ook de beswaerenissen bij vonnissen gedaan belooopen zullen, zal egther geen appel nog revisie meer mogen geïntenteert of toegestaan worden, zoo 't selven vonnis reets bij twee aghtereenvolgende instantiën is worden geconfirmeert, zelfs ook niet op pretext van nulliteyt, of uyt welken hoofde zulks ook zije. Ten waere nogtans het object in questie, buyten de kosten, oopentleijk zoude kunnen bedraegen over de duysent pattacons.

¹²⁴ Oorspronkelijk: twelf gulden Luyks; nadien doorgehaald: tien dukatons; uiteindelijk gewijzigd in: vijftigh guldens Bbnts. Luycks. Onduidelijk blijft aldus of boetes gerekend worden in Brabantse dan wel Luikse guldens.

[225.

Onaangezien de dispositie pag. 3, art. 3, § 3 vervat, zal het hier te lande verblijven bij die art. 4, pag. 334 geroert: en alzoo zullen de secretarissen alhier tegenwoordig mogen en zelfs moeten blijven, bij 't voteeren der scheepenen, den geheelen tijd, dat deselve hunne opinie seggen.]¹²⁵

[226.

Maar voor de meerreste willen Wij op den voet als dicto ar^{lo} 3 pag. 3 verstaen is, dat den meyer ende den advocaet-fiscael, zoo teijde van d' opinie te zeggen, als van 't voteeren, sullen moeten opstaen, ende den rechter daarmede laeten geworden.]¹²⁶

223.¹²⁷

Het versteck of verval van 't reght gecommineert bij den 2. art. pag. 344 tegens diegeene, welke hunne gerechtigheijd niet aangegeven hebben op 't aanplekken der biljetten in 't punct van executie daarbij vermeldt, en zal egther geene plaatse hebben tegens alsulke, welkers gerechtighejd op eenig goed staet geregistreert op de publijcke gerightsprotocollen ter plaetse daer 't selven is liggende.

224.

De breuken, welke bij die meergemelte geadopteerde landreghten naar gelegentheyd van saeke gelaeten worden tot erkentnisse des gerights en [sal]¹²⁸ doch door [den rechter]¹²⁹ boven de vijftwintig ducatonen [niet] gedecreteert mogen worden.

225.

De waarde van eenen ducaton, bij die landreghten vermeldt, taxeeren Wij maer op vijf guldens in cours als in dese landen gankbaar, en de guldens voor breuken daarbij uytgedrukt zullen [maer]¹³⁰ gerekent worden als [op den cours en in guldens als alhier gancbaar.]¹³¹

226

T' genen pag. 361, art. 11 ges[e]ijt word, dat, die voor breuken aengesprooken word en niet genoeg en is geërft, denselven gehouden is die breuke te verborgen, of dat bij faute dyer hij in gevanknisse gestelt kan worden, willen Wij maer [hebben] aghtervolgt naardat den beklaegden reets in breuke is gecondemneert, en deselve niet en kan betaalen met de kosten, nog zulks gevonden worden uyt desselfs goederen.

227.

¹²⁵ Het artikel is in het geheel doorgehaald.

¹²⁶ Het artikel is in het geheel doorgehaald.

¹²⁷ Tengevolge van het schrappen van de artt. 225 en 226 zijn de artikelen 223 e.v. met 4 vernummerd.

¹²⁸ Doorgehaald: zullen

¹²⁹ Doorgehaald: de Hooftjustitie van Thorn, zoo min als door den gerichte van Grathem

¹³⁰ Doorgehaald: niet hooger

¹³¹ Doorgehaald: dry voor eenen ducaton

De maght aan den gerigte gegeven, signanteleijk pag. 354, § 4, art. 3, van te condemneeren tot eene bedevaert, laeten Wij nooyd toe. Maer voor de gevallen daarbij vermeldt, permitteeren in plaetse dyer amendens of de gevankennisse te waeter en te brood te decreteeren voor alsulken teijd als 't gericht goedvinden zal.

228.

Wij willen ook niet, geleiijk eghter praedicta pag. 361, ar^{lo} 12 toegelaeten word, dat in de gevallen daarbij vermeldt eenen beklaegden verplicht word sig onder eede te expurgeeren of t' ontlasten. Maar hoe groot vermoeden ook valt, zoo daar geen bewijs genoeg is, zal den beklaagden van alle breuken en straffen ontslaegen blijven.

229.

Nogtans zoo alsulken beklaagden oirsaeke gegeven heeft tot het neemen van preparatoire informatiën, of tot eene aanspraek, zal eghter, schoons hij niet ten vollen overtuygt is, gecondemneert mogen worden in de kosten, of een gedeelte dyer naar gelegentheyd van 't vermoeden tegens hem liggende.

230.

De confiscatie der goederen onder andere pag. 362, art. 1, pag. 364, art. 1 en verders bij die landregten gecommineert, en willen Wij dat nog in die gevallen, nog om andere delicten, hoe swaar die ook zijn, oytmaels plaetse heeft, derogeerende oversulks, ten dyen opsichte wel expresseleijk aen die voorseijde dispositiën der landreghten en alle wetten eenige confiscatie der goederen om misdaden meede brengende.

231.

Wij verstaen hetgeene in 't begin, titulo 2do pag. 362 van misdaden geseyt word, dat sonder wette niemand om eenig misdaed aen 't leijf gestraft mag worden, alleen van alsulke straffe de dood infligeerende.

232.

En dus zal den reghter naer gelegentheyd en vereysch van saeken tot mindere lijfstraffe mogen overgaan in de gevallen, alwaar de straffe over eenig misdaad gelaeten word tot goeddunken van den gerigte.

233.

Desniettemin willen wij, dat de straffe van brandmerken zoo veel mogeleijk gemenageert worde, en in plaetse dyer de straffe aan de kaak, van geeseling of bannissement versterkt [wordt opgelegd].

234.

De straffe van vijftig guldens pag. 365, art. 10 gecommineert tegens persoonen oneerleijk levende en tesaemen huyshoudende zal dus niet vallen tenzije d' eene van hun is den meester of meestersse des huysgesins, maar geensints bij aldyen alsulken handel gebeuren zoude tusschen de meyd ende den knecht onder een dack woonende, of tusschen eenen dyer met de kinderen van hunnen meester of meestersse.

235.

Ook en zal d' amende van ses guldens vervat bij den opvolgenden 11. artikel pag. 366 alleenlijk maar geëyscht mogen worden van den ongeheylijkten man, sonder dat eenige amende van de ongeheylijkte vrouwe in alsulken val sal mogen worden gepretendeert.

236.

Wij verbieden van eenige getrouwde personen t' ontrusten voor amendens op pretext van eenige oneerleijke gemeenschappe voor hun houweleijk te hebben begaen.

237.

Hoedanig vermoeden zig ook opdoet, dat iemand sig uyt vrees van straf van eenig misdaad ter dood gebroght heeft, en mag daeromme niet aenstonts getreden worden tot de straffe bij den 18. art. pag. 369 voorgeschreeven. Maer om daertoe over te gaan, zal denselven te bevoorens als dusdaenig bij vonnis moeten zijn gecondemneert. En zal hem te bevoorens eenen curateur van officie-wegen aenstonts verleent moeten worden.

238.

En voor zoo veel zig iemand verdronken, verhangen of andersints ter dood gebroght heeft, tegens welken geene betichtinge van een swaer delict en leyd, en zal geen vervolg gedaan mogen worden. Maar zal denselven gehouden worden van sijne sinnen te zijn berooft geweest, en oversulks sonder schande behooreleijk begraeven moeten worden.

239.

Door 't verbot pag. 370, art. 19 gedaen, van eenen verdronken of anderen dooden persoon zig niet aen te draegen, of daarvan meester te maeken, en willen Wij niet uytsluyten de sorge van verdroncke personen, zoo haest die gevonden worden, op te neemen en aan deselve t' appliceeren de bekende geneesmiddelen.

240.

In tegendeel beveelen Wij aan eenieder dergeleijke personen onophoudentleijk ten dyen eynde te brengen in 't naastgelegen huys en aan d' inwoonders dyer zig in geen deele daartegens te stellen op pene van vijf ducaton. Ten waere uyt den stank, het drijven boven water, of andere dergeleijke teekens te besluyten is het lichaam dood te zijn.

241.

Zoo den verdronken onbekent of onvermogen moghte wezen, zullen de gedaene kosten en moeyte, 't zije d' aangewende hulpmiddelen van eenen gewenschten uytval zijn geweest of niet, door de gemeentens waeronder denselven is gevonden in redeijkheyd en zoo noodig op taxatie van den gerigte worden gerestitueert en voldaan.

242.

Wij verstaen den 1. en 2. art. pag. 371 § 7 opzigteleijk tot de straffe der dieftens in dyer voegen, dat eenen dief met de dood door de galge gestraft moet worden, selfs ook de diefte bedreven door knechten, meyskens, werklieden en andere dienaeren, wie ook door gasten in de huysen, daer zij zijn geherberght, alofschoons bedreeven sonder breeken of andere

beswaerende omstandigheeden, ten waere den richter ter oirsaeke van de besondere kleynigheyd van saeke, om de mindere jaeren, of om eenige andere redenen sig verplight vonde op te leggen eene mindere straffe, als degene des doods.

243.

Wij willen eghter, dat ten opsichte der diefte domestique nooyt mindere straffe zal mogen zijn als van geeseling, bannissement of pronkinge.

244.

Verders verklaaren wij, dat de kleynigheyd van saeken den dief niet en zal bevrijen van de galge, zoo de diefte geschiet is bij breekinge of dergelijke beswaerende omstandigheyd.

245.

Ende die, welke tot eene diefte bij breekinge geholpen hebben, met waght te houden of andersints, zullen aan deselfste straffe als de principaelste daeders onderworpen zijn, zoo de mindere jaeren niet verpligten eene saghtere straffe op te leggen.

246.

En van hoedanige kleyne aangelegentheyd de dieftens ook zijn, zal den dief, twee mael daerover gestraft zijnde, ter welker plaatse zulks ook is geweest, voor de derde reyse eghter de galge verdienen, schoons ook dese diefte is ontblood van alle aggraveerende omstandigheeden.

247.

Wij willen, dat de dispositien bij den 2, 3 en 4 art. der landreghten pag. 373 geroert, worde aghtervolgt in dyen verstanden, dat eenen ingeseten van onsen landen van Thorn niet en zal mogen worden gestelt in gevankennis, dan alleen bij ord^{ie} van den gerichte, of dat hij [...] ¹³² bedreeven heeft een misdaad [...] ¹³³ en op de versche daad [of kort daernaer] ¹³⁴ gevangen is worden.

248.

En eenen ingeseten, gevangen zijnde voor alsulke misdaeden [waertoe lijfstraffe staet] ¹³⁵ of wel bij decreet als voorseyt, of op de versche daad [of kort daernaer] ¹³⁶, zal zig niet mogen beroepen om op den voet van den geseyden 3. en 4. art. en van den 9. pag. sequentis ontslaegen te worden onder burge. Den richter desniettemin sulks [in zijn geheel] ¹³⁷ [dit] om andere wetteleijke oirsaken toe te staen.

¹³² Tussengevoegd en nadien weer doorgehaald: schoons

¹³³ Doorgehaald: waertoe oock [geen] lijfstraffe staet

¹³⁴ Tussengevoegd

¹³⁵ Tussengevoegd

¹³⁶ Tussengevoegd

¹³⁷ Tussengevoegd

249.

Onder de misdaden, waertoe leijfstraffe staet, verstaen Wij bij den vorige artikel¹³⁸ niet te begrijpen alsulke, waertoe ten hoogsten niet dan die van bannissement of pronkinge gestelt is of vallen kan.

250.

'T genen pag. 378, art. 13 ges[e]yt word, dat de beklagden in crimineele saeken tot wederlegginge of reprochen der getuygen ontfangen moeten worden, verstaen Wij maer in dyen sinne, dat de naemen en toenaemen der getuygen aen hun ten dyen eynde moeten worden veropenbaert.

251.

Dus zal geene verdere openinge van thoon aen den beklagden gegeven mogen worden, betreffende de depositiën der getuygen in eenige crimineele saeken, te weeten waertoe straffe aan den hals, lijve, tot bannissement, aan de kaak of andere wereltleijke schande vallen kan. En welke depositiën of verklaeringe ten hunnen opsichten in alsulke saeken gesecreteert zullen moeten worden gehouden.

252.

Ook willen Wij dat des beklagden bedienden, die aan deselve, zoo zij er geen hebben, van officie wegen zal moeten worden gegeven, naardat zij in persoon zullen hebben geantwoord op de feyten van belastinge, geciteert worde tot het uytswereen der tuygen eed, voor en aler daarop vonnis condemnatoir slaen mag. Maer den bedienden zal egther bij die depositiën niet present mogen blijven, geleyk ook niet [den]¹³⁹ advocaet-fiscael bij 't afleggen van den thoon der getuygen.

253.

Tot explicatie van den 3. art. pag. 380 verstaen Wij voor misdaden die grof en leelijc zijn, maer alsulke, waertoe de straffe des doods gestelt is.

[258.

Voorts willen wij, dat boven 't genen bij dyen artikel en den voorgaenden vereyscht is worden, om iemand ter banke of tot scherpe examinatie te wijsen, alnog van noode is om alsulk decreet, of een vonnis behelsende de straffe des doods,[..]¹⁴⁰ ter executie te stellen, dat 't selven decreet of vonnis te bevoorens geconfirmeert worde door onsen raede van den appellationsraed van desen landen, welken ook de maght hiermede gegeven word, om alsulke decreeten of vonnissen te veranderen, als naer exigentie van saeken bevonden zal worden.]¹⁴¹

[259.

¹³⁸ Doorgehaald: twee vorigen artikels

¹³⁹ Doorgehaald: den meyer of

¹⁴⁰ Doorgehaald: en gegeven door den gerichte van Grathem of hooftjustitie van Thorn

¹⁴¹ Het artikel is in het geheel doorgehaald.

En in crimineele saeken daar eene mindere straffe valt, als die der dood, edogh aen den leijve of strekkende tot wereltleijke schande, zal ook geen vonnis door die gerigheten ter executie gestelt of uytgesproken mogen worden, tenzije door hun bevoorens ingenoomen is geweest een advies van dry advocaeten, en die straffe bij 't vonnis vermeld ten minsten door twee van hun is worden goedgekeurt.]¹⁴²

254.¹⁴³

De dispositie wegens den teijld, geprescribeert pag. 385, art. 4, van binnen dry daegen naar de gevankennisse, in val van geen uytstel geïmpetreert te hebben, de klaghte of aenspraek te moeten doen, willen en belasten Wij ook, dat stipteleijk aghtervolght worde. Noghtans verstaen Wij geensints, geleiijk echter daarbij schijnt gestatueert, dat bij gebreeck daaraen, den gevangen daerom kost- en schaedeloos van de hachte ontslaegen en gewesen worde.

255.

Edog om die dispositie van binnen dry daegen naer de gevankennisse te dienen van klaghte, in val van geen uytstel, exacteleijk te doen naarkomen, belasten Wij den [richter]¹⁴⁴ de tijdeleijke prinsesse abdisse van desen landen te verwittigen, zoo [den advocaet-fiscael]¹⁴⁵ dyenaangaenden in versuym were gebleeven om tot [sijnen]¹⁴⁶ onwillen naar gelegentheyd van saeken te voorzien.

256.

Op den voet van den 6. art. pag. 385 zal in saeke waerinne maer condemnatie in amendens vallen kan naar d' aenklaghte niet extraordinaris, dan van ordinaire gerichtsdag tot gerichtsdag maer geprocedeert mogen worden.

257.

Wij verstaen ook agtervolgens den 15. art. pag. 387 dat iemand eens bij vonnis gestraft zijnde wegens een misdaed, schoons minder als 't selven zoude hebbe vereyscht, daeromme niet wederom mag gevangen nog aengesproken worden; geleiijk ook eens ontslaegen zijnde bij vonnis, niemand wederom zal mogen aengeprooken worden, tenzije sig naederhand nieuwe genoegsaeme preuven opdoen tot belastinge.

258.

En voor soo veel in die meergemelte geadopteerde landreghten van 't Overquartier van Gelderland, in voegen als voorschreeven gomodificeert, nog iets ontbreken moghte, of daerbij, en bij onse voorgeroerde transactiën, articulen, explicatiën en placcaeten niet uytdrukkeleijk en is gestelt, nog daeruyt klaer volgen zoude moeten volgens den gheest der wetten, willen en verklaeren wij, dat alsdan reght gedaan worde, naer die gemeene

¹⁴² Het artikel is in het geheel doorgehaald.

¹⁴³ Tengevolge van het schrappen van de artt. 258 en 259, alsmede van de eerdere vernummeringen zijn de artt. 254 e.v. met 6 hernummerd.

¹⁴⁴ Doorgehaald: richters

¹⁴⁵ Doorgehaald: onsen meyer of

¹⁴⁶ Doorgehaald: hunnen

geschrevene regten, die in geen gemeen ongebruik en zijn gekomen, en dat in desen laesten val gevolgt worde 't genen in d' omliggende plaatsen word gebruykt, en 't minsten is vervrembd van onse voornoemd wetten en van de billigheyd.

259.

Wij belasten [den richter]¹⁴⁷ deser landen, als ook alle andere die recht en justitie hebben te doen ende t' administreeeren, die voorgeroerde transactiën, articulen en verkoosene gemodificeerde landreghten, voorts daarnaar die gemeene beschreevene reghten en gebruyken der omliggende plaatsen, in maniere, order en op denselfsten voet als hierboven is worden uytgedrukt, te aghtervolgen en nauwkeurig naer te komen in alle saeken, die voortaan zullen mogen opkoomen ende voorvallen. Geleijk Wij ook willen en belasten dat eenieder der ingesetenen en alle verdere, welke sulks aangaet, sig van den dag af van deese publicatie, daarnaar punctueeleijk zullen hebben te righten ende te voegen. Alles noghtans onder uytdrukkeleijk voorbehoud aen Ons ende onse naerkomelingen van de maght en geregtigheyd van veranderinge of verbeteringe en interpretatie, zoo wanneer bij vervolg word bevonden iets te wezen, 't genen bij verloop van teijt, of uyt andere redenen en oirsaeken eenige veranderinge, explicatie, vermeerderinge of verbeteringe zoude komen te vereyschen.

260.

En opdat onsen geseyden wille en voorschreeven verklaeren beter kome tot eensieders kennisse, en dat alle onderdaenen, en die welke sulks aangaet, weeten kunnen, waernaer zig in 't toekomende hun hebben te reguleeren, zal allen 't voorschreven op kosten [..]¹⁴⁸ van desen landen van Thorn worden in druk gestelt, en sulks geschiedt, [willen en belasten Wij Maria Cunegonda, dat]¹⁴⁹ 't selven naer voorgaende advertentie in alle de parochiaele kerken, en naer 't luyden der klokken tot Thorn worden gepubliceert. Des t' oirkonde hebben Wij ...

¹⁴⁷ Doorgehaald: alle onse officiers en righters

¹⁴⁸ Doorgehaald: bij provisie

¹⁴⁹ Doorgehaald: zal